

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor: prof. dr Petar Čolović

Kandidat: Milan Oljača

Novi Sad, 2021. godine

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET

OBRAZAC – 5a

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA¹

Vrsta rada:	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora:	Milan Oljača
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	prof. dr Petar Čolović, vanredni profesor, Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Naslov rada:	KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI
Jezik publikacije (pismo):	Srpski (latinica)
Fizički opis rada:	Uneti broj: Stranica: 195 Poglavlja: 6 Referenci: 245 Tabela: 32 Slika: 1 Grafikona: 7 Priloga: 16
Naučna oblast:	Psihologija
Uža naučna oblast (naučna disciplina):	Psihologija kriminala
Ključne reči / predmetna odrednica:	Krivično delo, zatvorska populacija, bazične osobine ličnosti, mračne osobine ličnosti, teorija životne istorije (LHT)
Rezime na jeziku rada:	Osnovni problem ovog istraživanja predstavlja utvrđivanje specifičnih profila počinitelaca određenih krivičnih dela, u odnosu na sociodemografske varijable, kriminološke karakteristike, dimenzije bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti kao i u odnosu na dimenzije Teorije životne istorije (LHT). Dodatni ciljevi istraživanja se odnose na ispitivanje kongruencije profila između ispitanika iz opšte populacije i ispitanika iz zatvorske populacije, kao i na to da li postoje razlike u karakteristikama profila između počinitelaca šire definisanih kategorija krivičnih dela (KD). Primena tipološke paradigme, odnosno primena nacrt grupisanja i klasifikacije, predstavlja metodološki okvir istraživanja. U ovom istraživanju su primenjena četiri merna instrumenta – VP+2; upitnik namenjen proceni sedam bazičnih osobina ličnosti, K-SF-42; upitnik namenjen proceni sedam dimenzija životne istorije, kao i dva instrumenta namenjenih proceni dimenzija mračne tetrade – ASP, za procenu sadizma i SD-3 za procenu psihopatije, makijavelizma i narcizma. Uzorak ispitanika iz opšte populacije

¹Autor doktorske disertacije potpisao je i priložio sledeće Obrasce:

5b – Izjava o autorstvu;

5v – Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije i o ličnim podacima;

5g – Izjava o korišćenju.

Ove Izjave se čuvaju na fakultetu u štampanom i elektronskom obliku i ne koriste se sa tezom.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

	<p>obuhvata 1079 ispitanika (60.3% muškog pola) čija starost je u opsegu od 18 do 85 godina (AS = 38.07, SD = 14.63). Uzorak ispitanika iz zatvorske populacije obuhvata 373 ispitanika (86.9% muškog pola), čija starost je u opsegu od 20 do 71 godina (AS = 36.6, SD = 9.73). Analiza latentnih klasa je primenjena sa ciljem identifikacije latentnih klasa, odnosno profila, u prostoru bazičnih, „mračnih“ i dimenzija LHT, na svakoj populaciji posebno. Latentni prostor bazičnih osobina ličnosti se može najbolje opisati sa tri klase: Suzdržani, Neadaptirani i Rezilijentni, u obe populacije. Prostor „mračnih“ dimenzija ličnosti se može najbolje opisati sa tri klase u opštoj populaciji (Sadizam – Psihopatija, Niski Sadizam - Psihopatija i Prosečno izražene mračne osobine) i sa dve klase u zatvorskoj populaciji (Sadizma – Psihopatija i Blago snižene mračne osobine ličnosti). Latentni prostor dimenzija LHT se najbolje može opisati sa sedam klasa u opštoj populaciji (Niski uvidi, planiranje i kontrola, Niska privrženost partneru, Ekstremno niska religioznost, Dobar kvalitet odnosa sa roditeljima, Spora životna istorija, Umerena životna istorija i Izražene lične vrednosti – loš odnos sa prijateljima) i dve klase u zatvorskoj populaciji (Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima i Spora životna istorija). Rezultati preostalih analiza su ukazali na povezanost sociodemografskih i kriminoloških karakteristika sa šire definisanim kategorijama krivičnih dela, postojanje polnih razlika unutar zatvorske populacije i mogućnost predikcije pripadnosti zatvorskoj ili opštoj populaciji na osnovu dimenzija LHT. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na značaj kontekstualnih činilaca prilikom utvrđivanja karakteristika šire definisanih kategorija krivičnih dela. Ujedno, dobijeni nalazi ukazuju i na značaj primene multidisciplinarnog i interakcionističkog pristupa prilikom izučavanja kriminalnih formi ponašanja.</p>
Datum prihvatanja teme od strane nadležnog veća:	7.02.2020.
Datum odbrane: (Popunjavanje odgovarajuća služba)	
Članovi komisije: (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	
Napomena:	

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

**UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF PHILOSOPHY**

KEY WORD DOCUMENTATION²

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Milan Oljača
Supervisor (title, first name, last name, position, institution):	PhD, Petar Čolović, associate professor, Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Thesis title:	CHARACTERISTICS OF PERPETRATORS OF CRIMINAL OFFENSES: LIFE HISTORY AND DIMENSIONS OF PERSONALITY
Language of text (script):	Serbian language (latin script)
Physical description:	Number of: Pages: 195 Chapters: 6 References: 245 Tables: 32 Illustrations: 1 Graphs: 7 Appendices: 16
Scientific field:	Psychology
Scientific subfield (scientific discipline):	Criminal psychology
Subject, Key words:	Criminal offense, prison population, basic personality traits, dark personality traits, life history theory
Abstract in English language:	The main aim of this research was to determine the specific profiles of perpetrators of certain crimes, in relation to sociodemographic variables, criminological measures, dimensions of basic and "dark" personality traits as well as in relation to the dimensions of Life History Theory (LHT). Additional research objectives were related to examining the congruence of profiles between participants from the general population and participants from the prison population, as well as whether there are differences in profile characteristics between perpetrators of broadly categorized criminal offenses (CO). The application of the typological paradigm i.e., the research design of grouping and classification, represents the methodological framework of the research. In this research, four instruments were used - VP + 2; a questionnaire designed to assess seven basic personality traits, K-SF-42; a questionnaire designed to assess the dimensions of life history theory (LHT), as well as two instruments designed to assess the dimensions of the dark tetrad - ASP, to assess

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

56 – Statement on the authority,

5B – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

	<p>sadism and SD-3 to assess psychopathy, Machiavellianism and narcissism. The sample from the general population included 1079 participants (60.3% male) whose age ranged from 18 to 85 years (AS = 38.07, SD = 14.63). The sample from the prison population included 373 participants (86.9% male), whose ages ranged from 20 to 71 years (AS = 36.6, SD = 9.73). The latent class analysis was applied to identifying latent classes in the latent space of basic, "dark" and LHT dimensions, on each population separately. The latent space of basic personality traits can best be described by three classes: Restrained, Unadapted, and Resilient, in both populations. The space of "dark" personality dimensions can best be described with three classes in the general population (Sadism - Psychopathy, Low Sadism - Psychopathy and Average "dark" personality) and two classes in the prison population (Sadism - Psychopathy and Slightly decreased "dark" personality). Latent space of LHT dimensions can best be described by seven classes in the general population (Low insights, planning and control, Low partner attachment, Extremely low religiosity, Good quality of relationships with parents, Slow life history, Moderate life history and Expressed personal values - poor relationship with friends) and two classes in the prison population (Moderate life history - the reduced quality of relationships with parents and Slow life history). The results of the remaining analyses indicated significant relationships of socio-demographic and criminological measures with broadly defined categories of crimes, the existence of gender differences within the prison population and that group allocation (prison or general population) can be predicted based on LHT dimensions. The results of this research indicate the importance of contextual factors in determining the characteristics of broadly defined categories of crimes. At the same time, the obtained findings indicate the importance of applying a multidisciplinary and interactionist approach in the study of criminal forms of behavior.</p>
Accepted on Scientific Board on:	7.02.2020.
Defended: (Filled by the faculty service)	
Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	
Note:	

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI**ZAHVALNICA**

Posebnu zahvalnicu dugujem svom mentoru, prof. dr Petru Čoloviću, koji mi je pružio izuzetno veliku podršku u dosadašnjem stručnom i naučnom usavršavanju, tokom osnovnih, master i doktorskih studija.

Zahvaljujem prof. dr Snežani Smederevac, koja je ostvarila izuzetno veliki uticaj na moj napredak i razvoj u profesionalnoj i poslovnoj sferi života.

Zahvaljujem prof. dr Valentini Baić, na znanju koje mi je pružila iz oblasti psihologije kriminala kao i na konstantnoj podršci pri pisanju disertacije i naučnih istraživanja.

Zahvaljujem prof. dr Dušanki Mitrović, na znanju, savetima i podršci, koje mi je pružila tokom naše višegodišnje saradnje.

Zahvaljujem svim članovima komisije na posvećenosti i korisnim sugestijama tokom pisanja disertacije.

Zahvaljujem mojoj Gorani na konstantnoj podršci i razumevanju koje je imala tokom meseci kada je stalno slušala o ubistvima, krađama, profilima i varijablama.

Zahvaljujem mojim mačkama, Milici, Cvrletu i Lolici, što su me zabavljali i grejali tokom pisanja disertacije.

Doktorat posvećujem uspomeni na mog deku Milana, kao i mojoj mami Vesni i mojoj nani Vidosavi. Zahvaljujem im na podršci, razumevanju i svemu što su mi pružili.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Sadržaj

1. UVOD	10
1.1. Osnovni pojmovi: uvodna razmatranja o zatvorskoj populaciji i krivičnim delima	10
1.2. Teorijske koncepcije KFP u kriminologiji i psihologiji	16
1.3. Profilisanje u kriminalističkoj i psihološkoj praksi – istorijski pregled i savremeni pristupi ..	20
1.4. Kriminološki i psihološki profili, klase i tipovi	26
1.5. Kontekstualni i dispozicioni činioci u psihološkom profilisanju.....	28
1.6. Dispozicioni činioci relevantni za psihološko profilisanje - Bazične osobine ličnosti.....	32
1.6.1. Kratak istorijski pregled najuticajnijih modela bazičnih osobina ličnosti	32
1.6.2. Osobine ličnosti i kriminalne forme ponašanja.....	35
1.6.3. Dispozicioni činioci relevantni za psihološko profilisanje - mračna tetradna	42
1.7. Teorija životne istorije i kriminalno ponašanje.....	49
1.8. Polne razlike u kontekstu zatvorske populacije.....	52
1.9. Problem, ciljevi i hipoteze istraživanja	55
2. METOD	60
2.1. Uzorak.....	60
2.1.1. Uzorak ispitanika iz opšte populacije.....	60
2.1.2. Uzorak ispitanika iz zatvorske populacije.....	62
2.1.3. Razlike u sociodemografskim karakteristikama između ispitanika iz opšte i zatvorske populacije.....	68
2.2. Procedura.....	70
2.3. Instrumenti.....	71
2.4. Nacrt istraživanja i status varijabli.....	75
2.5. Definisane širih kategorije krivičnih dela.....	76
2.6. Priprema podataka za analize	79
2.7. Plan analize podataka.	81

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

3. REZULTATI.....	83
3.1. Preliminarne analize	83
3.1.1 Deskriptivni statistički parametri i pouzdanost.....	83
3.1.2 Korelacije između dimenzija upitnika VP+2, ASP, SD-3 i K-SF-42.....	87
3.2. Analiza latentnih klasa u prostoru dimenzija upitnika ASP, SD-3, VP+2 i K-SF-42.....	90
3.2.1. Analiza latentnih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti.....	90
3.2.2. Analiza latentnih klasa u prostoru mračnih osobina ličnosti.....	97
3.2.3. Analiza latentnih klasa u prostoru dimenzija LHT.....	102
3.3. Povezanost šire definisanih kategorija KD sa latentnim klasama izolovanim u prostoru dimenzija LHT, bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti.....	108
3.3.1. Povezanost latentnih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti sa šire definisanim kategorijama KD.....	108
3.3.2. Povezanost latentnih klasa u prostoru mračnih osobina ličnosti sa šire definisanim kategorijama KD.....	109
3.3.3. Povezanost latentnih klasa u prostoru dimenzija LHT sa šire definisanim kategorijama KD	111
3.4. Povezanost sociodemografskih karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD	113
3.5. Povezanost kriminoloških karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD	115
3.6. Povezanost pripadnosti populaciji sa dimenzijama Teorije životne istorije	117
3.7. Polne razlike u kontekstu zatvorske populacije	119
4. Diskusija	123
4.1. Latentne klase u prostoru bazičnih osobina ličnosti, mračne tetrade i Teorije životne istorije.....	125
4.2. Povezanost pripadnosti latentnim klasama sa šire definisanim kategorijama KD	130
4.3. Povezanost sociodemografskih i kriminoloških karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD	133

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

4.4. Predviđanje pripadnosti (zatvorskoj) populaciji na osnovu dimenzija Teorije životne istorije.....	137
4.5. Polne razlike u kontekstu zatvorske populacije	140
4.6. Teorijske i praktične implikacije istraživanja.....	142
4.7. Ograničenja i smernice za naredna istraživanja	144
4.8. Završna razmatranja.....	146
5. LITERATURA	148
6. PRILOG	175
Prilog A.....	175
Prilog B.....	176
Prilog C	177
Prilog D.....	178
Prilog E	179
Prilog F	180
Prilog G.....	181
Prilog H.....	183
Prilog I	184
Prilog J.....	185
Prilog K.....	186
Prilog L	187
Prilog M.....	188
Prilog N.....	189
Prilog O.....	190
Prilog P	191

1. UVOD

1.1. Osnovni pojmovi: uvodna razmatranja o zatvorskoj populaciji i krivičnim delima

Kriminalno (delinkventno) ponašanje podrazumeva različite obrasce ponašanja i aktivnosti koje nisu u skladu sa krivičnopravnim normama određene društvene zajednice. Da bi se neki oblik ponašanja ili aktivnosti okarakterisao kao kriminalan (delinkventan), treba da sadrži elemente: (1) nanošenje štete (drugim osobama, materijalnoj svojini ili društvu), (2) manifestnog ponašanja i (3) namere da se izvrši krivično delo za koje postoji definisana krivičnopravna sankcija u okviru pravosudnog sistema (Singh & Rani 2017). Drugim rečima, kriminalno ponašanje podrazumeva direktno kršenje krivičnopravnih normi i neophodno ga je razlikovati od termina kriminalan i delinkventan. Pomenuti termini se odnose na potencijalne preduslove, odnosno predisponirajuće faktore, za razvoj kriminalnog ponašanja. Predisponirajući faktori za kriminalno ponašanje se takođe nazivaju i kriminogenim faktorima, koji obuhvataju uzroke, uslove i povode, odnosno determinante koji vode do ispoljavanja kriminalnog ponašanja. Zaključno posmatrano, kriminalno ponašanje predstavlja centralnu odliku zatvorske populacije.

Zatvorska populacija predstavlja grupu osoba koju karakteriše činjenje krivičnih dela, usled ispoljenog kriminalnog ponašanja, koje je sankcionisano lišenjem slobode u skladu sa krivičnim zakonikom Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019). Posmatrano iz krivičnopravne perspektive, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije navodi da je svrha izvršenja kazne zatvorom: "... da osuđeni tokom izvršenja kazne, primenom odgovarajućih programa postupanja, usvoji društveno prihvatljive vrednosti u cilju lakšeg uključivanja u uslove života posle izvršenja kazne kako ubuduće ne bi činio krivična dela" (čl. 43; "Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019). U okviru Krivičnog zakonika Republike Srbije, opšta svrha izricanja krivične sankcije je: "1) sprečavanje učinioca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela;

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

2) uticanje na druge da ne čine krivična dela; 3) izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona; 4) ostvarivanje pravednosti i srazmernosti između učinjenog dela i težine krivične sankcije." ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019). Posmatrano iz psihološke perspektive, ključni ciljevi privremene izolacije od društva, koju ovakva kazna podrazumeva, jesu korekcija ponašanja, prevencija činjenja krivičnih dela u budućnosti, kao i uspešna resocijalizacija po isteku izdržavanja kazne zatvorom (Otašević i sar., 2015). Pored višestrukih sličnosti krivičnogopravnog i psihološkog viđenja ciljeva izricanja zatvorske kazne, stiče se zaključak da je osnovni cilj dobrobit društvene zajednice, ali i lica koja su osuđena.

Važno je istaći razliku između *zatvorske populacije i populacije lica protiv kojih se vodi krivični postupak, dok ne budu pravosnažno osuđena na kaznu zatvora*. Lica protiv kojih se vodi krivični postupak su lica protiv kojih je policija u preistražnom postupku podnela krivičnu prijavu, zbog postojanja osnovane sumnje da su izvršila krivično delo. Pomenuta lica nisu pravosnažno osuđena sve dok se ne okonča i postupak po vanrednim pravnim lekovima. Zaključno, zatvorsku populaciju predstavljaju lica koja su pravosnažno osuđena zakonom predviđenom kaznom, zbog čega se nalaze na izdržavanju kazne.

Krivično delo, se prema krivičnom zakoniku Republike Srbije, definiše kao "delo koje je zakonom predviđeno kao krivično delo, koje je protivpravno i koje je skrivljeno" ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 -ispr., 107/2005 -ispr., 72/2009 i 111/2009). Pravne posledice, za lica koja su izvršila krivično delo, mogu biti različite. Osnovna karakteristika zatvorske populacije, u odnosu na pravne posledice izvršenja krivičnog dela, je osuda na izdržavanje kazne zatvora. Sve preostale pravne posledice izvršenja krivičnog dela, koje se tiču drugih prava i sloboda (npr. prava po osnovu rada ili komuniciranja), nisu karakteristika zatvorske populacije.

Drugi oblici protivpravnog ponašanja, koji ne predstavljaju tako značajno kršenje pravnih normi, kao u slučaju krivičnog dela, se nazivaju *prekršajima*. Prema zakonu o prekršajima Republike Srbije, prekršaj se definiše kao „protivpravno delo koje je zakonom

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

ili drugim propisom nadležnog organa određeno kao prekršaj i za koje je propisana prekršajna sankcija.“ ("Sl. glasnik RS", br. 65 od 25. jula 2013, 13 od 19. februara 2016, 98 od 8. decembra 2016 - US, 91 od 24. decembra 2019 - dr. zakon, 91 od 24. decembra 2019.). Pravne, odnosno prekršajne sankcije za lice koje je proglašeno krivim za izvršenje prekršaja mogu biti: kazna, kazneni poeni, opomena, zaštitna ili vaspitna mera. Najbitnija i najveća razlika između krivičnog dela i prekršaja jeste u „težini“ povrede zakona. Drugim rečima, krivično delo predstavlja tešku povredu zakonske regulative (npr. silovanje), dok prekršaj predstavlja blažu povredu zakonske regulative (npr. zabrana pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja). Takođe je potrebno naglasiti da se izdržavanjem kazne zatvorom može sankcionisati i lice koje je izvršilo teži prekršaj, u trajanju od 1 do 60 dana (č. l. 36, "Sl. glasnik RS", br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016 - odluka US). S druge strane, zatvorska kazna nije jedini oblik kazne za krivična dela. Pojedina, lakša krivična dela se kažnjavaju novčanom kaznom (npr. laka telesna povreda – č. l. 122; povreda prava na štrajk – č. l. 166), koja može biti izrečena kao samostalna ili dodatna kazna uz izdržavanje zatvorske kazne.

Institucionalizacija punoletnih lica lišenih slobode u Republici Srbiji je podeljena u dva tipa ustanova: okružni zatvori i kazneno-popravni zavodi, posebno za muškarce i posebno za žene. Tip ustanove nije direktno povezan sa kapacitetom ustanove, kao ni sa razlogom boravka lica u ustanovi, koji mogu biti: osuda na izdržavanje kazne zatvorom, pritvor ili istražni postupak ("Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019, član 13.). U odnosu na stepen obezbeđenja osuđenih lica, kazneno-popravni zavodi (KPZ) su podeljeni na KPZ otvorenog, poluotvorenog, zatvorenog i strogo zatvorenog tipa. Obezbeđenje lica ne postoji u KPZ otvorenog tipa, dok obezbeđenje u KPZ strogo zatvorenog tipa sprovode zaposlena lica u službi za obezbeđenje, uz dodatne fizičko-tehničke prepreke, koje su postavljene sa ciljem da se licima osuđenim na izdržavanje kazne zatvorom onemogući samovoljno napuštanje KPZ ("Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019, član 14.).

S obzirom na pojedina preklapanja i nedoslednosti između pominjanih termina, potrebno je pružiti preciznu definiciju *zatvorske populacije*, koja će biti primenjena u ovom radu. U odnosu na krivično delo i prekršaj, zatvorsku populaciju predstavlja velika većina

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

lica osuđenih za krivično delo, dok je veoma mali deo zatvorske populacije osuđen za prekršaje. U odnosu na pravosnažnost osude, zatvorsku populaciju čine isključivo lica koja su pravosnažno osuđena i stacionirana u kazneno-popravnim i okružnim zavodima. S obzirom na navedeno, čini se da je adekvatniji koristiti sintagmu *osuđenička populacija*. S druge strane, domaća i strana istraživanja koriste sintagmu „*prison population*“, čiji prevod više odgovara sintagmi zatvorska populacija, u našem jeziku. S obzirom na navedeno, u ovom radu će se populacija osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvorom nazivati *zatvorskou populacijou* (npr. Falk et al., 2017; Mitrović et al., 2014).

Psihološka i kriminološka istraživanja, koja razmatraju profilisanje osuđenih lica, kao centralne kriminološke karakteristike koriste podatke o izvršenom krivičnom delu kao i tipu izvršenog krivičnog dela (npr. Eaton & Korach, 2016; Fox & DeLisi, 2018; Oljača i sar., 2019). U odnosu na Krivični zakonik Republike Srbije moguće je razlikovati 23 grupe različitih krivičnih dela, koja su prikazana u tabeli 1 ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 -ispr., 107/2005 -ispr., 72/2009 i 111/2009). Ovaj podatak s jedne strane govori u prilog heterogenosti i kompleksnosti kriminalnih formi ponašanja (u daljem tekstu KFP), dok s druge strane ukazuje na neophodnost sistematizacije krivičnih dela u šire kategorije, koje bi poslužile kao validna pravno-psihološka klasifikacija krivičnih dela za potrebe empirijskih istraživanja KFP.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 1

Pregled grupa krivičnih dela definisanih Krivičnim zakonikom Republike Srbije

Krivično delo (glava)	Glava, Član K. Z.
Krivična dela protiv života i tela	gl. 13, čl. 113-127
Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina	gl. 14, čl. 128-153
Krivična dela protiv izbornih prava	gl. 15, čl. 154-162
Krivična dela protiv prava po osnovu rada	gl. 16, čl. 163-169
Krivična dela protiv časti i ugleda	gl. 17, čl. 170-177
Krivična dela protiv polne slobode	gl. 18, čl. 178-186
Krivična dela protiv braka i porodice	gl. 19, čl. 187-197
Krivična dela protiv intelektualne svojine	gl. 20, čl. 198-202
Krivična dela protiv imovine	gl. 21, čl. 203-222
Krivična dela protiv privrede	gl. 22, čl. 223-245
Krivična dela protiv zdravlja ljudi	gl. 23, čl. 246-259
Krivična dela protiv životne sredine	gl. 24, čl. 260-277
Krivična dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	gl. 25, čl. 278-288
Krivična dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja	gl. 26, čl. 289-297
Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka	gl. 27, čl. 298-304a
Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti republike Srbije	gl. 28, čl. 305-321
Krivična dela protiv državnih organa	gl. 29, čl. 322-330
Krivična dela protiv pravosuđa	gl. 30, čl. 331-342
Krivična dela protiv javnog reda i mira	gl. 31, čl. 343-355
Krivična dela protiv pravnog saobraćaja	gl. 32, čl. 356-358
Krivična dela protiv službene dužnosti	gl. 33, čl. 359-369
Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom	gl. 34, čl. 370-393a
Krivična dela protiv vojske Srbije	gl. 35, čl. 394-430

Legenda. gl. – glava. čl. – član. K. Z. – Krivični zakonik Republike Srbije.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Klasifikacija pripadnika zatvorske populacije u šire definisane kategorije krivičnih dela u domaćim istraživanjima je veoma retka, i najčešće obuhvata samo dve šire kategorije: nasilna i nenasilna krivična dela (npr. Otašević i sar., 2015; Oljača i sar., 2019). Znatno veći broj domaćih istraživanja zatvorsku populaciju posmatra kao jedinstvenu grupu (npr. Međedović, 2017; Mitrović et al., 2014). S obzirom na heterogenost KFP, ovakav pristup može predstavljati preteranu simplifikaciju KFP i njenih determinanti. U prilog ove pretpostavke govore i naponi pojedinih stranih autora, koji idu u smeru definisanja širih kategorija krivičnih dela (npr. Edwards et al., 2017). U istraživanju pomenutog autora, šire kategorije su definisane kao nasilna, imovinska i krivična dela u vezi sa zloupotrebom psihoaktivnih supstanci (u daljem tekstu PAS). Dodatni problem u vezi sa klasifikacijom krivičnih dela (u daljem tekstu K.D.), odnosno sa odsustvom univerzalne klasifikacije KD, u empirijskim istraživanjima, nastaje iz praktičnih razloga. Usled dobrovoljnog učešća u istraživanju lica osuđenih za KD, sve grupe krivičnih dela gotovo nikada nisu zastupljene u empirijskim istraživanjima (npr. Edwards et al., 2017, Otašević i sar., 2015). Iz pomenutog razloga se gotovo uvek u empirijskim istraživanjima, šire definisane kategorije lica osuđenih za KD, definišu tek nakon prikupljanja podataka, kada istraživači imaju uvid u prisustvo ili odsustvo pojedinih grupa KD, kao i u njihovu učestalost u konkretnom uzorku ispitanika. O načinu klasifikacije krivičnih dela, koje su primenjene u ovom radu, će biti više reči u poglavlju 2.5. Definisane šire kategorije krivičnih dela.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

1.2. Teorijske koncepcije KFP u kriminologiji i psihologiji

Intenzitet društveno štetnih efekata KFP, kao i značaj njihove prevencije, posebno kada je reč o nasilnim deliktima, prepoznati su od strane velikog broja naučnih disciplina, među kojima su najveći doprinos dale kriminologija, psihologija i sociologija (Sinha, 2016; Brad et al., 2014; Cohen & Piquero 2007; Miller et al., 1996). Međutim, uloženi naponi da se postojeća znanja integrišu u jedinstveni teorijski okvir, još uvek nisu dali zadovoljavajuće rezultate (Wikström & Treiber, 2007). Iz navedenog razloga, savremena kriminološka praksa koristi prednosti interdisciplinarnog pristupa (Fox & DeLisi, 2018; Khoshnood & Fritz, 2017; Claes et al., 2012; Edwards et al., 2017; Lejuez et al., 2004; Minkov & Beaver, 2016), pri čemu se primenjuju koncepti i metode koji izvorno pripadaju psihologiji, sociologiji, pa i primenjenoj matematici (Canter, 2004, prema Eaton & Korach, 2016).

U okviru kriminologije, tri teorije koje trenutno imaju najveći uticaj unutar ove oblasti su Generalna teorija kriminala (General Theory of Crime – GTC; Gottfredson & Hirschy, 1990; Hirschy & Gottfredson, 1993), Teorija situacione akcije (Situational Action Theory – SAT; Wikström & Treiber, 2007) i Generalna teorija devijantnog ponašanja (General Strain Theory – GST; Agnew, 1992). GTC identifikuje različite determinante KFP, među kojima su sociodemografska obeležja (npr. godine), prilika da se izvrši krivično delo, zloupotreba PAS i briga da se izbegne opasnost ili rizik (engl. cautiousness). Sa izuzetkom sociodemografskih obeležja, gotovo sve preostale determinante KFP mogu biti objašnjene preko, ili svedene na nedostatak samokontrole. Drugim rečima, GTC pretpostavlja da ključna determinanta KFP pripada domenu psihologije – preciznije, reč je o povišenoj impulsivnosti, odnosno nedostatku samokontrole (Gottfredson & Hirschy, 1990). S druge strane, SAT pretpostavlja da su osnovne determinante KFP motivacija za kriminalno ponašanje, samokontrola, situacija u kojoj se osoba nalazi i moralne norme. Po pretpostavkama ove teorije, “koreni” kriminalnog ponašanja se nalaze u domenu moralnih normi, odnosno skupa pravila namenjenog razgraničavanju onoga što je u datoj situaciji dobro činiti od onoga što je loše činiti. Kod osoba koje se odlikuju izraženo visokim ili niskim moralnim normama, preostale

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

determinante KFP nemaju značajnu ulogu prilikom ispoljavanja kriminalnog ponašanja. Drugim rečima, osobe sa visokim moralnim normama neće ispoljiti KFP, dok će osobe sa niskim moralnim normama ispoljiti KFP, bez obzira na nivo samokontrole, motivaciju za KFP i karakteristike situacije. Preostale determinante KFP, a posebno nivo samokontrole, igraju ključnu ulogu pri ispoljavanju KFP kod osoba sa prosečno izraženim nivoom moralnosti. Na primer, osoba sa prosečno izraženom moralnošću i niskom samokontrolom će ispoljiti kriminalno ponašanje (Wikström & Treiber, 2007). Rezultati dosadašnjih istraživanja ne ukazuju na jasan zaključak o višem stepenu ekološke validnosti jedne od dve pomenute teorije, već idu u smeru njihove integracije (Wikström & Treiber, 2007). Generalna teorija devijantnog ponašanja (General Strain Theory – GST; Agnew, 1992) je kriminološka teorija KFP, koja takođe integriše kriminološke i psihološke konstrukte. Osnovna pretpostavka ove teorije je da faktori spoljašnjeg okruženja i karakteristike pojedinca - osobine ličnosti, izazivaju „pritisak“ (engl. *pressure*) na osobu da se upusti u KFP. Napori koje pojedinac tokom života ulaže u ostvarivanje vlastitih ciljeva, mogu da izazovu, ali i da budu u interakciji sa negativnim emocijama, agresivnim tendencijama i socijalnim učenjem kriminalnih tendencija. Zajedničko delovanje pomenutih dispozicija rezultuje disfunkcionalnim mehanizmima prevladavanja (engl. *coping mechanisms*), poput delinkventnog i kriminalnog ponašanja (Agnew, 1992, 2006). Po pretpostavkama ove teorije, do upuštanja u KFP dolazi u situaciji kada je ostvarivanje postavljenih ciljeva malo verovatno ili nije moguće, odnosno kada ostvarenje cilja i sposobnosti osobe nisu usaglašeni, kao i kada osoba nemogućnost ostvarenja cilja percipira kao nepravednu situaciju (Agnew et al., 2009). Osobe koje ulažu malo napora u ostvarivanje vlastitih ciljeva i imaju izraženu emocionalnu nestabilnost će se upustiti u KFP, pri čemu je funkcija upuštanja u KFP ostvarivanje vlastitih ciljeva. Istraživanja koja su proveravala osnovne pretpostavke ove teorije nisu dala konzistentne rezultate. Rezultati pojedinih istraživanja govore u prilog teorijskih postavki GST (npr. Wareham, 2005), dok neke studije ukazuju na zaključak da je negativna emocionalnost koju osoba doživljava u konkretnoj situaciji bolji moderator odnosa uloženog napora i upuštanja u KFP, u odnosu na emocionalnu nestabilnost kao stabilnu crtu ličnosti (Moon et al., 2009). Zaključno posmatrano, ni jedna kriminološka teorija KFP ne uspeva na sveobuhvatan način

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

da objasni ovaj fenomen. S druge strane, važno je istaći da GTC, SAT i GST, iako su kriminološke teorije, naglašavaju značaj individualnih razlika u razumevanju kriminalnih formi ponašanja.

U psihologiji generalno, ali i u psihologiji ličnosti, KFP su bile predmet interesovanja brojnih uticajnih autora. Jedan od njih je Hans Ajzenk, čija istraživanja su rezultovala teorijom kriminalnog ponašanja, popularnom tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka (npr. Deckers et al., 1989). Nalazi prvih empirijskih provera Ajzenkove teorije kriminalnog ponašanja su bili u skladu sa teorijskim očekivanjima. Rezultati pomenutih istraživanja su ukazali na zaključak da pripadnici zatvorske populacije postižu više skorove na sve tri dimenzije Ajzenkovog modela, u poređenju sa pripadnicima opšte populacije (Dwyer, 2001). Nalazi istraživanja koja su, hronološki posmatrano, sprovedena kasnije, su u značajnoj meri odstupali od pretpostavki Ajzenkove teorije kriminala (npr. Bartol & Holanchock, 1979). U pregledu većeg broja istraživanja koja su imala za cilj proveru Ajzenkove teorije KFP, Farington i saradnici (Farington et al., 1982) zaključuju da Ajzenkova teorija, kao i dimenzije Ajzenkovog modela ličnosti, ne mogu da ponude adekvatno objašnjenje razvoja KFP.

Druga važna grupa psiholoških teorija KFP su kognitivne teorije, koje imaju bitne konceptualne sličnosti sa kriminološkim teorijama. Kognitivne teorije kriminala (KTK) pretenduju da objasne razvoj i funkcionisanje morala, kao i način funkcionisanja informacionih procesa, kod osoba koje izvršavaju krivična dela. Po pretpostavkama KTK, postoje dve velike grupe faktora koji mogu voditi do KFP. Prvi grupu predstavljaju atipične moralne norme, koje nisu u skladu sa društveno prihvatljivim ponašanjem, i koje utiču na razumevanje spoljašnjeg okruženja kao i na kreiranje mentalnih reprezentacija u vezi sa spoljašnjim okruženjem (Knepper, 2001). Druga grupa faktora, povezana sa KFP iz perspektive KTK, su informacioni procesi. Informacioni procesi utiču na način na koji osoba „obrađuje“ informacije iz spoljašnjeg okruženja (Siegel, 2016). Po pretpostavkama KTK, atipični ili devijantni moral i obrada informacija, usmeravaju pojedinca ka KFP. Rezultati istraživanja, koja kao referentni okvir koriste KTK ukazuju na zaključke da su prestupnici znatno lošiji, od pripadnika opšte populacije, u moralnom razučivanju i donošenju

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

adekvatnih odluka (npr. Kohlberg, 1984). Adekvatna obrada informacija smanjuje verovatnoću za upuštanje u KFP (Sheldon, 2006), posebno kada je reč o situaciji donošenja odluka prilikom suočavanja sa događajima koji su emocionalno intenzivni za pojedinca (Siegel, 2016). Iako su rezultati pomenutih istraživanja obećavajući, KTK se još uvek ne mogu da na sveobuhvatan način objasne KFP. Naredni koraci u razvoju KTK su provera univerzalnosti i ekološke validnosti ove grupe teorija. Preostali pokušaji da se opiše i objasni kriminalno ponašanje, u okviru psihologije, mogu se smatrati neadekvatnim ili anahronim, poput onih koji pripadaju domenu psihoanalize (preciznije, Frojdove teorije) i bihejviorizma.

Iz svega navedenog se nameće zaključak da se ni u psihologiji, kao ni u kriminologiji, ne može izdvojiti teorijska koncepcija, koja je u pogledu objašnjenja dinamike i strukture KFP nedvosmisleno superiorna u odnosu na preostale teorijske koncepcije. Pregled savremene literature sugeriše da se savremenim istraživanjima KFP uglavnom prihvata „ateorijski“ pristup, uz oslanjanje na aktuelne dimenzionalne modele ličnosti, među kojima su Petofaktorski (Costa & McCrea, 1992; Roth & Herzberg, 2007), HEXACO (Lee & Ashton, 2016; Međedović, 2017), Alternativni petofaktorski model (Zuckerman, 1994; Sarbescu & Boncu, 2018) i model Velikih pet (Goldberg, 1992).

Kanter i Jangs (Canter & Youngs, 2003) su predložili sistematizaciju psiholoških studija KFP, u čijoj osnovi se nalazi nivo opštosti osnovnog problema istraživanja. Na najvišem nivou opštosti nalaze se studije razlika između počinilaca krivičnih dela i opšte populacije, a na najnižem istraživanja karakteristika pojedinih počinilaca konkretnih delikata. Iako ne daju preporuke u vezi s tim koja psihološka teorija kriminala ima primat u psihološkim istraživanjima, Kanter i Jangs navode da kriminološka istraživanja načelno slede tzv. A v C obrazac, pri čemu A označava karakteristike krivičnog dela, a C karakteristike počinioca. Ovi autori primećuju i da su istraživanja razlika između počinilaca specifičnih kriminalnih delikata reda od studija razlika između opšte populacije i populacije počinilaca krivičnih dela. Međutim, utvrđivanje karakteristika počinilaca krivičnih dela smatraju jednim od ključnih elemenata u kriminološkom/psihološkom profilisanju (Canter & Youngs, 2003).

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI***1.3. Profilisanje u kriminalističkoj i psihološkoj praksi – istorijski pregled i savremeni pristupi***

Profilisanje učinioca krivičnog dela jedna je od najkontraverznijih tema moderne kriminologije, psihologije i psihijatrije (Rašić i sar., 2012). Više od 60 godina prakse kriminalističkog profilisanja, prošlo je bez mnogo strogih naučnih procena (Snook et al., 2008). Ova metoda se primenjuje u početnoj fazi kriminalističke istrage u slučajevima u kojima policija još uvek traga za identitetom učinioca, zbog čega koristi sve raspoložive metode, uključujući i izradu profila verovatnog učinioca (Baić, 2018; Baić i Deljković, 2019). Izrada profila podrazumeva odgovor na pitanje: šta krivično delo govori o osobi koja ga je izvršila? (Steffoff, 2011). U odgovoru na postavljeno pitanje, koje podrazumeva analizu prirode krivičnog dela, kao i analizu načina njegovog izvršenja, akcent se stavlja na karakteristike učinioca, kako bi se izveo zaključak o njegovom profilu (Turvey, 2008). Pored posledice (izvršenog KD), neophodni elementi za izvođenje zaključka o profilu učinioca su i način selekcija žrtve (mete), kao i način izvršenja krivičnog dela (Đurđević, Kolarević, Ivanović, Milojković, 2019). Dakle, cilj izrade profila je da se obezbede informacije o najverovatnijim karakteristikama nepoznatih učinilaca krivičnog dela odnosno krivičnih dela (višestruki izvršioци). Teorijski osnov izrade profila, temelji se na pretpostavci da prikupljeni podaci ukazuju na određena psihološka obeležja osobe koja su povezana sa izvesnim obrascima ponašanja tokom izvršenja krivičnog dela (Wrightsman et al., 2002), kao i pretpostavci da se o karakteristikama potencijalnog izvršioca može zaključiti na osnovu analize izvršenog krivičnog dela (Ainsworth, 2000, 2001).

Profilisanje je moguće primeniti na različite vrste kriminalnih aktivnosti, kao što su: krvni i seksualni delikti, imovinski delikti (npr., razbojništva ili teške krađe), terorizam i organizirani kriminalitet (Canter & Youngs, 2009). Smatra se da je ova metoda najkorisnija u rasvetljavanju krivičnih dela čiji „modus operandi“ ukazuje na psihopatologiju učinioca, kao što su sadistička mučenja kod seksualnih delikata, postmortalno rezanje i sakaćenje tela, ubijanje iz vatrenog oružja bez prisustva jasne motivacije za izvršenje krivičnog dela,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

nemotivisano podmetanje požara, mučenje u slučajevima pedofilije, ritualni obredi kod silovanja i sl. (Holmes & Holmes, 1996). Izradi profila učinioca najčešće se pristupa u kriminalističkim istragama ubistva, silovanja, podmetanja požara, kao i kada se radi o višestrukim učiniocima krivičnih dela (Baić i Deljković, 2019).

U pogledu određenja pojma profilisanja ne postoji potpuna saglasnost. Ejnsvort profilisanje definiše kao „proces upotrebe svih dostupnih informacija o zločinu, sceni zločina i žrtvi zločina, sa ciljem kreiranja profila nepoznatog učinioca“ (Ainsworth, 2001, p.7). Kanter profilisanje određuje kao *sistematičnu pretragu konzistentne povezanosti između različitih aspekata krivičnog dela i karakteristika učinioca, koji su od interesa za kriminalističku istragu* (Canter, 2011). Nešto opštija definicija “psihološkog profila” sugerise da je reč o „*opisu karaktera, ponašanja i interesovanja nasilnog kriminalca koji je baziran na dokazima prikupljenim na mestu gde je zločin izvršen*” (Cambridge Dictionary, 2019). Rezimirajući veliki broj definicija, koje određuju predmet i cilj profilisanja, Baić (2018, p. 207) navodi da profilisanje “*predstavlja postupak kojim se utvrđuju opšte i specifične karakteristike ličnosti, sociodemografske karakteristike i ponašanje nepoznatog izvršioca, putem analize, sinteze i evaluacije dostupnih informacija i dokaza koji su u vezi sa izvršenjem krivičnog dela*”.

Važno je naglasiti da postoji određena neujednačenost u pogledu definisanja pojma “profil”. Iz navedenog razloga u savremenoj literaturi nailazimo na veliki broj različitih termina koji se koriste za izradu profila učinioca, kao što su: profilisanje učinioca, bihejvioralno profilisanje, psihološko profilisanje, kriminalističko profilisanje ličnosti, istražna psihologija, profilisanje mesta zločina, analiza ponašanja učinioca itd. U ovom radu će se pojam “profil” odnositi na karakteristike i osobine ličnosti izvršilaca krivičnih dela, a pojam „profilisanje“ će se odnositi na izvođenje zaključaka o karakteristikama i osobinama ličnosti.

Nastanak profilisanja najpre se dovodi u vezu sa imenom Jakoba Friza (engl. Jacob F. Fries), koji je 1820. godine napisao priručnik iz oblasti kriminalne antropologije, i prvi ukazao na specifičnu povezanost izvršenog krivičnog dela sa karakteristikama učinioca (Embar-Seddon & Pass, 2006). Rani počeci profilisanja vezuju se i za pokušaj izrade profila

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

serijskog ubice Džeka Trboseka (engl. Jack the Ripper) 1888. godine, od strane dr Tomasa Bonda (Thomas Bond), koji je na temelju dostupnih informacija pokušao rekonstruirati ubistva, i koji je napravio procenu ponašanja i karakteristike nepoznatog učinioca (Canter, 2004; Crighton, 2015). Savremeno poreklo profilisanja vezuje se za period 1950-ih, tačnije za rad psihijatra Džejmsa Brasela (James A. Brussel) o zločinima "ludog bombaša" (engl. Mad Bomber) Džordža Meteskija (engl. George Matesky) iz Njujorka. Nepoznati učinilac je bio ekstremno organizovan prilikom izvršenja krivičnih dela, te je za njegovo hapšenje bilo potrebno 16 godina (Schlesinger, 2009). Danas se najveće zasluge za razvoj metode profilisanja pripisuju Jedinici za naučnu analizu ponašanja (engl. Behavioral Science Unit - BSU) američkog Federalnog istražnog biroa (engl. Federal Bureau of Investigation - FBI), koja je formirana 1972. godine, s ciljem identifikovanja nepoznatih učinilaca u nerešenim slučajevima (Crighton, 2015, Canter & Youngs, 2009). Veliki doprinos razvoju ove metode je svakako pružio i David Kanter (engl. David Canter), profesor psihologije sa Univerziteta u Liverpulu, koji je sarađivao sa Skotland Jarodom (engl. Scotland Yard) u rasvetljavanju više slučajeva silovanja, koji su izvršeni na širem području Londona u periodu od 1983. do 1986. godine.

U izradi profila učinioca krivičnog dela primenjuje se niz različitih pristupa, kao što su: tzv. *FBI stil profilisanja* u čijoj osnovi je *analiza mesta događaja* (engl. Crime Scene Analysis), pristup *istražne psihologije* (engl. *Investigative Psychology*), *dijagnostička procena* (engl. Diagnostic Evaluation), koja se zasniva na kliničkoj proceni motiva izvršenja krivičnog dela, *analiza kriminalističke istrage* (engl. *Criminal Investigation Analysis*), *profilisanje kriminalnih aktivnosti* (engl. *Crime Action Profiling*), i dr. (Baić i Deljkić, 2019). U nastavku će biti reči o prva dva pristupa, koji su najzastupljeniji u izradi profila nepoznatog učinioca.

Postupak profilisanja učinioca krivičnog dela koji sprovodi *Federalni istražni biro* (FBI) primarno potiče iz rada Hazelwooda i Douglasa (Hazelwood & Douglas, 1980). Prema navedenim autorima, ovaj postupak predstavlja stručan pokušaj prikupljanja specifičnih informacija o tipu pojedinca koji je izvršio određeno krivično delo, a profil se zasniva na specifičnim obeležjima, koja diferenciraju određene pojedince od opšte populacije. Izrada FBI profila učinioca krivičnih dela prolazi kroz nekoliko faza (Howitt, 2009). Faza

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

prikupljanja informacija o izvršenom krivičnom delu se odnosi na prikupljanje: materijalnih dokaza, fotografija mesta na kojem je krivično delo izvršeno, nalaza autopsije, podataka o žrtvi, izjava svedoka i policijskih izveštaja. Druga faza se odnosi na klasifikaciju mesta na kojem je izvršeno krivično delo, i ono može biti klasifikovano kao organizovano ili neorganizovano. Treća faza se odnosi na rekonstrukciju ponašanja učinioca i žrtve tokom izvršenja krivičnog dela. I konačno, četvrta faza, podrazumeva izradu profila u kojoj se zajedno generišu sve pretpostavke o profilu potencijalnog učinioca, koje ne moraju biti nužno psihološke prirode, već mogu da uključuju demografske karakteristike, (socijalni status, vrstu posla kojim se bavi, zaposlenost/nezaposlenost), stil života (da li živi sam ili ima partnera), navike (npr. loši socijalni odnosi, hobi) i psihičko stanje (npr. preka narav povezana sa depresijom; Howitt, 2009).

Od osnivanja Jedinice za naučnu analizu ponašanja, pa sve do danas, profajleri, odnosno osobe koje sprovode profilisanje nepoznatih učinilaca, koriste metod „dedukcije“ i predviđanja ponašanja kao osnovne principe profilisanja. Primena navedene prakse izazvala je brojne kritike *FBI stila profilisanja*, pri čemu je najznačajnija kritika da se ne zasniva na primeni empirijskog, odnosno naučnog metoda (npr. Canter, 2000, Ressler et al., 1998; Grubin, 1995). Pošto se FBI pristup profilisanja ne zasniva na naučnim činjenicama, već na proceni, odnosno mišljenju eksperta, pojedini autori ovaj pristup nazivaju kvazi-mistifikovanim nagađanjem (Canter, 2000). Pomenuta zamerka se može najbolje objasniti na principu Bruselovog opisa dedukcije i predviđanja ponašanja u slučaju Džordža Mateskija, koje je zasnovano na ličnom iskustvu psihijatra, bez razmatranja naučnih činjenica. Brusel, koji je po zanimanju bio psihijatar, je pozvan od strane policije Njujorka, da napravi psihološki profil Džordža Meteskija, koji je u to vreme javnosti bio poznat kao „ludi bombaš“ (engl. „The mad bomber“). Brusel je u sklopu profila pretpostavio da je nepoznati izvršilac: (1) muškarac, stranog, jugoistočnog porekla, (2) između 40 i 50 godina starosti, (3) neoženjen i živi sa rođacima, (4) obrijan, uredan i atletske građe i (5) „knjiški“ primer paranoidne osobe (Lamber, 2021). Iako je profil nepoznatog izvršioca bio velikim delom tačan, profil nije izveden na naučnoj osnovi. S druge strane, važno je istaći da pomenute kritike ne umanjuju praktični značaj ovakvog načina profilisanja, ali se značaj pomenutih

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

kritika prvenstveno ogleda u uvođenju naučnog metoda u oblast profilisanja. Iako *FBI stil profilisanja* ne koristi naučne metode, rezultati nekih istraživanja ukazuju na zaključak da profili nepoznatog izvršioca, koje kreiraju agenti Jedinice za naučnu analizu ponašanja, odgovara stvarnom profilu izvršioca krivičnog dela u 77% slučajeva (Bojanić & Srdanović, 2015).

Drugi pristup profilisanja predstavlja *istražna psihologija*, koja se naziva i londonskom školom ili pristupom, kao i empirijskim profilisanjem, i primarno se dovodi u vezu sa radom prethodno pomenutog profesora Davida Kantera. Tokom saradnje sa Skotland Jardom, Kanter je svoja zapažanja i zaključke izvodio na osnovu uvida u prethodno prikupljene podatke sa mesta zločina, povezujući radnje koje se događaju tokom izvršenja krivičnog dela (uključujući kada i gde se događaj desio, i ko je žrtva) i obeležja učinioca (uključujući kriminalnu istoriju učinioca, pozadinske informacije, osnovnu lokaciju, i odnos prema drugima; Canter, 2008). Principi istražne psihologije postaju poznati na internacionalnom nivou 1986 godine, kada je na osnovu Kanterovog profila nepoznatog izvršioca, rešen slučaj „Silovatelja sa železničke stanice“ (engl. Railway rapist) i serijskog ubice Džona Dafa (engl. John Duff; Canter & Youngs, 2009). Ovo je ujedno bio prvi put, da je jedan psiholog dao veliki doprinos u identifikovanju nepoznatog serijskog silovatelja i ubice. Nakon početnog uspeha u rešavanju navedenog slučaja, Kanter je 1992. godine počeo razvijati novo područje primenjene psihologije koje je nazvao istražna psihologija (Canter & Youngs, 2009). Kanterov pristup profilisanju označava se još i kao statistički utemeljen način identifikovanja obrazaca u različitim obeležjima krivičnih dela koji uključuje i razmatranje geografskih faktora (Howitt, 2009). U ovom pristupu, Kanter je prvo nastojao da primenom statističkih metoda (kanonička korelaciona analiza i korelaciona analiza) identifikuje pojedine obrasce ponašanja koji se ponavljaju prilikom izvršenja krivičnog dela, kao i da utvrdi da li se određeni obrasci ponašanja pojavljuju zajedno (Baić i Deljkić, 2019).

Rezultati empirijski zasnovanih istraživanja u kontekstu profilisanja ukazala su na brojne i važne zaključke u vezi sa aktuelnim stanovištima prilikom izrade profila nepoznatog učinioca krivičnog dela. Na primer, kada je reč o silovateljima, rezultati Kanterovog istraživanja ukazuju na zaključak da postoje tri „tipična“ odnosa, odnosno obrasca

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

ponašanja, između izvršioca i žrtve: (1) *odnos prema žrtvi kao sredstvu* – seksualno nasilje je u funkciji ispoljavanja besa, (2) *odnos prema žrtvi kao objektu* – izvršilac ispoljava potpunu kontrolu da bi zadovoljio vlastite potrebe, i (3) *odnos prema žrtvi kao ličnosti* – izvršilac ispoljava pseudointimno ponašanje prema žrtvi (Canter, 1994). Kada je reč o ubistvima, rezultati istraživanja Godvina i Kantera (Godwin & Canter, 1997) ukazuju na zaključak da FBI podela ubica na organizovane i neorganizovane, nema naučnu opravdanost, već da su gotovo sve ubice podjednako organizovane. Istovremeno, ova podela pretpostavlja da su učinioci „primorani“ da se ponašaju organizovano ili neorganizovano kroz sve aspekte njihovog života, uključujući i ponašanje tokom izvršenja krivičnog dela, kako bi bili tačnije profilisani (Ressler et al., 1986)

Zaključno posmatrano, najbitnija razlika između FBI pristupa i istražne psihologije se ogleda u tome što istražna psihologija primenjuje empirijski metod, dok FBI pristup profilisanja nije zasnovan na naučnim činjenicama već na subjektivnoj interpretaciji profajlera (Baić, 2018). Drugim rečima, prema mišljenju Kantera, u sklopu FBI pristupa, profajler na misteriozan način dolazi do naizgled nevidljivih relacija između različitih aspekata krivičnog dela i povezuje ih sa nepoznatim izvršiocom, primenom ekstremno izražene percepcije i deduktivnog zaključivanja (Canter, 2000). Dakle, ne postoje empirijski nalazi koji bi ukazali na naučnu opravdanost primene FBI stila profilisanja, posebno usled zaključka da se bazira na tipologijama kojima nedostaje empirijska podrška (Snook et al., 2008).

S druge strane, utvrđivanje karakteristika učinilaca određenih kategorija krivičnih dela ima konceptualne i metodološke sličnosti sa profilisanjem i istražnom psihologijom, ali je važno istaći i njihove razlike. Prilikom profilisanja, o karakteristikama nepoznatog učinioca se zaključuje primenom postojećih saznanja unutar oblasti, *pre* nego što je učinilac poznat policiji. Prilikom utvrđivanja karakteristika učinilaca određenih kategorija krivičnih dela, karakteristike se utvrđuju *nakon* što je lice osuđeno za krivično delo od strane pravosudnih organa. Još jedna bitna razlika se ogleda u tome što profilisanje koristi podatke prikupljene sa mesta zločina, kao i podatke o žrtvu, što nije slučaj sa predmetom istraživanja koje će biti prezentovano u ovom radu. Zaključno posmatrano, i pored velikih konceptualnih

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

i metodoloških sličnosti, profilisanje i utvrđivanje karakteristika učinilaca pojedinih kategorija krivičnih dela se ne mogu poistovetiti, iz prethodno navedenih razloga, iako imaju konceptualne i metodološke sličnosti.

1.4. Kriminološki i psihološki profili, klase i tipovi

Pojam profil, u kontekstu kriminalističkog profilisanja, podrazumeva definisanje niza karakteristika i osobina nepoznatog izvršioca, sa ciljem sužavanja opsega istrage (Bojanić i Srdanović, 2012). Kriminalističko profilisanje predstavlja ispitivanje svih aspekata krivičnog dela i analizu ponašanja nepoznatog izvršioca, sa ciljem da se kreira „slika“ osobe koja je izvršila KD. S druge strane, psihološko profilisanje se definiše kao profilisanje ličnosti u kontekstu kliničke prakse, koje se sprovodi sa ciljem procene i postavljanja dijagnoze pacijenta (Bojanić i Srdanović, 2012).

Kreiranje kriminološkog profila se zasniva na dve osnovne teorijske pretpostavke: (1) prikupljeni podaci, na osnovu kojih se profil kreira, ukazuju na povezanost psiholoških karakteristika izvršioca KD sa izvesnim obrascima ponašanja i (2) na osnovu analize izvršenog KD se može zaključiti o karakteristikama potencijalnog izvršioca (Ainsworth, 2001; Baić, 2018; Wrightsman et al., 2002). Osnovna funkcija izrade kriminološkog profila nepoznatog učinioca KD se ogleda u odgovoru na pitanja *kada, gde, kako i nad kim je izvršeno KD* (Dale et al., 1997 prema Baić, 2018). Posmatrano iz perspektive istražnog postupka, izrada profila nepoznatog izvršioca KD, se sprovodi na početku istrage, kada identitet izvršioca nije poznat, i izradi profila se najčešće pristupa u slučaju ekstremno nasilnih krivičnih dela, poput silovanja i ubistva, kao i u situacijama masovnih i višestrukih KD (Baić, 2018). Osnovna funkcija izrade profila je sužavanje kruga osumnjičenih lica u istražnom postupku, koje se zasniva na podudaranju karakteristika osumnjičenih lica sa karakteristikama koje su definisane profilom. Važno je naglasiti da kriminalističko profilisanje nije namenjeno identifikaciji određenog lica koje je izvršilo KD, već identifikaciji tipa ličnosti nepoznatog izvršioca.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Sve pomenute definicije upućuju na izraženu sličnost pojma kriminološkog i psihološkog profila sa konceptima *tipa ličnosti*, *latentne klase* ili *latentnog profila ličnosti* koji se u psihologiji, pa i u psihologiji individualnih razlika, istražuju u okviru tzv. „pristupa usmerenog na osobu“ (engl. „person-oriented approach“; Roth & von Collani, 2007; Ferguson & Hull, 2018). Modeli ličnosti u savremenoj psihologiji individualnih razlika su konceptualizovani kao sistemi većeg broja osobina - dimenzija, koje predstavljaju relativno trajna i stabilna svojstva osobe (Corr & Matthews, 2009). Pristup usmeren na osobu (Roth & von Collani, 2007) pretpostavlja postojanje tipova ili klasa osoba, formiranih na osnovu specifičnih konfiguracija osobina. Osnovna jedinica analize u okviru ovog pristupa je *osoba* koju karakteriše specifičan *profil osobina ličnosti*. Ove konstelacije osobina razlikuju se između klasa, dok su unutar klasa veoma slične. One su najčešće podudarne s takozvanim „prototipskim“ profilom, koji predstavlja skup distinktivnih odlika određene klase. Drugim rečima, osobe koje pripadaju istom tipu ne moraju imati identičan obrazac osobina, ali on mora biti slična za sve pripadnike istog tipa.

Hronološki posmatrano, u istraživanjima nešto starijeg datuma, koja su proistekla iz tipološke paradigme, klaster analiza je predstavljala dominantnu korišćenu tehniku za identifikaciju tipova ili profila osoba. U novijim tipološkim studijama se znatno češće primenjuju sofisticiranije statističke metode za identifikaciju tipova ili profila, poput analize latentnih klasa (LCA; Kam & Zhou, 2016; Čolović i sar., 2014). U odnosu na klaster analizu, LCA ima nekoliko važnih prednosti: optimalan broj klasa se određuje na osnovu jednog ili više indikatora fita, ne favorizuje klase određenog oblika i zapremine i može ukazati na to da je optimalno dimenzionalno a ne kategorijalno rešenje, ukoliko se izoluje jedna klasa (Čolović i sar., 2014). Usled pomenutih prednosti, LCA će biti primenjena kao centralna analiza u ovom istraživanju.

Pojedini autori (Canter & Young, 2003) upozoravaju da „tipologija“ počinitelja krivičnih dela predstavlja preterano pojednostavljivanje ovog problema. Slične primedbe se često upućuju tipološkom pristupu u psihologiji (Eysenck & Eysenck, 1976; Hart et al., 2005; Haslam, 2003; Jones, 2008). Ovakve kritike donekle su opravdane kada je reč o „tradicionalnom“ tipološkom pristupu, koji podrazumeva diskretnu, iscrpnu i isključivu

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

klasifikaciju osoba u distinktne klase (Asendorpf et al., 2001). Međutim, tipološki pristup omogućava sagledavanje konfiguracije osobina, umesto fokusiranja na pojedinačne dimenzije (Mandara, 2003; Sato et al., 2010). Takođe, poslednjih decenija došlo je do revizije koncepta tipa u psihologiji individualnih razlika. To podrazumeva da se isključivost kao princip klasifikacije shvata uslovno, a grupe ili klase osoba posmatraju se kao „rasplinuti“ ili „diskretno – rasplinuti“ tipovi (Asendorpf et al., 2001). Ujedno, zahvaljujući razvoju metodoloških procedura za grupisanje koji prevazilaze određena tehnička ograničenja tradicionalne tipološke paradigme, u psihologiji se sve češće javljaju istraživanja latentnih klasa ili latentnih profila ličnosti. Tehnike latentnih profila neki autori karakterišu kao „modelovanje interakcija osobina ličnosti“ (Merz & Roesch, 2011). Ovaj trend prihvaćen je i u psihologiji kriminala, gde su brojne novije studije posvećene identifikaciji distinktnih latentnih profila, odnosno klasa izvršilaca krivičnih dela (npr. Boduszek et al., 2017; Jeanis et al., 2018; Messing et al., 2016).

1.5. Kontekstualni i dispozicioni činioci u psihološkom profilisanju

Konstatacija Kantera i Jangsove (Canter & Youngs, 2003) o relativno slabijoj zastupljenosti istraživanja karakteristika počinilaca specifičnih krivičnih dela posebno je značajna ukoliko se ima u vidu da rezultati velikog broja studija nedvosmisleno ukazuju na specifične karakteristike počinilaca određenih krivičnih dela. Pri tome, činioci koji će u ovom tekstu biti označeni terminom „dispozicioni“ (reč je pre svega o osobinama ličnosti) i činioci koji se mogu okarakterisati kao „kontekstualni“ (sociodemografske karakteristike, te životna i kriminalna istorija) nemaju jednak značaj za utvrđivanje karakterističnih profila specifičnih krivičnih dela.

Naime, rezultati ukazuju na to da su u profilisanju počinilaca korporativnih prekršaja najznačajniji „dispozicioni“ činioci, odnosno psihološki konstrukti, preciznije - neprihvatanje autoriteta, narcizam, hedonizam i snižena samokontrola (Eaton & Korach, 2016).

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Kada je reč o osobama osuđenim za ubistvo, rezultati istraživanja Rodrija i saradnika (Rodre et al., 2019), ukazuju na značaj interakcije dispozicionih i kontekstualnih činilaca. Osnovni nalaz ovog istraživanja jeste postojanje interakcije motivacije za ubistvo i izraženosti psihopatije. Osobe sa više izraženom psihopatijom češće imaju instrumentalno orijentisanu ili seksualnu motivaciju za izvršenje ubistva, dok je motivacija, kod osoba sa manje izraženom psihopatijom, češće afektivne prirode (npr. ubistvo u afektu). Rezultati istraživanja Sia i saradnika (Sea et al., 2020), takođe ukazuju na značaj obe grupe činilaca. Identifikacija različitih tipova, odnosno profila ličnosti, osoba osuđenih za KD ubistvo, govori u prilog značaja dispozicionih činilaca. U ovom istraživanju je identifikovano pet različitih tipova ličnosti, u odnosu na PAI inventar (Personality Assessment Inventory; Morey, 1999): normalni, antisocijalni, depresivni, somatozno-anksiozni i antisocijalni. Uticaj kontekstualnih faktora, iako je reč o istom KD, je specifičan u odnosu na profil ličnosti izvršioca. Na primer, pre osude na izdržavanje kazne zatvorom, pripadnici antisocijalnog i somotozno-anksioznog klastera su češće zloupotrebljavali PAS, dok su pripadnici antisocijalnog klastera, očekivano, imali najizraženija antisocijalna ponašanja.

Kontekstualni i dispozicioni činioci, kada je reč o KD krađe i razbojništva, imaju podjednak značaj. Osobe osuđene za ova KD imaju izraženu agresivnost, impulsivnost, hostilnost i viši stepen socijalne izolacije, u odnosu na opštu populaciju i lica osuđena za druga KD. Kada je reč o kontekstualnim činiocima, od najvažnijeg značaja su muški pol, nizak socioekonomski status, godine starosti koje ukazuju na mlade osobe kao i prisustvo članova porodice koji su osuđivani za KD (Lenska, 2017).

Rezultati tipološke studije Kurtina i Nivoa (Curtin & Niveau, 1998) ukazuju na značajne razlike između tri tipa izvršilaca seksualnih delikata: seksualni delikti sa odraslima, seksualni delikti sa maloletnim licima koji nisu u srodstvu sa izvršiocom i seksualni delikti koji uključuju incest sa maloletnom osobom. Neki od rezultata ovog istraživanja ukazuju na zaključak da su osobe koje su počinile seksualne delikte sa punoletnim osobama mlađe, češće bez partnera i češće nižeg nivoa obrazovanja od osoba koje su počinile seksualne delikte sa maloletnim osobama. Iako dve trećina svih izvršilaca seksualnih delikata nemaju psihijatrijske dijagnoze, kada su psihijatrijske dijagnoze prisutne kod izvršilaca pomenutog

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

KD, najčešće je u pitanju šizofrenija, bipolarni poremećaj i granični poremećaj ličnosti (Curtin & Niveau, 1998; Valenca et al., 2013). O važnosti i kompleksnosti profilisanja specifičnih krivičnih kategorija prekršaja, poput prestupnika osuđenih za seksualne delikte, govore u prilog i rezultati Foksa i DeLisi (Fox & DeLisi, 2018). Rezultati pomenute tipološke studije ukazuju na zaključak da muški osuđenici čine jedinstvenu latentnu klasu, odnosno kategoriju, ali da se kod osuđenica mogu identifikovati dve klase. Pri tome, ove tri grupe razlikuju se u odnosu na kriminalnu istoriju, psihopatološke karakteristike, empatiju, impulsivnost i istoriju seksualnog zlostavljanja u detinjstvu.

Psihološka istraživanja KFP fokusiraju se pre svega na psihopatološke fenomene i dimenzije individualnih razlika (npr. Herzberg & Roth, 2006; Mitrović i sar., 2014; Furnham et al., 2013; Kam & Zhou, 2016) kao faktore rizika, odnosno protektivne faktore za KFP. S druge strane "kontekstualni" faktori se razmatraju znatno ređe, iako se u poslednje vremene ovim faktorima pridaje veći značaj (npr. Rodre et al., 2019; Sea et al., 2020; Lenska, 2017).

Pregledom relevantne literature iz oblasti kriminološkog profilisanja (npr. Eaton & Korach, 2016; Ainsworth, 2001; Canter, 2011; Fox & DeLisi, 2018; Khoshnood & Fritz, 2017; Torrey, 2011; Falk et al., 2017) stiže se utisak da su i sociodemografske i kriminološke karakteristike izvršilaca pojedinih krivičnih dela od ključnog značaja za profilisanje. S jedne strane, u našoj zemlji su veoma retka istraživanja koja razmatraju psihološke profile počinitelaca krivičnih dela (Oljača i sar., 2019; Mitrović et al., 2014), dok s druge strane, koliko je autoru poznato, postoji samo jedno domaće istraživanje koja stavljaju akcenat na kriminološke i sociodemografske karakteristike počinitelaca krivičnih dela (Baić i sar., 2020).

Razmatranje značaja kontekstualnih i dispozicionih faktora, u kontekstu KFP, ne mora nužno da se sagledava iz perspektive pojedinih KD. Alternativni pristup bi podrazumevao razmatranje značaja ove dve grupe činilaca u kontekstu šire definisanih kategorija KD. Jedna od najčešće primenjivanih kategorizacija KD podrazumeva podelu KD na KD koja sadrže i koja ne sadrže elemente nasilja (Otašević i sar., 2015; Kelly et al., 2019; Kelvin et al., 2017). Osnovni cilj istraživanja Kalvina i saradnika (Kalvin et al., 2017) je bila identifikacija predisponirajućih faktora koji utiču na izvršenje nasilnog ili nenasilnog KD.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Socijalna izolacija i odrastanje u disfunkcionalnom okruženju tokom detinjstva, kao i izražena agresivnost i loša emocionalna regulacija najbolje predviđaju izvršenje nasilnih KD. Najbolji prediktori nenasilnih KD su devijantna (delinkventna) socijalizacija tokom adolescencije i disfunkcije koje su bile prisutne tokom detinjstva. Rezultati istraživanja koje su sprovedeli Keli i saradnici (Kelly et al., 2019) ukazuju na značaj dispozicionih činilaca kada je reč i o nenasilnim i o nasilnim KD. U ovom istraživanju je ispitivan prediktorski efekat besa i depresivnosti na činjenje prekršaja u zatvoru, tokom perioda adaptacije na zatvorsko okruženje. Osnovni zaključak istraživanja, koji ukazuje na važnost razumevanja dispozicionih činilaca u kontekstu KFP, jeste da je moguće smanjiti broj prekršaja u sklopu zatvora, ukoliko se redukuje nivo besa i depresivnosti kod osuđenih lica, kao i da ove dve crte imaju direktni efekat na ispoljavanje KFP, pri čemu je efekat besa više izražen od efekta depresivnosti. Dobijeni rezultati se podjednako odnose i na lica osuđena za nasilna KD, kao i na lica osuđena za nenasilne KD.

Jedno od retkih domaćih istraživanja, koje je ispitivalo razlike između nasilnih i nenasilnih KD, u kontekstu ispitanika iz „domaće“ zatvorske populacije, ukazuje na značaj agresivnosti, za razumevanje dispozicionih činilaca između ove dve grupe ispitanika. Rezultati ovog istraživanja (Otašević i sar., 2015) ukazuju na zaključak da su osobe osuđene za nasilna KD generalno više agresivne od lica osuđenih za nenasilna KD. Konkretno, lica osuđena za nasilne KD postižu više skorove na osvetoljubivosti, dominaciji i hostilnosti, u odnosu na lica koja su osuđena za nenasilna KD, kao i u odnosu na opštu populaciju. U odnosu na četvrtu dimenziju agresivnosti, tj. Bes, razlike između ove tri populacije nisu značajne. Ovo je još jedan u nizu nalaza koji ističe važnost dispozicionih činilaca kada je reč o razumevanju (nasilnih) KFP.

Zaključno posmatrano, stiče se utisak potencijalne „pristrasnosti“ u aktuelnim istraživanjima na ovu temu. Drugim rečima, psihološke studije ističu značaj dispozicionih činilaca, dok istraživanja iz oblasti kriminološkog profilisanja ističu značaj kontekstualnih činilaca. Iz navedenog razloga, autori ovog istraživanja smatraju da je veoma važno razmotriti obe grupe činilaca, kada je reč o KFP. U daljem tekstu, dispozicioni činioci, koji imaju potencijalni uticaj na KFP, će biti razmatrani u kontekstu stabilnih karakteristika ličnosti,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

odnosno bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti (u daljem tekstu MDL). Kontekstualni, ili činioci koji se odnose na varijable sredinskog, odnosno porodičnog, kao i generalno posmatrano životnog ili razvojnog okruženja, će biti razmatrani kao kontekstualni činioci. U slučaju ovog istraživanja, to se odnosi na dimenzije životne istorije (LHT), kao i na sociodemografske i kriminološke karakteristike.

1.6. Dispozicioni činioci relevantni za psihološko profilisanje - Bazične osobine ličnosti

1.6.1. Kratak istorijski pregled najuticajnijih modela bazičnih osobina ličnosti

Nastanak oblasti psihologije ličnosti i individualnih razlika se najčešće dovodi u vezu sa istraživanjima Olporta i Marija (Allport & Allport, 1921; Murray, 1938 prema Smederevac i Mitrović, 2006). Olportova istraživanja su sprovedena sa ciljem da se napravi distinkcija između ličnosti i karaktera, koja u to vreme nije bila prepoznata. Metodološki razvoj ove oblasti je podstaknut Katelovim stavom da od načina merenja zavisi napredak nauke, pa tako i psihologije ličnosti (Cattell, 1973 prema Winter & Barenbaum, 1999). Nakon ovih „pionirskih“ istraživanja, kreće ekspanzivan razvoj psihologije ličnosti kao i različitih modela ličnosti.

Određenje pojma ličnosti je kompleksno, i u literaturi je prisutan veliki broj definicija ličnosti. Jednu od najčešće navođenih definicija ličnosti je ponudio Olport: „Ličnost je dinamička organizacija unutar individue onih psihofizičkih sistema koji determinišu njegovo karakteristično prilagođavanje okruženju“ (Allport, 1937 prema Smederevac i Mitrović, 2006). S druge strane, generalno je prisutan konsenzus da ličnost obuhvata nekoliko dimenzija ili crta, ali ne postoji konsenzus o tome koji broj dimenzija ili crta je optimalan za opis ličnosti. Kada je reč o pristupima ili paradigmama izučavanju ličnosti i individualnih

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

razlika, dva pristupa koja su imala najveći uticaj na razvoj oblasti psihologije ličnosti i individualnih razlika su psihobiološki i psiholeksički pristup.

Psihobiološki pristup izučavanju ličnosti polazi od osnovne pretpostavke da je ponašanje ljudi biološki determinisano, odnosno da postoje fiziološki korelati osobina. U okviru ovog pristupa, najveći broj modela ličnosti pretpostavljaju postojanje tri ili pet bazičnih dimenzija ličnosti. Ajzenkov PEN i Telegenov MPQ model pretpostavljaju postojanje tri bazične dimenzije dok Grejeva reformulisana teorija osetljivosti na potkrepljenje pretpostavlja postojanje tri bazična emocionalna sistema koja se nalaze u osnovi ličnosti. Pretpostavka o postojanju pet bazičnih dimenzija ličnosti se nalazi u sklopu Zakermanovog Alternativnog petofaktorskog modela. Za detaljniji pregled psihobioloških modela ličnosti pogledati Smederevac i Mitrović (2006).

Psiholeksički pristup proučavanju individualnih razlika polazi od pretpostavke da su svi termini, relevantni za individualne razlike, kodirani, odnosno prisutni u jeziku (Waller, 1999). Prvu sistematičnu kategorizaciju termina prisutnih u jeziku su ponudili Olport i Odbert (Allport i Odbert, 1936 prema Smederevac i Mitrović, 2006). Pomenuti autori su sve termine, koji se odnose na opis ličnosti, razvrstali u četiri kategorije: (1) lični opisi, (2) prolazna stanja i raspoloženja, (3) socijalno vrednovanje i (4) metaforički i dvosmisleni termini. Savremene psiholeksičke studije, koje su usledile nekoliko decenija nakon Olportovog i Odbertovog istraživanja, pretpostavljaju postojanje pet, šest ili sedam bazičnih osobina ličnosti. Broj bazičnih osobina ličnosti se razlikuje u odnosu na primenjenu metodologiju za selekciju početnog skupa varijabli, pri čemu postoje različita shvatanja koji termini predstavljaju relevantne opise ličnosti.

Rezultati leksičkih istraživanja, koji obuhvataju opise ličnosti iz prve kategorije opisa – ličnih opisa, ukazuju na postojanje pet ili šest osobina ličnosti. Modeli ličnosti, koji su nastali na osnovu pomenutog kriterijuma, ujedno predstavljaju i savremene modele ličnosti koji se najintenzivnije primenjuju u savremenim istraživanjima individualnih razlika. Reč je o modelu Velikih pet (Goldberg, 1993), Petofaktorkom modelu (Costa & McCrae, 1992) i HEXACO modelu (Ashton & Lee, 2001). Petofaktorski model obuhvata dimenzije

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Neuroticizam, Ekstraverzija, Savesnost, Prijatnost i Otvorenost ka iskustvu. Model Velikih pet obuhvata dimenzije koje, po sadržaju i nazivu, korespondiraju sa dimenzijama Petofaktorskog modela. Otvorenost ka iskustvu, iz Petofaktorskog modela, se u pojedinim istraživanjima imenuje i kao Intelekt ili Kultura, dok se dimenzija Neuroticizam iz modela Velikih pet, u nekim istraživanjima naziva i Emocionalna stabilnost (npr. Saucier & Goldberg, 1996). HEXACO model obuhvata pet ranije pomenutih dimenzija, koje se dobijaju u okviru psiholeksičkih istraživanja, dok je šesti faktor imenovan kao Poštenje, ili Poštenje-skromnost (Lee & Ashton, 2016).

Druga grupa psiholeksičkih studija, koja obuhvata i lične opise i evaluativne termine, koji se odnose na treću grupu opisa ličnosti – socijalna vrednovanja, ukazuje na postojanje sedam bazičnih dimenzija ličnosti (npr. Goldberg & Somer, 2000; Tellegen et al., 1991). Primena navedenog kriterijuma prilikom selekcije početnog skupa deskriptora se u literaturi najčešće naziva nerestriktivnom metodologijom Telegena Volera (Smederevac i Mitrović, 2006). Sadržaj i nazivi pet od sedam dimenzija, koje se dobijaju primenom nerestriktivne metodologije, u velikoj meri korespondiraju sa pet dimenzija dobijenih u okviru Petofaktorskog i Modela velikih pet. Preostale dve dimenzije, koje se odnose na evaluativne dimenzije, su najčešće imenovane kao Pozitivna i Negativna valenca. Dimenzija Pozitivne valenca se odnosi na procenu vlastite vrednosti u kontekstu pozitivnih karakteristika pojedinca, dok se dimenzija Negativne valence odnosi na procenu sebe kao zle i okrutne osobe (Waller & Zavala, 1993).

Iako najpopularniji savremeni modeli ličnosti obuhvataju pet ili šest bazičnih dimenzija, rezultati prve i druge psiholeksičke studije u srpskom jeziku (Smederevac, 2000; Smederevac, 2002; Smederevac i sar., 2007) upućuju na sedam leksičkih dimenzija ličnosti. Sadržaj izolovanih dimenzija veoma je sličan kao i u nizu prethodnih istraživanja sprovedenih primenom iste metodologije, u engleskom i turskom jeziku (Goldberg & Somer, 2000; Saucier, 1997; Tellegen, Grove, & Waller, 1991). Dimenzije Neuroticizam, Ekstraverzija, Savesnost i Prijatnost su korespondentne dimenzijama Petofaktorskog modela i Modela Velikih pet, dok dimenzija Agresivnost predstavlja negativan pol dimenzije Prijatnost iz pomenutih modela. Evaluativne dimenzije, Pozitivna i Negativna valenca,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

predstavljaju specifičnost modela ličnosti zasnovanih na primeni metodologije Telegena i Volera. Pozitivna valenca obuhvata pozitivne opise ličnosti, i odnosi se na doživljaj superiornosti i pozitivnu sliku o sebi, dok Negativna valenca, pored negativnih samoopisa, obuhvata i indikatore manipulativnih obrazaca ponašanja. U domaćim istraživanjima, evaluativne dimenzije su dosledno ostvarivale vezu sa nasilnim i agresivnim ponašanjem (Dinić i Smederevac, 2012; Oljača i sar., 2017).

1.6.2. Osobine ličnosti i kriminalne forme ponašanja

Primena dimenzionalne paradigme, kao paradigme koja odgovara na pitanje o razlikama između bazičnih osobina ličnosti između opšte i zatvorske populacije, dugi niz godina predstavlja „konvencionalan“ pristup ovom istraživačkom problemu. Iako je sproveden veoma veliki broj istraživanja na ovu temu (npr. Möttus et al., 2012; O’Riordan & O’Connell, 2014; Thiry, 2012; Trninić et al., 2008), čini se da još uvek ne postoji jasan konsenzus o razlikama u osobinama ličnosti između dve navedene populacije. S obzirom na to da je većina prethodnih istraživanja na ovu temu sprovedena iz perspektive referentnog okvira Petofaktorskog ili modela Velikih pet (npr. Thiry, 2012; Trninić et al., 2008; Eriksson et al., 2017), u nastavku teksta će biti razmotreni rezultati istraživanja koji obuhvataju pomenute modele ličnosti.

Razlike između opšte i zatvorske populacije, u kontekstu bazičnih osobina ličnosti se najčešće dovode u vezu sa dimenzijama Savesnost i Prijatnost. Rezultati većeg broja istraživanja, među kojima su i dve mate-analize (Jones et al., 2011; Miller & Lynam, 2001), ukazuju na zaključak da su ove dve dimenzije više izražene kod pripadnika zatvorske populacije. Rezultati nekih drugih istraživanja (npr. Möttus et al., 2012; O’Riordan & O’Connell, 2014) ukazuju na obrnut obrazac povezanosti ove dve dimenzije i KFP. Kada je reč o dimenziji Otvorenosti (ka iskustvu), rezultati prethodnih istraživanja ukazuju na zaključak da ova dimenzija nije povezana sa KFP kao i na to da nije značajan prediktor osude na kaznu zatvorom (Möttus et al., 2012; O’Riordan & O’Connell, 2014). Kada je reč o dimenziji

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Neuroticizma, pojedina istraživanja ukazuju na zaključak da su viši skorovi na ovoj dimenziji povezani sa pripadnošću zatvorskoj populaciji (Möttus et al., 2012; O’Riordan & O’Connell, 2014), dok kada je reč o dimenziji Ekstraverzije, nalazi prethodnih istraživanja nisu dosledni. Povišeni skorovi na Ekstraverziji se dovode u vezi sa pripadnošću zatvorskoj populaciji u nekim istraživanja (npr. O’Riordan & O’Connell, 2014), dok u slučaju drugih istraživanja, značajna relacija između dva pomenuta fenomena izostaje (npr. Möttus et al., 2012). Zaključno posmatrano, primetno je stanovište da ispitanici iz zatvorske populacije, u odnosu na to kada se uporede sa ispitanicima iz opšte populacije, postižu niže skorove na Prijatnosti i Savesnosti i prosečna skove na Otvorenosti. Kada je reč o dimenzijama Ekstraverzije i Neuroticizma, ne postoji konsenzus da li ispitanici iz zatvorske populacije postižu više, niže ili „jednake“ skorove, u odnosu na ispitanike iz opšte populacije (Eriksson et al., 2017). Erikson i saradnici (Eriksson et al., 2017) takođe navode da je nedoslednosti između rezultata prethodnih istraživanja moguće objasniti na dva načina. Prvo objašnjenje se odnosi na mogućnost adaptacije na zatvorsko okruženje, koje posledično izaziva promene u ponašanju. Drugo objašnjenje, koje nude pomenuti autori, se odnose na dimenzije nižeg reda, ili subdimenzije. Drugim rečima, moguće je da su specifične subdimenzije „odgovorne“ za javljanje razlika na dimenzijama višeg reda – npr. subdimenzija Red (engl. „order“) dimenzije Savesnost, može dovesti do izraženijih skorova na dimenziji Savesnost, usled karakteristika zatvorskog okruženja, koje podrazumeva viši stepen kontrole u kontekstu izvršenja vlastitih obaveza. Treći mogući uzrok nedoslednih nalaza o razlikama između ove dve populacije, a u kontekstu bazičnih osobina ličnosti, prema mišljenju autora ovog rada, može biti uzrokovan primenom različitih modela ličnosti, i posledično primenom različitih upitnika ličnosti koji predstavljaju upitničke operacionalizacije različitih modela ličnosti. Rezultati istraživanja koja su predstavljena u ovom odeljku se odnose na minimalno četiri različita merna instrumenta: NEO-PI-R (Thiry, 2012), IPIP 100 (Trninić et al., 2008), IPIP 50 i IPIP NEO (Eriksson et al., 2017).

Značaj tipoloških studija na uzorcima zatvorenika je prepoznata tek u poslednjih desetak godina, i iako su još uvek malobrojne, predstavljaju aktuelni trend u razmatranju individualnih razlika u kontekstu KFP. S druge strane, njihovi rezultati predstavljaju

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

adekvatan temelj za buduća istraživanja iz ovog spektra (Claes et al., 2012; Herzberg & Hoyer, 2008; Herzberg & Roth, 2006; Mitrović i sar., 2014). Osnovni razlog za ispitivanje kategorija, grupa, profila ili tipova zatvorenika se ogleda u mogućnosti boljeg razumevanja prestupnika i njegove motivacije za izvršenje KD, što može imati implikacije na tretman, odnosno rehabilitaciju, osuđenika, kao i na uslove u kojima će boraviti u KPZ. Drugim rečima, ukoliko se osuđena lica mogu diferencirati u odnosu na tip motivacije i ponašanja koji su prisutni prilikom izvršenja KD, njihov proces tretmana i rehabilitacije može biti uspešan u većem stepenu (Turner et al., 2008). U nastavku sledi prikaz rezultata do sada sprovedenih tipoloških studija, u kontekstu bazičnih osobina ličnosti, sprovedenih nad uzorcima osuđenih lica.

U istraživanju Klasa i saradnika (Claes et al., 2012) su identifikovana dva tipa zatvorenika: hipokontrolisani i rezilijentni. Pripadnici hipokontrolisanog tipa su postizali povišene skorove na Neuroticizmu i snižene skorove na preostalim dimenzijama. Pripadnici rezilijentnog tipa su imali obrnut obrazac skorova, odnosno niske skorove na Neuroticizmu i povišene skorove na preostalim dimenzijama. U dva istraživanja koja je sproveo Herzberg sa saradnicima (Herzberg & Hoyer, 2008, Herzberg & Roth, 2006), takođe na uzorcima ispitanika iz zatvorske populacije, identifikovano je pet tipova: rezilijentni, hipokontrolisani, hiperkontrolisani, samouvereni i rezervisani. Iako su tipovi imenovani identično kao pet pomenutih tipova identifikovanih na uzorku iz opšte populacije, sadržaj tipova podudara se u dve subpopulacije samo u slučaju tri grupe: rezilijentnih, hiperkontrolisanih i rezervisanih. U slučaju hipokontrolisanog tipa, skor na dimenziji Otvorenost je znatno viši kod pripadnika zatvorske populacije, dok se profili skorova na preostalim dimenzijama znatno razlikuju na uzorcima zatvorenika u ova dva istraživanja. Kada je reč o rezervisanom tipu, najveće razlike nastaju u slučaju dimenzija Ekstraverzija i Savesnost, na kojima zatvorenici postižu više (ali i dalje snižene) skorove od pripadnika opšte populacije.

Jedno od retkih istraživanja, koje razmatra profile ličnosti zatvorenika, je istraživanje Turnera i saradnika (Turner et al., 2008). U okviru ovog istraživanja je primenjen PAI inventar za procenu ličnosti, na uzorku od 90 žena osuđenih za različita KD. Rezultati su ukazali da je optimalno rešenje koje ukazuju na tri profila: (1) izražena zloupotreba droge i

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

alkohola, (2) umereno izražena psihopatologija i (3) visoko izražena psihopatologija. Na osnovu ovog istraživanja, čini se opravdano zaključiti da su primarne razlike između profila ličnosti osuđenica u kontekstu zloupotreba PAS i stepena izraženosti psihopatologije. Ovakav zaključak svakako treba shvatiti iz perspektive specifičnog predmeta merenja PAI inventara.

Tipološka studija Vojčešhovskog (Wojciechowski, 2020), koja je sprovedena nad 1354 maloletna delinkventa, u kojoj je primenjen NEO-PI-R, ukazuje na zaključak da je optimalno rešenje sa dva profila. Prvi profil, nazvan Rezilijentni, obuhvata ispitanike koji imaju povišene skorove na Prijatnosti, Otvorenosti ka iskustvu, Savesnosti i Ekstraverziji. Drugi profil, nazvan Hipokontrolisani (engl. undercontrolled), obuhvata ispitanike koji imaju povišene skorove na Neuroticizmu. Rezultati ovog istraživanja takođe ukazuju na zaključak da ispitanici koji su klasifikovani u okviru profila Hipokontrolisanih imaju počinjena teža KD u odnosu na ispitanike koji su klasifikovani u okviru profila Rezilijentnih (Wojciechowski, 2020). Rezultati pomenutog istraživanja ujedno predstavljaju jedne od prvih nalaza da su profili ličnosti zatvorenika značajno povezani sa „težinom“ KD.

Koliko je autoru poznato, do sada su sprovedene dve domaće tipološke studije, na uzorku osuđenih lica. Prva studija je sprovedena od strane Mitrović i saradnika (Mitrović i sar., 2014), i kao referentni okvir za procenu ličnosti upotrebila je revidiranu Teoriju osetljivosti na potkrepljenje (Gray, 1982; Gray & McNaughton, 2000). Identifikovana su tri tipa zatvorenika, koji su u odnosu na konstelaciju osobina gotovo identični tipovima izolovanim na opštoj populaciji. Prvi, izbegavajući tip, postiže povišene skorove na dimenzijama Bihejvoralna inhibicija, Bežanja i Blokiranje i prosečne skorove na dimenzijama Bihejvioralna aktivacija i Borba. Drugi, kontrolisani tip postiže snižene skorove na svim dimenzijama. Treći, pristupajući tip (engl. approaching) postiže snižene skorove na dimenzijama Bihejvoralna inhibicija, Bežanja i Blokiranje i povišene skorove na dimenzijama Bihejvioralna aktivacija i Borba. Druga tipološka studija (Oljača i sar., 2019), kao referentni okvir koristi Alternativni petofaktorski model. U ovoj studiji su izolovana dva tipa lica osuđenih za nasilne prekršaje: hiperadaptirani tip, kojeg karakterišu snižene Agresivnost i Neuroticizam, i asocijalni tip, kojeg karakteriše inverzan obrazac skorova na osobinama –

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

veoma povišeni skorovi na Agresivnosti i Neuroticizmu. U ovom istraživanju tipovi izolovani na zatvorskoj populaciji nisu kongruentni sa tipovima izolovanim na opštoj populaciji, ali takođe nisu povezani ni sa kategorija krivičnih dela: ubistvo, teško ubistvo i silovanje.

Kada je reč o tipološkim studijama sprovedenim na uzorcima ispitanika iz opšte populacije, studije bazirane na modelu Velikih pet ukazuju na prihvatljivost solucija sa tri (York & John, 1992) do sedam tipova (Pulkinnen, 1996). Ipak, rezultati najvećeg broja ranijih istraživanja ukazuju na zaključak da je latentni prostor bazične strukture ličnosti moguće najadekvatnije opisati sa tri tipa: rezilijentni, hiperkontrolisani i hipokontrolisani (Roth & Herzberg, 2017; Asendorpf et al., 2001; Chapman & Goldberg, 2011; Hart et al., 2005; Robins et al., 1996). Pripadnici rezilijentnog tipa postižu ispodprosečne skorove na dimenziji Neuroticizam i iznadprosečne skorove na svim ostalim dimenzijama. Pripadnici hiperkontrolisanog tipa postižu povišene skorove na dimenziji Neuroticizam i snižene skorove na dimenziji Ekstraverzija, dok pripadnici hipokontrolisanog tipa postižu ispodprosečne skorove na dimenzijama Savesnost i Prijatnost ali i natprosečne skorove na dimenziji Neuroticizam (Roth & Herzberg, 2017; Chapman & Goldberg, 2011; Herzberg & Roth, 2006; Mitrović i sar., 2017). Navedeni tipovi su u relevantnoj literaturi poznate i kao ARC tipologija (Asendorpf-Robins-Caspi; Robins et al., 1996). S druge strane, pojedine studije (npr. Rooth & Herzberg, 2006) ukazuju na zaključak da je latentni prostor bazične strukture ličnosti adekvatnije opisati sa pet tipova. Pored tri tipa opisana u sklopu ARC tipologije, rešenje sa pet tipova izdvaja i tip samouverenih (engl. confident) i tip rezervisanih (engl. reserved). Tip samouverenih čine osobe sa iznadprosečnim skorovima na dimenzijama Ekstraverzija i Otvorenost, ali takođe i sa blago povišenim (ali ne i iznadprosečnim) skorovima na dimenzijama Prijatnost i Savesnost. Tip rezervisanih čine osobe sa ispodprosečnim skorom na dimenziji Otvorenost, sniženim skorovima na dimenzijama Neuroticizam i Ekstraverzija i povišenim skorovima na dimenzijama Prijatnost i Savesnost.

Rezultati pojedinih istraživanja (npr. Isler, et al., 2016; Isler et al., 2017) ukazuju na zaključak da je optimalno rešenje sa četiri tipa ili profila. U jednom od pomenutih istraživanja (Isler et al., 2017) su izdvojeni profili rezilijentnih, hipokontrolisanih i hiperkontrolisanih,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

koji su prethodno opisani. Dodatni, četvrti profil, je nazvan Osetljivi (eng. brittle). Ispitanici koji pripadaju ovom profilu imaju snižene skorove na Ekstraverziji i Prijatnosti, kao i prosečne skorove na preostalim dimenzijama. Ono što je zanimljivo, jeste da se ovaj profil, u pomenutom istraživanju, izdvaja i u sklopu rešenja sa tri profila i u sklopu rešenja sa četiri profila. Obrazac skorova u okviru ovog profila je najbližnja konstelaciji skorova na profilu Rezervisanih, u odnosu na rezultate prethodnih istraživanja.

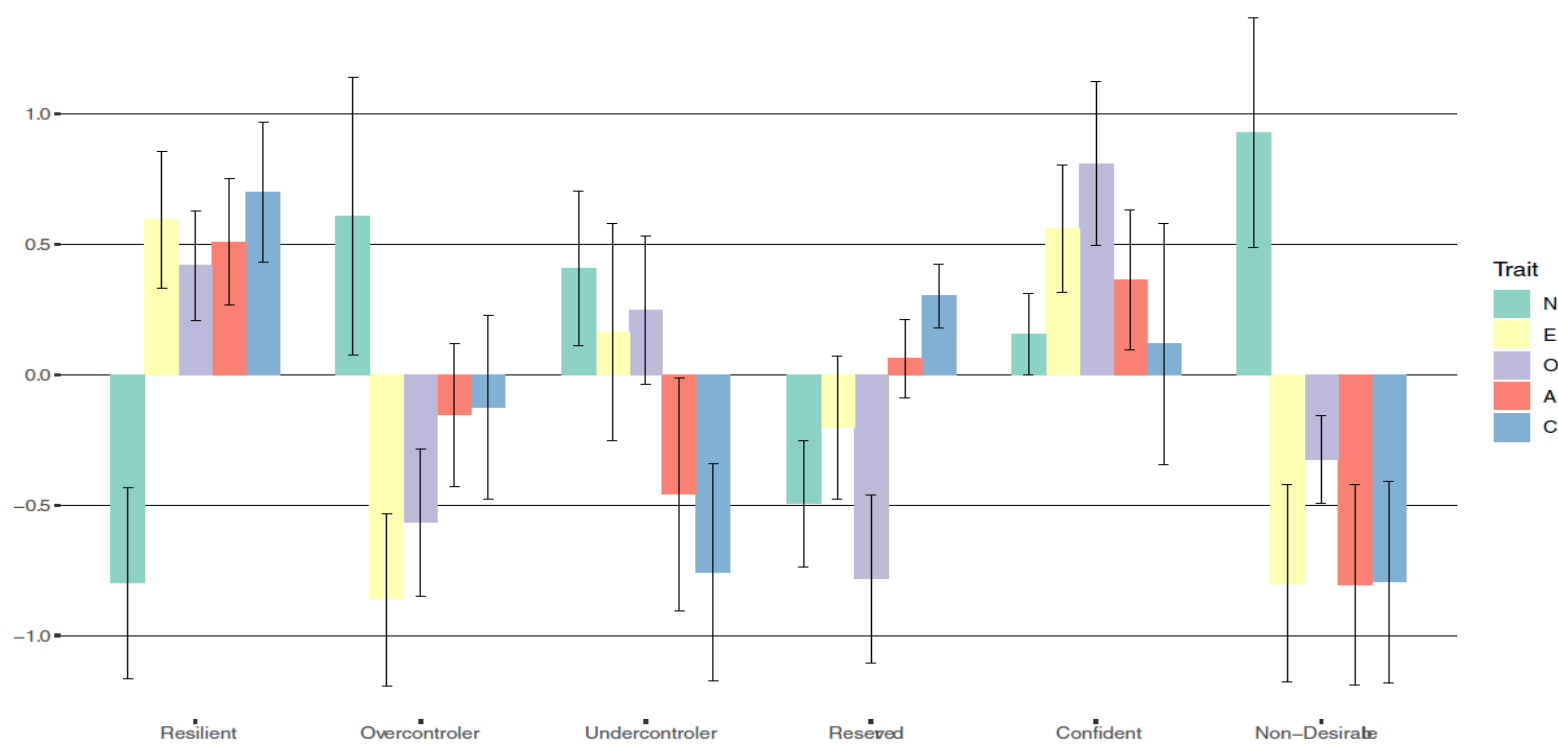
Istraživanja Kerber i saradnika (Kerber et al., 2021) ukazuje na gotovo identične zaključke u vezi sa brojem i sadržajem tipova ličnosti, kada je reč o uzorcima iz opšte populacije. Pomenuti autori ističu značaj tri vrste faktora koji mogu uticati na broj izolovanih tipova: veličina uzorka, primena određene statističke tehnike za analizu podataka i faktor kulture. Iako do sada nije u potpunosti jasno na koji način interakcija ova tri faktora utiče na broj izolovanih tipova, deluje da su prethodna istraživanja izolovala manji broj tipova, kada je reč o velikim uzorcima ispitanika. U ovom slučaju, najčešće se, kao optimalno rešenje, izdvajaju rešenja sa tri ili četiri tipa. Kada je reč o manjim uzorcima, broj izolovanih tipova je između tri i pet. Optimalno rešenje koje ukazuje na između tri i pet tipova je takođe dobijeno i u kontekstu različitih statističkih tehnika za analizu podataka – klaster analize i analize latentnih klasa. S druge strane, faktor kulture može imati značajan uticaj na ishod analiza i optimalno rešenje. Na primer, Speč i saradnici (Spetch et al., 2014) zaključuju da je rešenje sa tri tipa optimalno u slučaju velikog i reprezentativnog uzorka ispitanika iz Nemačke, dok je u slučaju uzorka ispitanika iz Australije, koji je takođe veliki i reprezentativan, optimalno rešenje sa četiri tipa.

U istraživanju Kerber i saradnika (Kerber et al., 2021) je napravljen detaljan pregled rezultata dosadašnjih tipoloških studija u kontekstu bazičnih osobina ličnosti na uzorcima ispitanika iz opšte populacije. Na osnovu dostupnih informacija, Kerber i saradnici zaključuju da se u literaturi dosledno izdvaja šest različitih tipova ličnosti, bez obzira na to u kojem istraživanju je koji broj tipova predstavljao optimalno rešenje. Kerber i saradnici su pomenute tipove imenovali kao: rezilijenti, hiperkontrolisani, hipokontrolisani, rezervisani, samouvereni i nepoželjni. Obrazac skorova na osobinama unutar tipova, kao i variranje skorova na pojedinačnim dimenzijama unutar istih tipova, predstavljena je Slikom 1.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Slika 1

Prikaz konstelacije osobina unutar tipova koji su dosledno identifikovani u stranim istraživanjima. Preuzeto iz Kerber i saradnici (Kerber et al., 2021).

Legenda. N – neuroticizam. E – ekstraverzija. O – otvorenost. A – prijatnost. C – savesnost. Vrednosti na Y osi predstavljaju Z skorove. Standardna devijacija skora na pojedinim dimenzijama je predstavljena linijom (engl. error bar).

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Zaključno posmatrano, primena tipološkog pristupa u kontekstu zatvorske populacije treba da odgovori na dve važne, a do sada nerešene dileme. Prva dilema je da li postoji kongruencija po pitanju broja i sadržaja tipova izolovanih na dve populacije – zatvorskoj i opštoj. Iako većina prethodnih nalaza govori u prilog kongruencije (npr. Mitrović i sar., 2014; Herzberg & Hoyer, 2008) postoje i nalazi koji nisu potvrdili ovu pretpostavku (Claes et al., 2012; Oljača i sar., 2019). Druga važna dilema se odnosi na kongruenciju, odnosno povezanost kategorija krivičnih dela sa tipovima izolovanim na zatvorskoj populaciji. Istraživanja ovog tipa su veoma retka (Oljača i sar., 2019) i na osnovu njih nije moguće izvesti jasnu pretpostavku. Odgovor na dve pomenute dileme može imati značaj i za razumevanje uloge kontekstualnih faktora pri izučavanju KFP. Na primer, ukoliko je broj i sadržaj tipova kongruentan među populacijama, i ukoliko postoji povezanost tipova izolovanih na zatvorskoj populaciji sa kategorijom krivičnog dela, kontekstualni faktori predstavljaju primarno potencijalno objašnjenje ovakvih relacija između razmatranih fenomena.

1.6.3. Dispozicioni činioci relevantni za psihološko profilisanje - mračna tetrad

Koncept Mračna tetrad odnosi se na skup koji čine četiri „negativno“ konotirane osobine ličnosti, koje su međusobno povezane: psihopatija, narcizam, makijavelizam i sadizam (Paulhus & Williams, 2002). Osnovni cilj, prilikom definisanja ovog konstrukta, je bio da se “nepoželjne” osobine ličnosti definišu na supkliničkom nivou. Argumenti za konceptualizaciju mračne tetrade kao specifičnog sklopa osobina leže u konstataciji da se pojedini aspekti ličnosti unutar opšte populacije ne mogu adekvatno opisati aktuelnim modelima ličnosti, ali ni modelima psihopatoloških karakteristika (Paulhus & Williams, 2002). Ujedno, za ovu studiju, a u kontekstu „mračnih“ osobina, je veoma važan zaključak proistekao iz istraživanja Pononena i Eštona (Paunonen & Ashton, 2001) – da su osobine nižeg nivoa opštosti, u poređenju sa dimenzijama najvišeg reda, pokazuju kao bolji prediktori specifičnih ponašanja.

U svom prvobitnom obliku, koncepcija o “mračnim” dimenzijama ličnosti (MDL) obuhvatala je tri osobine: psihopatiju, narcizam i makijavelizam (Paulhus & Williams,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

2002). Sadizam, kao dodatna dimenzija mračne tetrade, je uveden 2009. godine od strane Šabrola i saradnika (Chabrol et al., 2009; Paulhus, 2014). Potreba za uvođenjem sadizma kao dodatne dimenzije mračne tetrade ogleda se u rezultatima prethodnih istraživanja koji ukazuju na zaključak da je sadizam povezan sa preostalim MDL, ali da ne može biti sveden na njih (Paulhus, 2014; Međedović & Petrović, 2015). Jedan od ključnih razloga, za uvođene sadizma u MDL, jeste glavna odlika ove dimenzije – uživanje u okrutnosti prema drugima, što nije karakteristika preostalih MDL (Paulhus, 2014).

Psihopatiju karakterišu emocionalna nestabilnost, loša kontrola impulsa, nedostatak empatije, bezobzirnost, emocionalna zaravnjenost, orijentacija ka ličnoj dobiti i egocentrizam (Paulhus, 2014). Važnost ove osobine kod pripadnika zatvorske populacije se ogleda u tome što pojedine studije ukazuju na veoma visok procenat osuđenih lica kod kojih je ustanovljena psihopatija, kao poremećaj ličnosti. Rezultati pojedinih studija (npr. Hare, 2006) ukazuju na zaključak da ovaj poremećaj ličnosti ima čak do 25% zatvorenika. Kada je reč o KFP, rezultati prethodnih istraživanja ukazuju na zaključak da su osobe sa izraženijim psihopatskim karakteristikama sklonije agresivnim reakcijama na frustraciju (Jones & Paulhus, 2011), da su destruktivne za sebe i za druge, da zloupotrebljavaju PAS kao i da su sklone nasilnom (Neumann & Hare, 2008) i antisocijalnom ponašanju (Paulhus & Williams, 2002).

Drugu dimenziju mračne tetrade, *narcizam*, karakterišu grandioznost, dominacija, superiornost i uverenje da osoba polaže pravo da ima ili da dobije ono što želi (Paulhus & Williams, 2002). Karakteristike osoba koje imaju povišene skorove na narcizmu, poput preuzimanja rizika, konzumacije PAS, seksualno rizičnih ponašanja, odsustva afektivne empatije i prepoznavanja emocija, mogu biti predispozicije za neke od KFP (Jonason & Krause, 2013).

Makijavelizam podrazumeva izraženu manipulativnost, usmerenost ka moći i novcu, upotrebu obmane za ostvarivanje vlastitih ciljeva i pragmatično i nemoralno mišljenje koje često nema afektivnu komponentu (Jones & Paulhus, 2009; Furnham et al., 2013; Christie, 1970). Maloletničko nasilje i proaktivna agresija, kao oblici KFP, mogu proizilaziti iz makijavelističkih tendencija osobe (Wilson et al., 1996). Sem navedenog, oprezno i odmereno reagovanje, koje je karakteristika makijavelizma, može biti predispozicija za pojedina krivična dela, poput organizovanog ili privrednog kriminala.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Sadizam karakteriše namerno nanošenje fizičkog, seksualnog ili emocionalnog bola drugim osobama, radi ličnog zadovoljstva, potvrde moći, kontrole ili dominacije (Buckels, Jones, & Paulhus, 2013). Prilikom ispoljavanja navedenih ponašanja, motivacija je intrizička - doživljaj zadovoljstva usled izazivanja bola kod druge osobe je cilj sam po sebi (Buckels et al., 2013). Kako se navedene forme ponašanja smatraju socijalno neadekvatnim i ekstremno nepoželjnim, pretpostavlja se da je ova dimenzija više izražena kod pripadnika zatvorske populacije, posebno kada je reč o prekršajima sa elementima nasilja (npr. teško ubistvo i silovanje).

Evidentno je da ova četiri konstrukta imaju zajedničke karakteristike, pa se opravdano postavlja pitanje da li se mogu svesti na dimenziju višeg reda. Iz teorijske perspektive, zajedničko jezgro predstavljaju karakter koji je „zlonameran“ u socijalnom kontekstu, sklonost ka samopromociji, odsustvo intenzivnih emocija, „dvoličnost“, odnosno kršenje sistema uverenja za koja se osoba zalaže pred drugima, i agresivnost (Paulhus & Williams, 2002; Paulhus, 2014). Sa empirijskog stanovišta, korelacije između dimenzija mračne tetrade su uvek značajne i pozitivne, u rasponu od 0,20 do 0,60 (detaljno razmotreno u Furnham et al., 2013). Ipak, Furnham i saradnici ne smatraju da su ovo dovoljni argumenti kako bi ove četiri osobine predstavljale jedinstveni konstrukt, već ukazuju na niz istraživanja u kojima se pojedine dimenzije identifikuju kao specifični prediktori određenih dimenzija i ponašanja (Furnham et al., 2013; Paulhus, 2014). Dakle, iako se sadržaj MDL delimično podudara, rezultati prethodnih istraživanja ukazuju na to da one ne mogu biti redukovane na jednodimenzionalan konstrukt ili svedene na psihopatiju (detaljno razmotreno u Furnham et al., 2013; Paulhus, 2014).

Kako kriminalne forme ponašanja imaju snažan negativan uticaj na društvo, potrebno je identifikovati supkliničke dimenzije ličnosti koje pojedinca čine predisponiranim ili vulnerabilnim za KFP (Edwards et al., 2017). Značaj MDL je, u kontekstu KFP, najpreciznije i najdirektnije istaknut u preglednom članku Fernama i saradnika, pod nazivom „The Dark Triad of Personality: A 10 Year Review“ (Furnham et al., 2013). Narcizam je očekivano u najmanjem stepenu povezan sa KFP, dok je makijavelizam značajan prediktor korporativnih KD, odnosno ostvaruje relacije sa KD koja su u vezi sa finansijama, privrednim i organizovanim kriminalom. Psihopatija može biti ključan faktor za činjenje KD koji sadrže elemente: nasilja, siledžijstva (eng.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

„bullying“), seksualnih i osvetničkih fantazija, ali takođe se dovodi u vezu i sa recidivizmom kod većeg broja KD (Furnham et al., 2013). Rezultati istraživanja Edwardsa i saradnika (Edwards et al., 2017), koje je sprovedeno na pripadnicima zatvorske populacije, ukazuje na zaključak da MDL ostvaruju značajne relacije sa pojedinim kategorijama KD. Dimenzije mračne trijade su značajno i pozitivno povezane sa sva tri tipa ispitivanih KD: nasilna KD, KD povezani sa PAS (konzumacija, puštanje u promet i prodaja) kao i sa imovinskim KD.

S druge strane, primetno je intenzivno interesovanje istraživača za ovu temu, primenom tipološkog pristupa. U periodu od 2015. do 2018. godine sprovedeno je pet tipoloških studija MDL³. Studija Šabrola i saradnika (Chabrol et al., 2015) je sprovedeno na uzorku od 615 srednjoškolaca i rezultati su ukazali na četiri „mračna“ tipa ličnosti. U prvom klasteru se izdvaja 28% ispitanika koji imaju ispodprosečne skorove na sve četiri MDL, usled čega je ovaj klaster imenovan kao *klaster sa niskim dimenzijama*. Drugi klaster, nazvan makijavelizam, čini 29% ispitanika koji imaju povišen skor na Makijavelizmu, prosečne skorove na Psihopatiji i Sadizmu i snižen skor na Narcizmu. Treći klaster, nazvan Narcizam, čini 28% ispitanika koji imaju povišene skorove na Narcizmu i Psihopatiji dok su skorovi na Makijavelizmu i Sadizmu prosečni. Poslednji klaster, nazvan Klaster mračne tetrade, obuhvata 15% ispitanika i unutar ovog klastera su skorovi na sve četiri dimenzije veoma izraženi. Istraživanje Kama i Zua (Kam & Zhou, 2016), koje je sprovedeno na uzorku od 1102 studenta, ukazuje na drugačije zaključke u kontekstu tipologije MDL. Rešenja sa tri i četiri klase su se pokazala jednako prihvatljivim. Klase su imenovane kao niska, umerena i visoka u rešenju sa tri klase, dok se u rešenju sa četiri klase, pored tri pomenute klase javlja nisko-umerena klasa. Drugim rečima, klase MDL identifikovane u ovom istraživanju se razlikuju međusobno samo po stepenu izraženosti svih MDL istovremeno, pri čemu se ne može diskutovati o suštinskim razlikama u obrascu skorova unutar različitih klasa.

Kada je reč o domaćim tipološkim studijama u prostoru “mračnih” osobina, do sada su sprovedena dva istraživanja, oba na uzorku ispitanika iz opšte populacije (Dinić

³ Egan, Char & Shorter (2014) su sproveli tipološku studiju koja uključuje, pored ostalih mera, Mračnu trijadu. Ova studija nije razmatrana jer fokus nije na tipologiji MDL, već na relacijama MDL sa osobinama ličnosti, zadovoljstvom životom i srećom, u sklopu šire definisanih klasa i strukturalnog modela.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

i Velimirović, 2017; Dinić et al., 2018). U prvom istraživanju (Dinić i Velimirović, 2017) identifikovana su tri „mračna“ tipa: grupa ispitanika sa niskim skorovima na svim dimenzijama mračne tetrade (33.3%), grupa ispitanika sa visokim skorovima na svim dimenzijama mračne tetrade (23.7%) i grupa ispitanika koji postižu povišene skorove na Sadizmu i Psihopatiji a prosečne skorove na Makijavelizmu i Narcizmu (42.9%). Drugo istraživanje (Dinić et al., 2018) indirektno je dalo potvrdu rezultatima Kama i Zua (Kam & Zhou, 2016), da su razlike u klasama isključivo kvantitativne, jer distinktivni tipovi nisu identifikovani. Kada je u analizu latentnih klasa uključen i Sadizam, rezultati su ukazali na zaključak da je optimalno rešenje sa četiri klase. Klase su po sadržaju gotovo identične kao tri klase koje su izolovane u prethodnom istraživanju (Dinić i Velimirović, 2017), izuzev rezultata koji ukazuje da su ispitanici iz četvrte klase postizali niske skorove na Sadizmu i Psihopatiji.

Iako do sada nisu sprovedene tipološke studije DT na uzorcima lica osuđenih za KD, rezultati prethodnih istraživanja ukazuju na zaključak da zatvorska populacija postiže više skorove na Makijavelizmu, Psihopatiji i Narcizmu, u odnosu na pripadnike opšte populacije (Navas et al., 2021). Veličina efekta je niska u slučaju Makijavelizma i Narcizma, dok je umerena u slučaju dimenzije Psihopatije. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na značaj MDL u kontekstu razumevanja razlika u dispozicionim činiocima između opšte i zatvorske populacije.

Jedno od savremenijih istraživanja (Neumann et al., 2020) je takođe ispitivalo profile ličnosti, primenom tipološke paradigme, ali je ovo istraživanje sem MDL, obuhvatilo i „svetle“ (engl. light) osobine ličnosti. Koncept svetlih osobina ličnosti je relativno nov u psihologiji individualnih razlika (Kaufman et al., 2019), i obuhvata tri dimenzije: Vera u čovečanstvo (engl. Faith in humanity), Humanizam (engl. Humanism) i Kantijanizam (engl. Kantianism; uverenje da se prema drugim treba ponašati kao što se ponašamo prema sebi). Rezultati ovog istraživanja, koje je sprovedeno na uzorku od 36788 ispitanika, ukazuju na zaključak da optimalno rešenje obuhvata tri profila: (1) „mračni“ profil; izražene MDL, nisko izražene „svetle“ osobine, (2) prosečan profil (engl. middle subtype), u okviru kojeg su prosečno izražene i „mračne“ i „svetle“ osobine i (3) „svetli“ profil, u okviru kojeg su izražene „svetle“ osobine, dok su „mračne“ osobine nisko izražene. Veoma slični rezultati, koji se odnose na „kvantitativne“ profile, su

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

identifikovani i u istraživanju Garsije i MekDonalda (Garcia & MacDonald, 2017). U ovom istraživanju, koje obuhvata 18088 ispitanika iz opšte populacije, su takođe identifikovana tri profila MDL. Profili su nazvani visoko i umereno zlonamernim i nezlonamernim. Kao i u slučaju prethodno pomenutog istraživanja, profili su kvantitativog karaktera – obrazac skorova na osobinama u okviru profila se ne razlikuje, ali se razlikuje stepen u kojem su izražene sve MDL, između svih profila.

Iako nisu sprovedena istraživanja koja razmatraju profile na MDL na uzorcima ispitanika iz zatvorskse populacije, niti istraživanja koja porede profile „mračnih“ osobina ličnosti kod zatvorenika i opšte populacije, prisutna su istraživanja sa identičnim istraživačkim problemima, kada je reč o psihopatiji (Boduszek et al., 2017; Boduszek, 2019; Wang et al., 2020; Driessen et al., 2016)

Istraživanja Boduzeka i saradnika (Boduszek et al., 2017; Boduszek, 2019), kao i Vanga i saradnika (Wang et al., 2020), razmatraju psihopatiju u kontekstu PPTS skale (Psychopathic Personality Traits Scale; Boduszek et al., 2016). Ova skala operacionalizuje četiri dimenzije psihopatije: (1) afektivna reaktivnost, (2) kognitivna reaktivnost, (3) međuljudska manipulacija i (4) egocentričnost. Istraživanje koje je sprovedeno nad uzorkom ispitanika koji obuhvata 1126 osoba osuđenih za KD (Boduszek et al., 2017), ukazuje na zaključak da je optimalno rešenje sa pet profila u kontekstu psihopatije. Identifikovani profili su imenovani: niska psihopatija, umerena afektivna i kognitivna reaktivnost, visoka interpersonalna manipulativnost, umerena psihopatija i visoka psihopatija. Drugo istraživanje, istog autora (Boduszek et al., 2019) je sprovedeno nad četiri različita uzorka: zatvorska populacija (n = 722), opšta populacija (n = 1201), studenti (n = 2080) i adolescent (n = 472). Rezultati ovog istraživanja ukazuju na zaključak da je optimalno rešenje sa četiri profila, kada se posmatraju sve četiri grupe ispitanika zajedno, ali takođe i kada se posmatra samo uzorak ispitanika lica osuđenih za KD. Izolovani profili, bez obzira da li je reč o poduzorcima ili celokupnom uzorku ispitanika, su gotovo identični. Profili su imenovani kao niska psihopatija, umerena egocentričnost i visoka interpersonalna manipulativnost, umerena psihopatija i visoka psihopatija. Istraživanje Vanga i saradnika (Wang et al., 2020) je repliciralo nalaze o profilu niske i umerene psihopatije, koji su izdvojeni i u istraživanjima Boduzeka i saradnika (Boduszek et al., 2017; Boduszek, 2019). S druge strane, preostala dva profila,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

koja su identifikovali Boduzek i saradnici, nisu replicirana, već su izdvojeni profili umerene psihopatije i niske bezobzirnosti (engl. callousness), kao i profil niske psihopatije i visoke bezobzirnosti. U sklopu tipološke studije Drisena i saradnika (Driessen et al., 2016) je za procenu psihopatije primenjena skala samoprocene psihopatije (Self-Reported Psychopathy Scale – SPR – SF; Paulhus et al., 2015), na uzorku od 576 lica osuđenih za KD. Ova skala operacionalizuje četiri dimenzije psihopatije: intepersonalnu manipulaciju, afektivnu bezobzirnost, nestabilan životni stil (engl. erratic lifestyle) i otvoreno ispoljavanje antisocijalnog ponašanja (engl. overt antisociality). Pomenuto istraživanje ukazuje na četiri profila, u odnosu na dimenzije psihopatije, kod osoba osuđenih za KD: (1) tipični zatvorenici (snižen skor na svim dimenzijama psihopatije), (2) zatvorenici koji imaju povišene skorove u kontekstu impulsivnog i antisocijalnog ponašanja, (3) zatvorenici koji ne ispoljavaju antisocijalno ponašanje i (4) zatvorenici koji imaju povišene skorove na sve četiri dimenzije psihopatije.

Kada je reč o očekivanju od rezultata, u vezi sa brojem i sadržajem profila, u kontekstu MDL, na osnovu prikazane literature, nije moguće izvesti jasna očekivanja od rezultata, iz minimum tri razloga. Prvi razlog se ogleda u nekonzistentnim nalazima tipoloških studija zasnovanih na „mračnim“ osobinama ličnosti, koje su sprovedene na uzorcima ispitanika iz opšte populacije. Drugi razlog se ogleda u tome što do sada nisu identifikovane tipološke studije MDL na uzorcima zatvorenika. Posledično, nije moguće izvesti pretpostavku o (ne)postojanju kongruencije između broja i sadržaja profila između zatvorske i opšte populacije.

1.7. *Teorija životne istorije i kriminalno ponašanje*

Iako su, sudeći po navedenim rezultatima prethodnih istraživanja, "dispozicioni" činioci veoma važni za razumevanje psiholoških mehanizama koji se nalaze u osnovi KFP, oni ne mogu da u potpunosti objasne temporalni (odnosno „vremenski“ ili „razvojni“) aspekt ovog fenomena i uticaje brojnih sredinskih činilaca, koji se mogu objediniti pojmom životne istorije.

Teorija životne istorije (engl. Life history theory; LHT) predstavlja teoriju srednjeg nivoa opštosti (engl. „mid-range theory“), koja pripada oblasti evolucione biologije. Osnovni cilj LHT jeste da objasni stratešku raspodelu energetske i materijalne resursa u kontekstu prilagođavanja jedinke na uslove u spoljašnjem okruženju (engl. fitness). Na primer, kalorije i hranljive materije koje su unete u organizam proizvode energiju neophodnu za fizičke aktivnosti. Svaki pripadnik (bilo koje) vrste ukupnu raspoloživu energiju raspodeljuje na: (1) fizički rast i razvoj (engl. somatic efforts) i na (2) reprodukciju (engl. reproductive efforts). Principi raspodele energije su u bliskoj vezi sa tipom vrste kojoj jedinka pripada. Pianka pravi razliku između *r* (engl. r-selected) i *K* vrsta (engl. K-selected; Pianka, 1970). U kontekstu LHT, evolucija *r* vrsta se odvijala u nestabilnom i nepredvidljivom okruženju, što je posledično rezultovalo strategijom učestale reprodukcije. Evolucija *K* vrsta se odvijala u stabilnom i predvidljivom okruženju, usled čega *K* vrste primenjuju strategiju dugoročnog preživljavanja i ređe reprodukcije (Figueredo et al., 2005). Opšte je prihvaćen konsenzus da ljudska vrsta pripada grupi *K* vrsta.

Važno je naglasiti da visoki skorovi na *K* faktoru ukazuju na „sporu“, a niski skorovi na *K* faktoru na „brzu“ životnu istoriju. Osnovne psihološke karakteristike osoba sa visokim *K*/sporum životnom istorijom uključuju dugoročno planiranje, pažljiv izbor partnera i visoko ulaganje u potomstvo. U kontekstu savremenog društva, osobe sa visokim *K* će investirati resurse u potomstvo, pružati socijalnu podršku drugima, neće biti sklone upuštanju u rizična ponašanja i biće sklone poštovanju društvenih normi. Opisani obrasci ponašanja predstavljaju društvene norme u mnogim industrijski i tehnološki razvijenim zemljama i ujedno favorizuju ovakve obrasce ponašanja, koji su

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

karakteristični za osobe sa visokim K. Ovakva vrsta favorizacije nastaje kao posledica delovanja osoba koje kreiraju društvene norme, koje su ujedno i osobe koje pretenduju da zadobiju viši društveni status i ugled, ali su ujedno i osobe sa visokim K (Figueredo et al., 2006). S druge strane, osnovne psihološke karakteristike osoba sa niskim K/brzom životnom istorijom obuhvataju fokusiranje na kratkotrajnu dobit bez obzira na dugotrajne rizike i posledice, mnogobrojne intimne partnere i retko investiranje u roditeljsku ulogu. U kontekstu savremenog društva, osobe sa navedenim karakteristikama mogu ispoljiti impulsivno, rizično i promiskuitetno ponašanje, neadekvatnu roditeljsku funkciju, nisku socijalnu podršku i nepoštovanje socijalnih normi (npr. Figueredo et al., 2005; Rushton, 1985, 1987; Geary, 2002, Thornhill & Palmer, 2004).

Pojedini obrasci ponašanja osoba sa niskim K/brzom LHT, poput nasilnog i agresivnog ponašanja, zloupotrebe supstanci, upuštanju u rizična seksualna ponašanja ali i rizična ponašanja generalno, kao i impulsivne forme ponašanja su ujedno i ponašanja koja češće ispoljavaju osobe osuđene za krivična dela (Lejuez et al., 2004; Albus, Weist, & Perez-Smith, 2004). Usled navedenog, tokom poslednje decenije raste interesovanje za razumevanje kriminalnog ponašanja u kontekstu LHT. Empirijska istraživanja koji dovode u vezi ova dva fenomena su još uvek veoma retka ali takođe primenjuju i veoma različite metodološke pristupe KFP. Na primer, istraživanje Minkova i Bivera (Minkov & Beaver, 2016) ove relacije ispituje na nivou nacije/države. Kao indikatore LHT pomenuti autori koriste odsustvo jednog ili oba roditelja tokom odrastanja deteta i broj rođene dece od strane maloletnih majki (tinejdžerki), dok je kriminalno (delinkventno) ponašanje operacionalizovano preko generalnog indeksa kriminalnog ponašanja, na nivou nacije, koje obuhvata stopu ubistava, procenat fizičkih napada na članove zajednice i procenat napadnutih osoba. Osnovni zaključak ovog istraživanja jeste da su LHT i kriminalno (delinkventno) ponašanje veoma snažno povezani – u zemljama koje su okarakterisane kao zemlje sa bržom životnom istorijom je prisutan viši indeks nasilnog ponašanja. U istraživanju Dunkela i saradnika (Dunkel et al., 2013), sprovedenom na uzorku studenata, su dovedene u vezu Generalna teorija kriminala (Gottfredson & Hirschi, 1990) i LHT. Osnovni zaključci ovog istraživanja ukazuju na to da je: (1) spora LHT negativno povezana sa namerom za upuštanje u kriminalno ponašanje, kao i da je (2) namera za

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

upuštanje u kriminalno ponašanje niža kod osoba koje očekuju da će duže živeti. Istraživanje sprovedeno na uzorku ispitanika iz opšte populacije (Mishra et al., 2017) takođe ukazuje na zaključak da su ova dva fenomena povezana. Najvažniji rezultat ovog istraživanja jeste da je brža životna istorija povezana sa različitim formama kriminalnog ponašanja: hapšenjem, optužbom za KD, osudom i boravkom u kazneno-popravnoj ustanovi. Četvrto istraživanje (Međedović & Kujačić, 2017), čiji rezultati idu u prilog opravdanosti primene LHT u kontekstu kriminalnog ponašanja, je jedino istraživanje, prema saznanjima autora, koje LHT i KFP ispituje u kontekstu ispitanika iz zatvorske populacije, i ujedno jedino domaće istraživanje koje razmatra relacije između navedenih konstrukata. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na zaključak da su problemi u adolescenciji i kriminalni recidivi, kao i kriminalne forme ponašanja s jedne strane i seksualne strategije, kao indikator LHT, s druge strane, indikatori iste latentne dimenzije – strategija brze životne istorije. Drugim rečima, ovo istraživanje daje indirektnu potvrdu povezanosti LHT i KFP na domaćem uzorku ispitanika iz zatvorske populacije.

S druge strane, savremena istraživanja koja ne razmatraju povezanost KFP i LHT u kontekstu opšte populacije, već samo LHT generalno, imaju veoma specifične istraživačke probleme. Na primer, invarijantnost merenja (Wang et al., 2017), povezanost LHT i MDL (Manson, 2020), primenu mrežnog pristupa u kontekstu LHT (Međedović, 2019), kao i validaciju K-SF-42 u drugim kulturama (npr. Wang, 2017). Ovde je važno istaknuti da, koliko je autoru poznato, ne postoji ni jedno istraživanje LHT u kontekstu zatvorske populacije, koje koristi merne instrumente namenjene proceni dimenzija LHT. S druge strane, ovako raznoliki istraživački problemi LHT su očekivani, s obzirom na to da se LHT, u kontekstu KFP i psihologije individualnih razlika, razmatra tek nekoliko godina.

Zaključno posmatrano, na osnovu pregleda savremene literature (Lejuez et al., 2004; Albus et al., 2004; Minkov & Beaver, 2016; Dunkel et al., 2013; Mishra et al., 2017; Međedović & Kujacic, 2017) stiže se zaključak da je teorija životne istorije adekvatan referentni okvir za objašnjenje kontekstualnog aspekta KFP. S druge strane, primetan je nedostatak istraživanja koja razmatraju relacije LHT i KFP, kako u kontekstu domaće populacije, tako i generalno. U skladu sa navedenim, primarni cilj ovog dela istraživanja je ispitivanje relacija LHT i KFP na specifičniji i konkretniji način, poređenjem ispitanika iz opšte populacije sa ispitanicima osuđenim za krivična dela. Sekundarni cilj ovog dela

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

istraživanja je identifikacija elemenata/dimenzija životne istorije čija uloga je ključna kod činjenja različitih tipova krivičnih dela, kao i provera kongruentnosti latentnih klasa dobijenih na dimenzijama životne istorije sa tipom krivičnog dela.

1.8. Polne razlike u kontekstu zatvorske populacije

Psihologiju polnih razlika karakteriše kompleksan obrazac sličnosti i razlika između polova, u kontekstu osobina ličnosti, kognicije, ponašanja i motivacije (Giudice et al., 2012). Hipoteza o sličnosti između polova (engl. The Gender Similarities Hypothesis) pretpostavlja da su muškarci i žene veoma slični u većini, ali ne i u svim „psihološkim varijablama“ (opširnije u Hyde, 2005). S druge strane, iz perspektive evolucione psihologije, a u kontekstu polnih razlika, razlike između polova su veoma izražene, posebno kada je reč o osobinama i ponašanjima koji se dovode u vezu sa seksualnim i reproduktivnim ponašanjima kao i u vezi sa roditeljstvom (opširnije u Kokko & Jennions, 2008). Iako su prisutna oprečna stanovišta u vezi sa izraženošću polnih razlika u specifičnim osobinama i ponašanjima, pojedini istraživači (Giudice et al., 2012) ističu da se u kontekstu ovog fenomena, moraju uzeti u obzir i različiti metodološki aspekti, kada je reč o kvantifikaciji polnih razlika. Šire definisane nasuprot uže definisanih (sub)dimenzija, mogu uticati na ishod zaključka o prisutnosti polnih razlika – razlike su manje izražene kada je reč o dimenzijama višeg reda, dok su više izražene u slučaju pojedinih dimenzija nižeg reda. Kada je reč o latentnim i manifestnim varijablama, pojedini istraživači (Hyde, 2005), ukazuju na zaključak da su polne razlike izraženije kada se ispituju na nivou latentnih, u odnosu na ispitivanje polnih razlika u kontekstu manifestnih varijabli. Takođe, imajući u vidu da se osobine ličnosti istražuju u multivarijatnom kontekstu, veličina efekta polnih razlika, kada se posmatra u proseku (što je ekvivalentno multivarijatnom efektu; Giudice et al., 2012) je slabije izražena, u odnosu na to kada se primeni univarijatni pristup polnim razlikama – ispitivanje polnih razlika u odnosu na pojedinačne dimenzije (Costa et al., 2001). Imajući u vidu sve navedeno, ispitivanju polnih razlika, kao i interpretaciji dobijenih rezultata, bez obzira o kojem fenomenu ili konstrukt je reč, treba pristupiti sa određenom dozom opreza.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Ispitivanje polnih razlika, kod pripadnika opšte populacije, može da se shvati kao pionirski i tradicionalni istraživački problem, u kontekstu različitih psiholoških konstrukata. S druge strane, ispitivanje polnih razlika u kontekstu zatvorske populacije, usled nedostatka istraživanja na ovu temu, se još uvek ne može se smatra tradicionalnim istraživačkim problemom. Osnovni uzrok ovakvog stanja u pogledu statusa polnih razlika u kontekstu zatvorske populacije se ogleda u tome što (1) muškarci predstavljaju većinsku populaciju zatvorenika, što posledično vodi do toga da su (2) istraživanja koja razmatraju ženske pripadnike zatvorske populacije veoma retka, i zasnovana na veoma malim uzorcima ispitanika (Turner et al., 2008).

Kada je reč o polnim razlikama u bazičnim osobinama ličnosti, ukoliko se ne navode rezultati meta analiza koje referišu na model ličnosti koji operacionalizuje određen broj dimenzija ličnosti višeg reda, rezultati nisu dosledni. Na osnovu pregleda rezultata samo tri prethodna istraživanja, o polnim razlikama u osobinama ličnosti, koja koriste upitničke operacionalizacije tri različita modela ličnosti, nije moguće izvesti jasan zaključak. U pomenutim istraživanjima su ispitivane polne razlike u kontekstu dimenzija ličnosti operacionalizovane modelom velikih pet (Weisberg et al., 2011), HEXACO upitnikom koji operacionalizuje šest bazičnih osobina ličnosti (Međedović et al., 2017) kao i upitnikom Velikih pet plus dva koji operacionalizuje sedam bazičnih osobina ličnosti (Čolović et al., 2014). Jedini dosledan nalaz, kroz ova tri istraživanja, jeste da su žene manje emocionalno stabilne, odnosno da postižu više skorove na Neuroticizmu. Dva od tri pomenuta istraživanja ukazuju na zaključak da žene postižu više skorove na Ekstraverziji, kao i da nema polnih razlika u kontekstu Savesnosti. Kada je reč o specifičnim dimenzijama, koje se javljaju u okviru samo jednog od tri upitnika/modela ličnosti, rezultati ukazuju na zaključak da muškarci postižu više skorove na dimenzijama Pozitivne i Negativne valence, kao i da nema polnih razlika u kontekstu dimenzije Agresivnost (Čolović et al., 2014). Kada je reč o preostalim dimenzijama, rezultati nisu dosledni.

Kada je reč o polnim razlikama u kontekstu MDL, rezultati velikog broja istraživanja ukazuju na zaključak da muškarci postižu više skorove na sve četiri MDL u odnosu na žene (March et al., 2020; Smoker & March, 2017; Tetreault, 2018; Plouffe et al., 2020; Pineda et al., 2021). Ovakvi nalazi se objašnjavaju većom sklonošću muškaraca da

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

se upuštaju u ponašanja koja imaju funkciju dobijanja koristi u kontekstu socijalnih odnosa. S druge strane, žene se ređe upuštaju u ovakve oblike ponašanja usled više izražene empatije, kao i više izražene potrebe za adekvatnom socijalnom podrškom, odnosno bolje razvijenom mrežom kontakata (Tetreault, 2018). Usled navedenih razloga, kod žena je više izražena inhibicija ponašanja koja imaju funkciju dobijanja koristi u kontekstu socijalnih odnosa. Važno je naglasiti da su sva pomenuta istraživanja sprovedena na uzorcima ispitanika iz opšte populacije. Koliko je autoru poznato, ne postoje istraživanja koja razmatraju polne razlike u MDL na uzorcima iz zatvorske populacije.

Kada je reč o Teoriji životne istorije, primetan je nedostatak istraživanja na temu polnih razlika u kontekstu ovog konstrukta. Jedno od mogućih objašnjenja je da se u okviru psihologije individualnih razlika LHT intenzivnije istražuje tek u poslednjih desetak godina. Dostupna istraživanja (Salas-Rodriguez et al., 2021; Zhang et al., 2020; Hehman & Salmon, 2018; Kaplan & Gangestad 2005) ukazuju na zaključak da žene postižu viši skor na K faktoru, odnosno da u proseku imaju sporiju životnu istoriju u odnosu na muškarce. Ovakvi nalazi se najčešće objašnjavaju različitom raspodelom resursa kod muškaraca i žena. Žene podjednako ulažu dostupne resurse u pronalaženje partnera kao i u odgajanje potomaka (dece), dok muškarci ulažu veću količinu dostupnih resursa u traženje partnera nego u odgajanja potomaka (Kaplan & Gangestad, 2005). Navedeno objašnjenje se odnosi samo na K faktor LHT, pri čemu nisu dostupna istraživanja, koliko je autoru poznato, koja razmatraju polne razlike na pojedinim dimenzijama LHT, kako u kontekstu zatvorske, tako i u kontekstu opšte populacije.

Na osnovu ranije navedenog, stiče se utisak da polne razlike u kontekstu zatvorske populacije predstavljaju neistraženu oblast, nasuprot polnim razlikama u kontekstu opšte populacije, bez obzira na to da li je reč o bazičnim, „mračnim“ ili dimenzijama LHT. Tarner i saradnici (Turner et al., 2008) takođe navode da su informacije o polnim razlikama u zatvorskoj populaciji veoma ograničene. Empirijska istraživanja polnih razlika u okviru zatvorske populacije su malobrojna, pre svega zato što je populacija zatvorenica znatno manja od populacije zatvorenika. Postojeće studije zasnivaju se na malim uzorcima ili studijama slučaja i pretežno su deskriptivnog karaktera, diskutabilne validnosti i nejasnog statusa iz perspektive naučnog doprinosa. Na osnovu pregleda

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

dostupne i savremene literature (npr. Schulz et al., 2016; Warren et al., 2019, Rogers et al., 2007), u kontekstu polnih razlika kod pripadnika zatvorske populacije, može se očekivati da će polne razlike između zatvorenika i zatvorenica biti prisutne kada je reč o bazičnim i „mračnim“ osobinama ličnosti kao i u slučaju dimenzija LHT. S druge strane, usled nedostatka relevantnih istraživanja, nije moguće izvesti specifičnije hipoteze.

1.9. Problem, ciljevi i hipoteze istraživanja

U najširem smislu, osnovni problem ovog istraživanja može se formulirati kao utvrđivanje specifičnih profila počinitelja krivičnih dela, u odnosu na sociodemografske i kriminološke karakteristike kao i u odnosu na karakteristike u vezi sa životnom istorijom i osobinama ličnosti. U ovom tekstu, *krivičnim delom* smatraće se kriminalni delikt obuhvaćen domaćom pravnom regulativom. Termin *specifični profili karakteristika* može se shvatiti na dva načina. Specifičnije značenje podrazumeva *latentne klase ispitanika formirane na osnovu psiholoških konstrukata (bazične osobine ličnosti, dimenzija „mračne“ tetrade i LHT)*. Ovakvo shvatanje profila u skladu je s tipološkom paradigmom, i ima više sličnosti sa značenjem termina profil koji se koristi prilikom profilisanja nepoznatog počinioca, u kriminološkoj praksi. Drugo značenje podrazumeva *specifične obrasce osobina* počinitelja krivičnih dela, po kojima se oni razlikuju od opšte populacije. Ovakva interpretacija pojma profila uključuje i mogućnost dimenzionalnog pristupa profilisanju, odnosno predviđanje činjenja krivičnih dela na osnovu skorova ispitanika na dimenzijama ličnosti, mračne tetrade i LHT. Značenje specifičnog profila karakteristika će u ovom radu biti razmotreno dominantno iz perspektive tipološkog pristupa.

Prvo pitanje koje proističe iz osnovnog problema istraživanja je *da li se profili karakteristika počinitelja krivičnih dela po svojoj konfiguraciji razlikuju od profila karakteristika ispitanika iz opšte populacije, odnosno ispitanika koji u trenutku ispitivanja nisu počinili nijedno krivično delo?* Ovo istraživačko pitanje odnosi se na razlike između kriminalne i opšte populacije u pogledu osobina ličnosti i životne istorije. Prema sistematizaciji koju predstavljaju Kanter i Jangova (Canter & Young, 2003), ovaj segment istraživanja analogan je “prvoj liniji” psihološko-kriminoloških istraživanja. Iako je malo

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

verovatno da počinioci krivičnih dela predstavljaju homogenu populaciju, informacije o njihovim razlikama u odnosu na opštu populaciju predstavljaju prvi korak u razmatranju specifičnosti profila počinilaca krivičnih dela.

Drugo istraživačko pitanje koje proističe iz osnovnog problema istraživanja je da li se počinioci specifičnih krivičnih dela između sebe razlikuju prema profilima karakteristika? U osnovi ovog istraživačkog pitanja je polazna pretpostavka o heterogenosti zatvorske populacije, te se ovaj aspekt istraživanja odnosi na razlike unutar grupe osoba sa KFP, ali i na ispitivanje *konvergencije krivičnopravnih kategorija i profila osobina i karakteristika počinilaca*. Primetno je da se primarna teza drugog problema istraživanja podudara sa postulatima profilisanja lica osuđenih za različite kategorije krivičnih dela. Profilisanje osuđenih lica ima izuzetan značaj za efikasniju kriminalističku istragu, i standardno se primenjuje u sklopu pravosudnih sistema ali i u sklopu empirijskih istraživanja u Evropi i Severnoj Americi (npr. Khoshnood & Fritz, 2017; Pridemore 2006; Savage, 2009; Aaltonen et al. 2012; Falk et al., 2017). S druge strane, ovakva praksa nije ustaljena u Republici Srbiji, niti postoji inicijativa za realizaciju ovakvog poduhvata. Stoga ovo istraživanje može da ponudi empirijske rezultate koji će biti upotrebljivi u formiranju baze podataka namenjene profilisanju osuđenih lica na teritoriji Republike Srbije.

U skladu s osnovnim problemom i istraživačkim pitanjima koja on podrazumeva, najopštija formulacija osnovnog cilja istraživanja je provera stepena u kojem konvergiraju pravne i psihološke kategorije lica osuđenih za krivična dela. Dakle, ovo istraživanje pretenduje da utvrdi profile počinilaca kriminalnih delikata, pri čemu ti profili obuhvataju i "dispozicione" (osobine ličnosti) i "kontekstualne" faktore (životna istorija), za koje se može opravdano pretpostaviti da su značajno uticali na činjenje krivičnih dela.

S obzirom na složenost fenomena kriminalnog ponašanja, te na mnoštvo činilaca koji s njim mogu biti povezani, preduslov za odgovor na ključna istraživačka pitanja i realizaciju osnovnog cilja istraživanja jeste adekvatno sprovođenje niza istraživačkih zadataka, koji proizilaze iz specifičnijih ciljeva istraživanja.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Odgovor na osnovna istraživačka pitanja može dati doprinos aktuelnoj debati u kriminalistici, koja nastoji da razreši dilemu u vezi s tim da li osuđena lica treba tretirati kao jedinstvenu populaciju (npr. Felson, 1994; Gottfredson & Hirschi, 1990) ili kao populaciju koje je segmentirana u odnosu na tip krivičnog dela (npr. Anderson, 1999; McGloin et al., 2011).

Prvi specifični cilj (**S1**) ovog istraživanja odnosi se na identifikaciju pojedinih kategorija KD za čije profilisanje su od primarnog značaja sociodemografski i kriminološki faktori (H3), a od znatno manjeg ili zanemarljivog značaja psihološki i socijalni činioci. Usled kompleksnosti faktora koji utiču na ispoljavanje KFP, može se zaključiti da psihološki, socijalni i kriminološki faktori nemaju jednaku ulogu u ispoljavanju specifičnih oblika KFP (npr. Fox & DeLisi, 2018; Eaton & Korach, 2016; Khoshnood & Fritz, 2017; Torrey, 2011). S obzirom na to da je jedan od osnovnih ciljeva profilisanja odgovor na pitanje *kakve su karakteristike osoba koje su počinile krivična dela*, odnosno *kakve osobe su vulnerabilne za kriminalno ponašanje*, čini se gotovo nemogućim da se adekvatno odgovori na ovo pitanje samo na osnovu psiholoških konstrukata.

Drugi specifični cilj (**S2**) odnosi se na identifikaciju psiholoških prototipova u kontekstu bazičnih osobina ličnosti, na uzorcima iz zatvorske i opšte populacije (H4.1 i H4.2). Osnovna premisa drugog specifičnog cilja zasniva se upravo na tipološkoj paradigmi, imajući u vidu izrazitu podudarnost njenih osnovnih pretpostavki sa pretpostavkama psihološkog profilisanja. Pri tome, dimenzionalni i „tipološki“ pristup ne posmatraju se kao suprotstavljeni, već kao komplementarni: klase ili „tipovi“ formiraju se na osnovu izraženosti bazičnih osobina, odnosno dimenzija ličnosti. Kako su nasilno i agresivno ponašanje elementarne karakteristike nasilnih prestupnika, očekuje se doprinos ove dve dimenzije za razumevanje KFP. Zaključno posmatrano, primena tipološkog pristupa pri ispitivanju individualnih razlika zatvorske populacije primenom upitnika VP+2 ima prednosti iz najmanje dva razloga: (1) upitnik reprezentuje bazičnu strukturu ličnosti u našoj kulturi, uz prisustvo dimenzija (Pozitivna i Negativna valenca) koje su u direktnoj vezi sa KFP, a nisu obuhvaćene najpopularnijim modelima ličnosti i (2) usled odsustva (veoma retkih) domaćih tipoloških studija sprovedenih na zatvorskoj populaciji. Očekuje se da će identifikovani tipovi u opštoj populaciji imati visok stepen sličnosti sa tipovima identifikovanim u prethodnim istraživanjima, i da će broj tipova biti

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

između 3 i 5 (Roth & Herzberg, 2017; Chapman & Goldberg, 2011; Herzberg & Roth, 2006). Kada je reč o zatvorskoj populaciji, očekuje se slična obrazac skorova na osobinama, kao i broj tipova, u odnosu na tipove identifikovane na opštoj populaciji. Važno je naglasiti da je ova pretpostavka definisana u kontekstu nedostatka empirijskih nalaza koji ukazuju na broj i sadržaj tipova na zatvorskoj populaciji, tj. prati bazičnu logiku formulisanja nulte hipoteze. Takođe se očekuje značajan doprinos Pozitivne i Negativne valence u objašnjenju izolovanih tipova na zatvorskoj populaciji (H4.3; Dinić i Smederevac, 2012; Oljača, Milovanović i Sadiković, 2017).

Treći specifični cilj (**S3**) odnosi se na identifikaciju tipova u kontekstu MDL, na uzorcima iz zatvorske i opšte populacije. S obzirom na to da pregled relevantne literature o tipološkom pristupu MDL na opštoj populaciji (Chabrol et al., 2015; Kam & Zhou, 2016; Dinić i Velimirović, 2017; Dinić et al., 2018), ne nude konkluzivne rezultate u vezi s brojem i strukturom tipova, kao i da tipološke studije na uzorcima osuđenih lica ne postoje, nije moguće izvesti adekvatna očekivanja u vezi sa pretpostavkom o broju tipova i obrascu skorova na osobina unutar dobijenih tipova. Naučni doprinos ovog cilja se ogleda upravo u odgovoru na pitanje o broju i strukturi prototipova u prostoru dimenzija mračne tetrade, što je ujedno i aktuelna naučna debata u ovoj oblasti (Kam & Zhou, 2016). Takođe važnost **S3** se ogleda u tome što će planirano istraživanje biti ujedno i prva tipološka studija MDL na uzorku osuđenih lica, koliko je autoru poznato.

Četvrti specifični cilj (**S4**) se odnosi na identifikaciju tipova u kontekstu dimenzija LHT, kod pripadnika zatvorske i opšte populacije. Koliko je autoru poznato, do sada nije sprovedena ni jedna tipološka studija koja primenjuje psihometrijske operacionalizacije LHT (npr. ALHB, MINI-K ili K-SF-42), te nije moguće izvesti jasna očekivanja u vezi sa brojem i sadržajem izolovanih tipova. S druge strane, veći broj istraživanja je identifikovao povezanost LHT i KFP (Minkov & Beaver, 2016; Dunkel, Mathes & Beaver, 2013; Mishra et al., 2017; Međedović & Kujacic, 2017) pa se očekuje da će na osnovu dimenzija K-SF-42 biti moguće predvideti pripadnost populaciji (zatvorskoj ili opštoj; H5).

Peti specifični cilj (**S5**) se odnosi na utvrđivanje polnih razlika kod zatvorske populacije, u kontekstu ispitivanih fenomena (bazične i „mračne“ osobine ličnosti i dimenzije Teorije životne istorije). Na osnovu dostupne literature, odnosno rezultata

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

istraživanja koja su sprovedena na uzorcima ispitanika iz opšte populacije, očekuju se polne razlike u kontekstu svih ispitivanih fenomena (H6; npr. Schulz et al., 2016; Warren et al., 2019, Rogers et al., 2007). S druge strane, kako su istraživanja o polnim razlikama u kontekstu zatvorske populacije veoma retka, nije moguće izvesti specifičnija očekivanja o polnim razlikama u kontekstu zatvorske populacije.

Na osnovu problema (**P1 i P2**) i ciljeva (**S1 – S5**) istraživanja, izvedene su hipoteze planiranog istraživanja:

H1. Očekuje se značajna povezanost između krivičnih kategorija osuđenih lica s jedne strane, i tipova koji će biti identifikovane u kontekstu psiholoških konstrukata (bazične i „mračne“ osobine ličnosti i LHT), sociodemografskih i kriminoloških karakteristika, s druge strane.

H2. Lica osuđena za krivična dela treba posmatrati u kontekstu kategorije krivičnog dela za koje je lice osuđeno.

H3. Sociodemografske i kriminološke karakteristike su od posebnog značaja za profilisanje seksualnih delikata, ubistva, teškog ubistva i nasilnih prekršaja generalno.

H4.1. Očekuje se da broj izolovanih tipova, na obe populacije, bude između 3 i 5.

H4.2. Očekuje se da obrazac skorova unutar izolovanih tipova, u kontekstu osobina ličnosti, na obe populacije, bude slična konstelaciji osobina tipova identifikovanih u prethodnim istraživanjima.

H4.3. Očekuje se znatan doprinos dimenzija Pozitivna i Negativna valenca, prilikom objašnjenja izolovanih tipova na zatvorskoj populaciji.

H5. Očekuje se da će se na osnovu dimenzija K-SF-42 biti moguće predvideti pripadnost populaciji (zatvorskoj ili opštoj).

H6. Očekuje se da postoje polne razlike, između zatvorenika i zatvorenica, u kontekstu bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti kao i na dimenzijama Teorije životne istorije.

2. METOD

2.1. Uzorak.

2.1.1. Uzorak ispitanika iz opšte populacije.

Uzorak ispitanika iz opšte populacije obuhvata 1079 ispitanika (60.3% muškog pola). Starost ispitanika se kretala u rasponu od 18 do 85 godina ($AS = 38.07$, $SD = 14.63$). U odnosu na obrazovni status, najveći broj ispitanika iz opšte populacije ima završenu srednju školu (55.5%) i završen fakultet (21.8%), dok u odnosu na trenutno zaposlenje, najveći broj ispitanika je zaposlen na neodređeno (47.4%) ili je nezaposlen (29.6%). Kada je reč o mesečnim prihodima, relativno ujednačen broj ispitanika nema stalne mesečne prihode (21.1%), ima mesečne prihode u rasponu od 21.000 do 40.000 RSD (26.0%) ili ima mesečne prihode u rasponu od 41.000 do 60.000 RSD (26.4%). U odnosu na partnerski status, najveći broj ispitanika nema partnera (41.0%), dok relativno sličan broj ispitanika ima partnera sa kojim je u braku (34.9%). Uzorak se suštinski može okarakterisati kao dobrovoljački. Detaljne informacije u vezi sa sociodemografskim karakteristikama uzorka iz opšte populacije su prikazane tabelom 2.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 2*Sociodemografske karakteristike uzorka iz opšte populacije*

Varijabla	Kategorija	F	%
Pol	Muški	651	60.3
	Ženski	428	39.7
Obrazovanje	Nezavršena osnovna škola	6	0.6
	Završena osnovna škola	104	9.6
	Završena srednja škola	599	55.5
	Završena viša ili visoka škola	128	11.9
	Završeno fakultetsko obrazovanje	235	21.8
	Završene doktorske studije	7	0.6
Zaposlenje	Nezaposlen	319	29.6
	Radi honorarne poslove	100	9.3
	Zaposlen na određeno	149	13.8
	Zaposlen na neodređeno	511	47.4
Mesečni prihodi	0 RSD; nisam imao stalne meseče prihode	238	21.1
	Do 20.000 RSD	93	8.6
	Više od 20.000; manje od 40.000 RSD	281	26.0
	Više od 40.000; manje do 60.000 RSD	285	26.4
	Više od 60.000 RSD	192	17.8
Mesečni prihodi	Nema partnera	153	41.0
	Ima partnera, u vezi su	90	24.1
	Ima partnera, u braku su	130	34.9

Legenda. F – frekvencija. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI*2.1.2. Uzorak ispitanika iz zatvorske populacije.*

Uzorak ispitanika iz zatvorske populacije obuhvata 373 ispitanika (86.9% muškog pola). Starost ispitanika se kretala u rasponu od 20 do 71 godina (AS = 36.6, SD = 9.73). U odnosu na obrazovni status, najveći broj ispitanika iz zatvorske populacije ima završenu srednju (61.9%) i osnovnu školu (18.8%), dok je u odnosu na zaposlenje, pre odlaska na izdržavanje kazne zatvorom, najveći broj ispitanika bio zaposlen na neodređeno (33.2%) ili je radio honorarne poslove (27.3%). Kada je reč o mesečnim prihodima, pre odlaska na izdržavanje kazne zatvorom, najveći broj ispitanika je imao mesečne prihode preko 60.000 RSD (28.2%) kao i prihode u rasponu od 21.000 do 40.000 RSD (24.7%) i od 41000 do 600000 RSD (24.4%). U odnosu na partnerski status, najveći broj ispitanika nema partnera (41.0%) ili ima partnera sa kojim je u braku (34.9%). Uzorak se suštinski može okarakterisati kao dobrovoljački. Detaljne informacije u vezi sa sociodemografskim karakteristikama uzorka iz zatvorske populacije su prikazane tabelom 3.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 3*Sociodemografske karakteristike uzorka iz zatvorske populacije*

Varijabla	Kategorija	F	%
Pol	Muški	324	86.9
	Ženski	49	13.1
Obrazovanje	Nezavršena osnovna škola	17	4.6
	Završena osnovna škola	70	18.8
	Završena srednja škola	231	61.9
	Završena viša ili visoka škola	27	7.2
	Završeno fakultetsko obrazovanje	27	7.2
	Završene doktorske studije	1	.3
Zaposlenje	Nezaposlen	76	20.4
	Radi honorarne poslove	102	27.3
	Zaposlen na određeno	71	19.0
	Zaposlen na neodređeno	124	33.2
Mesečni prihodi	0 RSD; nisam imao stalne meseče prihode	55	14.7
	Do 20000 RSD	30	8.0
	Više od 20000; manje od 40000 RSD	92	24.7
	Više od 40000; manje do 60000 RSD	91	24.4
	Više od 60000 RSD	105	28.2
Partnerski status	Nema partnera	153	41.0
	Ima partnera, u vezi su	90	24.1
	Ima partnera, u braku su	130	34.9

Legenda. F - frekvencija. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Kriminološki podaci o licima osuđenim na izdržavanje kazne zatvorom su predstavljeni tabelom 4. Najveći broj ispitanika iz uzorka osuđenih lica je osuđen na kaznu zatvorom u trajanju od 2 do 5 godina (muškarci 45.99%, žene 36.73%, ukupno 44.77%) ili na kaznu zatvorom u trajanju od 5 do 10 godina (muškarci 28.40%, žene 28.57%, ukupno 28.42%). Prosečna dužina kazne zatvorom je nešto duža za muškarce (AS = 6.22; SD = 4.25) u odnosu na žene (AS = 5.51; SD = 4.38), pri čemu razlike nisu statistički značajne ($t(371) = 1.09, p = .27$). U odnosu na KD za koje je lice osuđeno na izdržavanje kazne zatvorom, najveći broj ispitanika je osuđen za: neovlašteno puštanje u promet i prodaju opojnih druga (muškarci - 33.95%, žene - 22.45%, ukupno - 32.44%), izvršenje višestrukih KD (muškarci - 16.98%, žene - 28.57%, ukupno - 18.50%), razbojništvo (muškarci - 12.35%, žene 8.16%, ukupno - 11.80%) i ubistvo (muškarci - 7.41%, žene 8.16%, ukupno - 7.51%). Najveći broj osuđenih lica je krivično delo, usled kojeg je na izdržavanju kazne zatvorom, počinio prvi put (muškarci - 62.96%, žene 46.94%, ukupno - 60.86%).

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 4

Kriminološki podaci o osuđenim licima

Varijabla	Kategorija	Muškarci		Žene		Zajedno	
		N	%	N	%	N	%
Dužina kazne zatvorom	do 1 god.	2	0.62	6	12.24	8	2.14
	1 do 2 god.	28	8.64	5	10.20	33	8.85
	2 do 5 god.	149	45.99	18	36.73	167	44.77
	5 do 10 god.	92	28.40	14	28.57	106	28.42
	10 do 15 god.	45	13.89	4	8.16	49	13.14
	Više od 15 god.	8	2.47	2	4.08	10	2.68
	AS	6.22		5.51		6.13	
	SD	4.25		4.38		4.26	
	Minimum	0.17		0.42		0.17	
	Maksimum	30.00		21.00		30.00	
KD je počinjeno	Prvi put	204	62.96	23	46.94	227	60.86
	Drugi put	51	15.74	9	18.37	60	16.09
	Treći put	24	7.41	4	8.16	28	7.51
	Četiri ili više puta	45	13.89	13	26.53	58	15.55
Krivično delo:	Član K. Z.:						
Ubistvo	113	24	7.41	4	8.16	28	7.51
Teško ubistvo	114	11	3.40	2	4.08	13	3.49
Krađa	203	5	1.54	7	14.29	12	3.22
Teška krađa	204	26	8.02	2	4.08	28	7.51
Razbojništvo	206	40	12.35	4	8.16	44	11.80
Prevara	208	7	2.16	1	2.04	8	2.14
N. P.	234	8	2.47	1	2.04	9	2.41
N. P. S. P. O. D.	246	110	33.95	11	22.45	121	32.44
Razna KD	-	38	11.73	3	6.12	41	10.99
Osuda za višestruka KD.	-	55	16.98	14	28.57	69	18.50

Legenda. N. P. – nedozvoljena proizvodnja; čl. 234 K. Z. N. P. S. P. O. D. – nedozvoljena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga; čl. 246 KZ. Razna KD – različita krivična dela koja se na nivou celokupnog uzorka ispitanika iz zatvorske populacije javljaju manje od pet puta. Osuda za višestruka KD – lica koja su na trenutnu kaznu zatvorom osuđena za veći broj različitih krivičnih dela istovremeno. Vrednosti u italiku se odnose na deskriptivne statističke parametre za dužinu osude na kaznu zatvorom. K. Z. – Krivični zakonik Republike Srbije. N – broj ispitanika. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Kriminološki podaci o prethodnoj kriminalnoj istoriji, odnosno kriminalnoj istoriji koja ne obuhvata izdržavanje kazne zatvorom usled poslednje počinjenog KD, su predstavljeni tabelom 5. Najveći broj ispitanika iz uzorka osuđenih lica je prethodno bio osuđen na kaznu zatvorom u trajanju do jedne godine (muškarci 29.01%, žene 18.37%, ukupno 27.61%) ili na kaznu zatvorom u trajanju od 2 do 5 godina (muškarci 28.40%, žene 34.69%, ukupno 29.22%). Prosečna dužina prethodnih kazni zatvorom je nešto duža za muškarce (AS = 4.36; SD = 4.86) u odnosu na žene (AS = 3.84; SD = 4.11), pri čemu razlike nisu statistički značajne ($t(334) = 0.66, p = .51$). U odnosu na broj izdržavanja kazne zatvorom, koje su se dogodile pre trenutne kazne zatvorom, najveći broj ispitanika nije prethodno bio osuđen na izdržavanje kazne zatvorom (muškarci 22.84%, žene 10.20%, ukupno 21.18%) ili je jedan put bio osuđen na izdržavanje kazne zatvorom (muškarci 42.90%, žene 59.18%, ukupno 40.43%).

Prilikom pregleda kriminoloških podataka o prethodnoj kriminalnoj istoriji, važno je razmotriti odnos između broja prethodnih osuda i prethodnih boravaka u zatvoru. Osuda na kaznu zatvorom ne mora nužno uzrokovati izdržavanje kazne zatvorom (za više informacija pogledati krivičnim zakonikom Republike Srbije; "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019 – Glava peta, odredba člana 64. stav 2., člana 65. stav 1. i 2., člana 66. stav 1., člana 80. stav 2., člana 82. stav 1. i 3., člana 97. stav 1. i člana 98. stav 2.). Iz navedenog razloga je očekivano da će broj osuda na izdržavanje kazne biti učestaliji od broja izdržavanja kazne zatvorom. S druge strane, broj lica koja su osuđena na izdržavanje kazne zatvorom jedan put je manji od broja osoba koje su bile na izdržavanju kazne zatvorom jedan put. Ovo može biti objašnjeno relativno velikim brojem nedostajućih podataka (11.53%) za broj boravaka u zatvoru za ranije počinjena KD.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 5

Kriminološki podaci o ranijoj kriminalnoj istoriji osuđenih licima

Varijabla	Kategorija	Muškarci		Žene		Zajedno	
		N	%	N	%	N	%
Broj osuda za ranije počinjena KD	Nije osuđivan	60	18.52	6	12.24	66	17.69
	Jedan put	111	34.26	20	40.82	131	35.12
	Dva puta	48	14.81	6	12.24	54	14.48
	Tri puta	31	9.57	4	8.16	35	9.38
	Četiri ili više puta	74	22.84	13	26.53	87	23.32
Broj boravaka u zatvoru za ranije počinjena KD	Nije boravio	74	22.84	5	10.20	79	21.18
	Jedan	131	40.43	29	59.18	160	42.90
	Dva	39	12.04	2	4.08	41	10.99
	Tri	10	3.09	4	8.16	14	3.75
	Četiri ili više	31	9.57	5	10.20	36	9.65
	Nedostaje	39	12.04	4	8.16	43	11.53
Dužina boravka u zatvoru za prethodno počinjena KD	Do 1 godine	94	29.01	9	18.37	103	27.61
	1 do 2 godine	22	6.79	6	12.24	28	7.51
	2 do 5 godina	92	28.40	17	34.69	109	29.22
	5 do 10 godina	47	14.51	8	16.33	55	14.75
	10 do 15 godina	28	8.64	1	2.04	29	7.77
	Više od 15 godina	11	3.40	1	2.04	12	3.22
	Nedostaje	30	9.26	7	14.29	37	9.92
	AS	<i>4.36</i>		<i>3.84</i>		<i>4.30</i>	
	SD	<i>4.86</i>		<i>4.11</i>		<i>4.77</i>	
	Minimum	<i>0.00</i>		<i>0.00</i>		<i>0.00</i>	
	Maksimum	<i>22.50</i>		<i>21.00</i>		<i>22.50</i>	

Legenda. KD – krivično delo. Vrednosti u italiku se odnose na deskriptivne statističke parametre za dužinu osude na kaznu zatvorom za prethodno počinjena KD. N – broj ispitanika. % - procenat. AS – aritmetička sredina. SD – standardna devijacija.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI*2.1.3. Razlike u sociodemografskim karakteristikama između ispitanika iz opšte i zatvorske populacije.*

U odnosu na sociodemografske varijable, koje su obuhvaćene ovim istraživanjem (pol, starost, obrazovanje, zaposlenje, mesečni prihodi i partnerski status), populacije ispitanika iz opšte i zatvorske populacije se značajno razlikuju. U odnosu na pol, u zatvorskoj populaciji ima značajno manje ispitanika ženskog pola ($\chi^2 (1) = 88.44, p < .001$; 13.1%) u odnosu na procenat ispitanika ženskog pola u opštoj populaciji (39.7%). U odnosu na konvencionalno prihvaćene kriterijume za interpretaciju veličine efekta, koji se zasnivaju na „r koeficijentima“ (Kim, 2017), veličina efekta razlika u proporcijama je niska do umerena ($\varphi = -.247, p < .001$). U odnosu na starost su takođe identifikovane statistički značajne razlike ($t (974.22) = 2.19, p < .05$) između pripadnika opšte (AS = 38.07) i zatvorske populacije (AS = 36.59). Veličina efekta identifikovanih razlike, u odnosu na konvencionalno prihvaćene kriterijume za interpretaciju d koeficijenta (Cohen, 1992), je mala ($d = .12$).

U odnosu na obrazovanje su identifikovane značajne razlike ($\chi^2 (5) = 88.05, p < .001$), pri čemu je u uzorku ispitanika iz opšte populacije prisutno više ispitanika sa višim nivoima obrazovanja – višom ili visokom školom, fakultetskim obrazovanjem i završenim doktorskim studijama, dok je kod ispitanika iz zatvorske populacije prisutno više ispitanika sa nezavršenom osnovno školom, završenom osnovnom školom i završenom srednjom školom. Veličina efekta razlika u proporcijama je velika ($V = .246, p < .001$).

U odnosu na zaposlenje su takođe identifikovane statistički značajne razlike ($\chi^2 (3) = 91.34, p < .001$), pri čemu je u uzorku ispitanika iz opšte populacije prisutno više ispitanika koji su nezaposleni ili zaposleni na određeno, dok je kod uzorka ispitanika iz zatvorske populacije prisutno više ispitanika koji su radili na određeno ili su radili honorarne poslove pre izdržavanja kazne zatvorom. Veličina efekta razlika u proporcijama je velika ($V = .251, p < .001$). Statistički značajne razlike ($\chi^2 (4) = 21.08, p < .001$) su prisutne i kada je reč o mesečnim prihodima. Ispitanici iz opšte populacije su češće bez stalnih mesečnih prihoda dok su ispitanici iz zatvorske populacije češće sa

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

prihodima većim od 60000 RSD, dok su proporcije preostalih kategorije ujednačene. Veličina efekta razlika u proporcijama je umerena ($V = .120$, $p < .001$).

U odnosu na partnerski status takođe postoje razlike između ispitivanih populacija ($\chi^2 (2) = 17.54$, $p < .001$). Ispitanici iz opšte populacije su češće u braku, dok ispitanici iz zatvorske populacije češće nemaju partnera. Prisustvo partnera sa kojim nisu u braku je podjednako često prisutno kod ispitanika iz obe populacije. Veličina efekta razlika u proporcijama je umerena ($V = .110$, $p < .001$). Na osnovu razlika, između ispitanika iz opšte i zatvorske populacije, a u kontekstu sociodemografskih varijabli, skorovi koji će biti primenjeni u svim daljim analizama su parcijalizovani u odnosu na navedene varijable.

2.2. Procedura

Prikupljanje podataka iz *opšte populacije* je sprovedeno tokom sredine 2019 godine. Podatke su prikupljali studenti II godine OAS psihologije na predmetu Psihologija ličnosti. Studenti II godine su imali edukaciju, u trajanju od 90 – jedan termin vežbi na predmetu, u vezi sa načinom prikupljanja i unosa podataka, kao i u vezi sa instrukcijom koju će dobiti ispitanici pre popunjavanja baterije upitnika. Prikupljanje podataka je sprovedeno na teritoriji Republike Srbije. Istraživanje je odobreno od strane Etičke komisije Odseka za psihologiju, Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (201910121705_o7QH). Pre učešća u istraživanju, ispitanici su bili upoznati sa ciljevima istraživanja i potpisali su informisanu saglasnost za učešće u istraživanju. Baterija upitnika je distribuirana u papir-olovka formatu i za njeno popunjavanje je bilo potrebno oko 60 minuta. Istraživanje je sprovedeno u potpunosti anonimno, odnosno nisu prikupljeni lični podaci od ispitanika, pri čemu ispitanici nisu dobili kompenzaciju za učešće u istraživanju.

Prikupljanje podataka iz *zatvorske populacije* je sprovedeno krajem 2019. i početkom 2020. godine. Pre prikupljanja podataka, realizacija istraživanja je odobrena od strane direktora Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde Republike Srbije. Prikupljanje podataka je sprovedeno u kazneno-popravnim zavodima za muškarce – Sremska Mitrovica i Zabela (Požarevac), kao i u kazneno-popravnim zavodu za žene – Zabela (Požarevac). Ispitanici u sklopu ovog uzorka su takođe sa teritorije Republike Srbije. Prikupljanje podataka je sprovedeno od strane vaspitača Kazneno-popravnog zavoda i lica osuđenih na izdržavanje kazne zatvorom. Vaspitači, koji su zaposleni u KPZ, su dobili instrukcije o načinu prikupljanja podataka od strane autora istraživanja. Pre učešća u istraživanju, ispitanici su bili upoznati sa ciljevima istraživanja i potpisali su informisanu saglasnost za učešće u istraživanju. Baterija upitnika je distribuirana u papir-olovka formatu i za njeno popunjavanje je bilo potrebno oko 60 minuta. Lica osuđena na izdržavanje kazne zatvorom su popunila bateriju upitnika, dok su vaspitači KPZ popunili poslednju stranu baterije upitnika koja se odnosi na kriminološke podatke o osuđenim licima. Istraživanje je sprovedeno u potpunosti anonimno, odnosno nisu prikupljeni lični podaci od ispitanika, pri čemu ispitanici nisu dobili kompenzaciju za učešće u istraživanju.

2.3. Instrumenti

Upitnik osnovnih podataka. Pitanja o sociodemografskim karakteristikama ispitanika obuhvataju pet pitanja sa formatom odgovora višestrukog izbora. Pitanja se odnose na podatke o polu, obrazovanju, mesečnim prihodima, partnerskom statusu i zaposlenju. Pitanje koje se odnosi na starost ispitanika je imalo format odgovora otvorenog tipa. Ovaj upitnik su popunjavali ispitanici iz obe populacije i prikazan je u prilogu A.

Prethodna kriminalna istorija ispitanika iz opšte populacije. Anketa je obuhvatala tri pitanja – broj prethodnih hapšenja od strane pripadnika MUP-a, broj prethodnih osuda na izdržavanje kazne zatvorom i broj prethodnih boravaka u Kazneno-popravnom zavodu. Ova anketa je primenjena sa ciljem skrininga i isključivanja iz uzorka ispitanika iz opšte populacije koji su u prethodnoj životnoj istoriji ispoljavali kriminalne forme ponašanja. Ovu anketu su popunili ispitanici iz opšte populacije. Nakon isključivanja ispitanika iz opšte populacije, koji su u tokom životne istorije ispoljavali kriminalne forme ponašanja, odgovori na pitanja iz ove ankete nisu detaljnije analizirani. Anketa je prikazana u prilogu B.

Kriminološki podaci u vezi sa prethodnom kriminalnom istorijom i krivičnim delom usled kojeg je lice osuđeno na izdržavanje kazne zatvorom. Prikupljanje podatka o KD usled kojeg je lice osuđeno na izdržavanje kazne zatvorom i prethodnoj kriminalnoj istoriji ispitanika iz zatvorske populacije je prikupljeno na osnovu ankete koja je konstruisana za potrebe ovog istraživanja. Pitanja koja se odnose na trenutno izdržavanje kazne zatvorom obuhvataju informacije o dužini osude, KD za koje je lice osuđeno, članu K. Z. na koji se KD odnosi, da li KD sadrži ili ne sadrži elemente nasilja, kao i da li je lice osuđeno za KD to KD počinilo prvi put ili više puta. Pitanja koja se odnose na prethodnu kriminalnu istoriju obuhvataju informacije o tome koliko je lice puta osuđivano i bilo na izdržavanju kazne zatvorom, koliko vremena je provelo u zatvoru za sve prethodne osude (bez dužine boravka u zatvoru koja se odnosi na trenutnu osudu), koja krivična dela je lice počinilo u prošlosti i da li ta krivična dela sadrže elemente nasilja. Odgovor na ova pitanja su popunjavali vaspitači zaposleni u KPZ, koji su zaduženi za osuđeno lice. Anketa je prikazana u prilogu C.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Upitnik Velikih pet plus dva – skraćena verzija (VP+2-70: Čolović, Smederevac i Mitrović, 2014). Instrument VP+2 je nastao kao rezultat druge psiholeksičke studije sprovedene u srpskom jeziku, u skladu sa nerestriktivnom metodologijom selekcije početnog skupa deskriptora ličnosti, koju su predložili Telegen i Vler (Waller, 1999). Upitnik VP+2 je namenjen proceni sedam bazičnih dimenzija ličnosti: Ekstraverzija (npr. "Družim se sa velikim brojem ljudi."), Neuroticizam (npr. "Lako se obeshrabrim."), Otvorenost (npr. "Imam različita interesovanja."), Savesnost (npr. "Veoma sam marljiv i vredan."), Agresivnost (npr. "Ja sam "teška" osoba."), Negativna valenca (npr. "Uživam da me se drugi plaše.") i Pozitivna valenca ("Ja sam šarmantna osoba."). Sastoji se od ukupno 70 stavki, pri čemu svaka dimenzija obuhvata po deset stavi. Format odgovora na stavke je petostepena skala Likertovog tipa (od 1 – „u potpunosti se ne slažem“ do 5 – „u potpunosti se slažem“). Ovaj upitnik se pokazao kao pouzdan instrument za procenu bazičnih osobina ličnosti u velikom broju prethodnih istraživanja (npr. Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010; Oljača, Branovački i Sadiković, 2018; Dinić i sar., 2016). Upitnik VP+2 su popunjavali i ispitanici iz opšte i ispitanici iz zatvorske populacije. Upitnik je prikazan u prilogu D.

Skraćena verzija upitnika za procenu dimenzija Mračne trijade (Short Dark Triad - SD3; Jones & Paulhus, 2013). Upitnik je namenjen proceni tri dimenzije Mračne tetrade: Makijavelizam (npr. „Volim da se koristim manipulacijom da bi ispalo po mome“), Narcizam (npr. „Ljudi me vide kao rođenog vođu“) i Psihopatija (npr. „Osveta treba biti brza i okrutna“). Sastoji se od 27 stavki, pri čemu svaku dimenziju čini po 9 stavki. Format odgovora na stavke je petostepena skala Likertovog tipa (od 1 – „u potpunosti se ne slažem“ do 5 – „u potpunosti se slažem“). Adaptaciju srpske verzije SD3 su sproveli Dinić i saradnici (Dinić, Petrović, & Jonason, 2018). Upitnik SD3 su popunjavali i ispitanici iz opšte i ispitanici iz zatvorske populacije. Upitnik je prikazan u prilogu E.

Inventar za procenu sadističke ličnosti (The Assessment of Sadistic Personality - ASP; Plouffe, Saklofske & Smith, 2017). Upitnik je namenjen proceni subkliničkog Sadizma, koji predstavlja četvrtu dimezniju Mračne tetrade. Upitnik se sastoji od 9 stavki (npr. „Biti zao prema drugima može biti zabavno.“) sa petostepenim formatom odgovora Likertovog tipa (od 1 – „u potpunosti se ne slažem“ do 5 – „u potpunosti se slažem“). Ovaj upitnik operacionalizuje sadizam kao jednodimenzionalan konstrukt. Upitnik ASP su

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

popunjavali i ispitanici iz opšte i ispitanici iz zatvorske populacije. Upitnik je prikazan u prilogu F.

Srpska adaptacija K-SF-42 (Short Form of the Arizona Life History Battery - K-SF-42; Figueredo et al., 2017;). Upitnik K-SF-42 je namenjen proceni bihevioralnih i kognitivnih aspekata strategija koje se primenjuju tokom životne istorije pojedinca. Upitnik se sastoji od 42 pitanja, od kojih 24 pitanja imaju sedmostepenu skalu odgovora Likertovog tipa (-3 - „u potpunosti se ne slažem“, 0 - „nisam siguran/ne odnosi se na mene“ i 3 - „u potpunosti se slažem“), dok preostalih 18 pitanja ima četvorostepenu skalu odgovora Likertovog tipa (od 0 - „nimalo“ do 3 - „mnogo“). Viši stepen slaganja sa tvrdnjama na ovom upitniku ukazuje na sporiju životnu istoriju, sa izuzetkom dimenzije Privrženost partneru, na kojoj slaganje sa tvrdnjama ukazuje na bržu životnu istoriju. Upitnikom je obuhvaćeno sedam faktora nižeg reda, pri čemu je svaki faktor operacionalizovan sa šest stavki: Uvidi, planiranje i kontrola (npr. „Mogu pronaći nešto pozitivno čak i u najgorim situacijama.“), Kvalitet odnosa sa roditeljima (npr. „Koliko Vas je Vaša biološka majka učila o životu?“), Altruizam (npr. „Ovih dana mnogo doprinosim dobrobiti i blagostanju mojih prijatelja.“), Kontakti i podrška od strane rodbine („Koliko često su Vam Vaši rođaci pokazali naklonost?“), Kontakti i podrška od strane prijatelja (npr. „Koliko često su Vam Vaši prijatelji ponudili da vas odvedu negde?“), Religioznost (npr. „Često posećujem religiozne ili duhovne događaje.“) i Privrženost partneru (npr. „Postanem nervozan kada se previše zbližim sa partnerom.“). Upitnik K-SF-42 su popunjavali i ispitanici iz opšte i ispitanici iz zatvorske populacije. Sve stavke dimenzije Privrženost partneru su inverzno usmerene, usled čega povišeni skorovi na ovoj dimenziji ukazuju na nisko izraženu privrženost partneru. Sve preostale dimenzije imaju pozitivno usmerene stavke, odnosno viši skor na dimenzijama ukazuje na viši stepen predmeta merenja dimenzije. Upitnik je prikazan u prilogu G.

Pouzdanost svih mernih instrumenata je predstavljena tabelom 6. U odnosu na konvencionalno prihvaćene kriterijume, vrednosti Kronbahovog α koeficijenta, koje su više od .7 se smatraju prihvatljivim (George & Mallery, 2003). Pouzdanost dimenzija Narcizma, u uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, je na granici prihvatljive. Sve preostale dimenzije svih mernih instrumenata, kako u opštoj tako i u zatvorskoj populaciji, pokazuju zadovoljavajuću do veoma visoku pouzdanost.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 6

Pouzdanost dimenzija primenjenih mernih instrumenata u opštoj i zatvorskoj populaciji

Upitnik	Skala/dimenzija	N	α_0	α_z
ASP	Sadizam	9	.834	.891
SD3	Makijavelizam	9	.746	.750
	Narcizam	9	.677	.598
	Psihopatija	9	.713	.723
VP+2	Agresivnost	10	.864	.863
	Ekstraverzija	10	.845	.799
	Neuroticizam	10	.869	.844
	Negativna valenca	10	.841	.798
	Otvorenost	10	.826	.794
	Pozitivna valenca	10	.860	.868
	Savesnost	10	.882	.841
K-SF-42	Uvidi, planiranje i kontrola	6	.803	.825
	Altruizam	6	.778	.795
	Religioznost	6	.932	.905
	Privrženost partneru	6	.852	.865
	Kvalitet odnosa sa roditeljima	6	.853	.876
	Kontakt i podrška od strane rodbine	6	.920	.920
	Kontakt i podrška od strane prijatelja	6	.901	.899

N – broj stavki. α_0 – pouzdanost po tipu interne konzistencije – opšta populacija. α_z – pouzdanost po tipu interne konzistencije – zatvorska populacija.

2.4. Nacrt istraživanja i status varijabli

U odnosu na tradicionalnu podelu nacrt istraživanja (Todorović, 2008), na eksperimentalne i korelaciono-regresione, odnosno neeksperimentalne istraživačke nacрте, nacrt ovog istraživanja se može primarno okarakterisati kao neeksperimentalni nacrt. S druge strane, ne može biti jasno klasifikovan ni u jednu od tradicionalnih kategorija u okviru podele korelaciono-regresionih nacрта na bivarijatne, multiple i multivarijatne korelaciono-regresione nacрте. U odnosu na jednu od aktuelnih klasifikacija nacрта istraživanja (Čolović i Milin, 2018), nacrt ovog istraživanja se suštinski može okarakterisati kao nacrt grupisanja i klasifikacije, pri čemu su objekti klasifikacije ispitanici.

Tehnički govoreći, nacrt ovog istraživanja predstavlja kombinaciju nacрта grupisanja i klasifikacije, kvazi-eksperimentalnih nacрта, multiplih korelaciono-regresionih nacрта i bivarijatnih frekvencijskih nacрта. Nacrt grupisanja i klasifikacije se odnosi na ispitivanje profila/tipova, u domenu bazičnih, „mračnih“ i LHT dimenzija, na obe populacije. U sklopu ovog nacрта će biti primenjena analiza latentnih klasa. Primena bivarijatnih frekvencijskih nacрта, u sklopu ovog istraživanja, se ogleda u povezivanju identifikovanih profila sa šire definisanim kategorijama krivičnih dela. U sklopu ovih nacрта se konvencionalno primenjuje χ^2 testa. U slučaju nacрта grupisanja i klasifikacije i bivarijatnih frekvencijskih nacрта, kao i statističkih analiza koje se primenjuju u ovih vrstama nacрта, nije opravdano govoriti u terminima koji se odnose na definisanja statusa varijabli (zavisne i nezavisne ili prediktorske ili kriterijumske).

Status varijabli je moguće definisati za preostala dva tipa nacрта koji će biti primenjeni u ovom istraživanju. U okviru kvazi-eksperimentalnog nacрта, nezavisne varijable će biti pol zatvorenika (muški i ženski), dok će zavisne varijable predstavljati skorovi na dimenzijama upitnika VP+2, SD3, ASP i K-SF-42. U okviru multiplih korelaciono-regresionih nacрта, kriterijumske varijable će predstavljati pripadnost populaciji (zatvorska i opšta), dok će prediktorske varijable biti dimenzije upitnika K-SF-42.

2.5. Definisane širih kategorija krivičnih dela

Kategorizacija pojedinih KD u šire definisane kategorije KD je sprovedena primenom tri različita kriterijuma. Prvi kriterijum se odnosi na prisustvo ili odsustvo elemenata nasilja prilikom izvršenja krivičnog dela (u daljem tekstu: *kriterijum nasilja*). Drugi kriterijum je empirijski, i u sklopu ovog kriterijuma su identifikovane grupe KD koje su najzastupljenije u uzorku ispitanika. Svaka grupa obuhvata različita KD koja imaju izrazite sličnosti. Na primer, ubistvo, teško ubistvo i ubistvo na mah su svrstani u kategoriju „Ubistvo“. Ovaj kriterijum će u daljem tekstu biti razmatran kao *empirijski kriterijum*. Treći kriterijum, *kriterijum vrste delikta*, se odnosi na tip delikta koji je izvršilo lice osuđeno za krivično delo, i ovaj kriterijum je preuzet iz kriminalističke prakse, odnosno u skladu je sa podelom odeljenja kriminalističke policije (takođe poznato i kao „linije iz operative“). Prilikom definisanja pomenutih kriterijuma, kao i klasifikacije pojedinih KD u šire definisane kategorije (kriterijume) KD, konsultovani su eksperti iz oblasti krivičnog prava i kriminalističke psihologije.

Frekvencije i učestalosti šire definisanih kategorija KD za kriterijum nasilja su predstavljene tabelom 7. Oko 61.7% KD koje su počinila lica osuđena na kaznu zatvorom, a obuhvaćena su ovim istraživanjem, ne sadrže elemente nasilja, dok oko 38.3% KD sadrži elemente nasilja. Učestalost ova dve grupe KD je gotovo identična i za muškarce i za žene koje su osuđene na izdržavanje kazne zatvorom.

Tabela 7

Učestalost šire definisanih kategorija KD za kriterijum nasilja

	Muškarci		Žene		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Ne sadrži elemente nasilja	200	61.7	30	61.2	230	61.7
Sadrži elemente nasilja	124	38.3	19	38.8	143	38.3

Legenda. N – broj ispitanika. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Frekvencije i učestalost šire definisanih kategorija KD za empirijski kriterijum su predstavljene tabelom 8. Kada je reč o licima osuđenim za KD koja su muškog pola, kao i kada je reč o celom uzorku, najčešće zastupljene šire definisane kategorije KD u sklopu ovog kriterijuma su opojne druge (34.0%) i osuda za višestruka KD (17.0%). Kada je reč o ispitanicima osuđenim za KD, najučestalije kategorije se odnose na krađu (24.5%), opojne droge (22.4%) i na osudu za izvršenje većeg broja krivičnih dela (20.4%).

Tabela 8

Učestalost šire definisanih kategorija KD za empirijski kriterijum

	Muškarci		Žene		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Opojne droge	110	34.0	11	22.4	121	32.4
Krađa	32	9.9	12	24.5	44	11.8
Osuda za višestruka KD	55	17.0	10	20.4	65	17.4
Razbojništvo	41	12.7	5	10.2	46	12.3
Razna KD	50	15.4	5	10.2	55	14.7
Ubistvo	36	11.1	6	12.2	42	11.3

Legenda. F - frekvencija. % - procenat.

Frekvencije i učestalosti šire definisanih kategorija KD za kriterijum vrste delikta su predstavljene tabelom 9. Najučestalije vrste delikata u sklopu ovog kriterijuma, za muškarce, žene i ceo uzorak ispitanika iz zatvorske populacije su iste, odnosno ubedljivo najučestaliji su delikti u vezi sa opojnim drogama (oko 32.4%). Imovinski (13.4%), krvni (11.3%) i nasilni imovinski delikti (12.9%) su takođe prisutni u većem stepenu u odnosu na preostale vrste delikata, ali i znatno ređe u odnosu na delikte u vezi sa opojnim drogama.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 9*Učestalost šire definisanih kategorija KD za kriterijum vrste delikta*

	Muškarci		Žene		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Delikti protiv braka i porodice	1	0.3	1	2.0	2	0.5
Delikti protiv javnog reda i mira	7	2.2	0	0.0	7	1.9
Delikti protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	1	0.3	0	0.0	1	0.3
Delikti protiv sloboda i prava čoveka i građanina	2	0.6	0	0.0	2	0.5
Delikti protiv zdravlja ljudi	1	0.3	0	0.0	1	0.3
Delikti protiv životne sredine	1	0.3	0	0.0	1	0.3
Delikti trgovine ljudima	3	0.9	1	2.0	4	1.1
Delikti u vezi sa opojnim drogama	110	34.0	11	22.4	121	32.4
Imovinski delikti	40	12.3	10	20.4	50	13.4
Krvni delikti	36	11.1	6	12.2	42	11.3
Nasilni imovinski delikti	43	13.3	5	10.2	48	12.9
Privredni delikti	15	4.6	1	2.0	16	4.3
Saobraćajni delikti	3	0.9	0	0.0	3	0.8
Seksualni delikti	6	1.9	0	0.0	6	1.6
Višestruki delikti	55	17.0	14	28.6	69	18.5

Legenda. N – broj ispitanika. % - procenat.

2.6. Priprema podataka za analize

Početni set podataka, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, predstavljaju odgovori 1206 ispitanika na stavke upitnika VP+2, K-SF-42, SD3 i ASP, kao i odgovori na pitanja o sociodemografskim i kriminološkim karakteristikama. Nakon uvida u kriminološke podatke ispitanika iz opšte populacije, iz seta podataka je uklonjeno 78 ispitanika, koji su tokom životne istorije, i pre učešća u ovom istraživanju, bili privođeni, prekršajno kažnjavani ili koji su počinili krivična dela.

Početni set podataka, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, predstavljaju odgovori 373 ispitanika na stavke upitnika VP+2, K-SF-42, SD3 i ASP kao i odgovori na pitanja o sociodemografskim i kriminološkim karakteristikama. Kriminološke podatke su posebno i nezavisno jedni od drugih popunjavala i osuđena lica i vaspitači iz KPZ čijem odeljenju osuđena lica pripadaju. Kriminološki podaci o zatvoreniciima, koji će biti upotrebljeni u svim analizama podataka u ovom radu, su dobijeni od vaspitača KPZ.

Zamena nedostajućih vrednosti je sprovedena posebno na setu podataka iz opšte populacije i posebno na setu podataka iz zatvorske populacije. Primenjen je metod maksimalne verodostojnosti, odnosno ML metod zamene nedostajućih vrednosti (engl. Maximum likelihood; Dempster et al., 1977). Ovaj metod zamene nedostajućih vrednosti ima nekoliko prednosti u odnosu na preostale dostupne metode, među kojima su najbitnije: (1) veća efikasnost prilikom upotrebe, jer se ne zasniva na simulaciji podataka, (2) procena standardnih grešaka je najbliža standardnim greškama iz celokupnog seta podataka, u odnosu na preostale metode zamene nedostajućih vrednosti i (3) dosledno se pokazuje superiornim u odnosu na metod multiple imputacije (engl. Multiple imputation; Graham et al., 2007; Collins et al., 2001; Dong et al., 2013). Podaci o procentu nedostajućih vrednosti, posebno za ispitanike iz zatvorske populacije, i posebno za ispitanike iz opšte populacije, su predstavljeni tabelom 10.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 10

Procenat nedostajućih vrednosti za upitnike ASP, SD3, VP+2 i K-SF-42

Populacija:	Zatvorska		Opšta	
Upitnik	Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum
ASP	0.80%	1.60%	0.00%	0.30%
SD3	1.30%	5.40%	0.00%	0.40%
VP+2	1.60%	3.50%	0.00%	0.50%
K-SF-42 1 do 24	2.10%	4.10%	0.10%	2.00%
K-SF-42 25 do 42	2.70%	3.80%	0.10%	0.50%

Napomena. Prve 24 stavke K-SF-42 imaju format odgovora na sedmostepenoj skali Likertovog tipa (od -3 do 3), dok stavke 25 do 42 imaju format odgovora na četvorostepenoj skali Likertovog tipa (od 0 do 3). Usled različitog formata odgovora, sprovedene su dve analize zamene nedostajućih vrednosti (EM), nad stavkama upitnika K-SF-42, posebno na uzorku ispitanika iz opšte i posebno na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije.

Nakon zamene nedostajućih vrednosti, formirani su sumacioni skorovi za sve dimenzije upitnika VP+2, K-SF-42, SD3 i ASP. Nakon formiranja sumacionih skorova, formirani su standardizovani skorovi. Sve vrednosti standardizovanih skorova, koje izlaze iz opsega $\pm 3.29Z$ (Tabachnick & Fidell, 2013) su uklonjene iz uzorka ispitanika iz opšte populacije. Primenom ovog metoda, uklonjeno je ukupno 49 ispitanika iz opšte populacije, koji su bili identifikovani kao univarijantni autlejeri na pojedinačnim dimenzijama upitnika VP+2, K-SF-42, SD3 i ASP.

Ispitanici iz zatvorske populacije, čiji skorovi su prevazilazili kritičnu vrednost od $\pm 3.29Z$, nisu uklonjeni iz seta podataka. U skladu sa trenutnim standardom u oblasti forenzičke psihologije, vrednosti skorova koje izlaze iz opsega $\pm 3.29Z$ se vinzorizuju (engl. winsorizing; Davis et al., 2019a; Davis et al., 2019b; Blonigen et al., 2020) na maksimalne „prihvaćene“ vrednosti standardizovanih i sumacionih skorova. U okviru seta podataka koji se odnosi na pripadnike zatvorske populacije, vinzorizovano je ukupno 20 skorova.

2.7. Plan analize podataka.

Plan analize podataka obuhvata dve grupe analiza: preliminarne i inferencijalne/glavne analize. Preliminarne statističke analize su sprovedene u programu SPSS for Windows, verzija 25 (IBM Corp., 2017). Preliminarne analize obuhvataju čišćenje prikupljenih podataka (engl. data cleaning), zamena nedostajućih vrednosti primenom EM algoritma (engl. maximum likelihood); deskriptivni i frekvencijski metod i proveru pouzdanosti po tipu interne konzistencije (Kronbahov α koeficijent; Cronbach, 1951) dimenzija svih primenjenih mernih instrumenata. U sklopu preliminarnih analiza će takođe biti primenjen i Pirsonov koeficijent korelacije, sa ciljem da se ispita intenzitet povezanosti između dimenzija različitih mernih instrumenata.

Inferencijalne, odnosno glavne analize, su sprovedene u programu R for Windows, verzija 3.6.0 (R Core Team, 2018). Ove analize obuhvataju analizu latentnih klasa (engl. Latent class analysis – LCA), Pirsonov χ^2 test i višestruku binarnu logističku regresiju. U cilju utvrđivanja broja i sadržaja latentnih klasa, u odnosu na bazične i „mračne“ dimenzije ličnosti, kao i u odnosu na dimenzije LHT, sprovedeno je finitno normalno mešovito modelovanje (engl. finite normal mixed modeling), odnosno analiza latentnih klasa (LCA), u R paketu Mclust (Scrucca, Fop, Murphy, & Raftery, 2016). Navedena procedura generiše rešenja sa od jedan do devet latentnih klasa, koje se razlikuju po distribuciji (sferična, dijagonalna, elipsoidna), volumenu (varijabilan ili jednak), obliku (varijabilan ili jednak) i orijentaciji (paralelna sa koordinatnim osama, varijabilna ili jednaka). Na osnovu najniže vrednosti Bejzijanskog informativnog kriterijuma (BIC) se odabira optimalno, odnosno najparsimoničnije rešenje. Navedeni kriterijum je najpodesniji, jer omogućava direktno poređenje između različitih rešenja (Fralely & Raftery, 2002; Scrucca et al., 2016). Kada su razlike u BIC kriterijumu za dva različita rešenja između 0 i 6, to ukazuju na zaključak da su rešenja podjednako prihvatljiva, odnosno da nije moguće jednoznačno utvrditi koje rešenje je optimalno, pa se kao optimalno bira interpretabilnije rešenje. S druge strane, razlike u BIC kriterijumu koje su veće od 10 ukazuju na zaključak da se rešenje sa nižim BIC-om „odbacuje“ kao rešenje koje nije optimalno (Raftery, 1995). Prednost LCA, u odnosu na srodne tehnike analize podataka, se ogleda u mogućnosti identifikacije rešenja sa jednom klasom. Pirsonov χ^2

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

test je primenjen sa ciljem ispitivanja kongruencije između šire definisanih kategorija KD sa psihološkim profilima osuđenika, izvedenih na osnovu primene LCA na subdimenzijama upitnika VP+2, SD3, ASP i LHT. Višestruka binarna logistička regresija je sprovedena u paketu *stats*, koji je bazičan (preinstaliran) paket u sklopu R-a (R Core Team, 2018). U ovoj analizi kriterijumsku varijablu predstavlja pripadnost populaciji (zatvorska ili opšta), dok su prediktorske varijable dimenzija upitnika K-SF-42.

3. REZULTATI

3.1. Preliminarne analize

3.1.1 Deskriptivni statistički parametri i pouzdanost

Deskriptivni statistički parametri kao i pouzdanost svih kontinuiranih mera, odnosno dimenzija upitnika ASP, SD-3, VP+2 i K-SF-42, su predstavljeni tabelama 11 (opšta populacija), 12 (zatvorska populacija) i 13 (obe populacije zajedno). U odnosu na konvencionalno prihvaćene kriterijume za vrednosti iskošenosti i spljoštenosti (± 1.5 ; Tabachnick & Fidell, 2013), gotovo sve kontinuirane mere prate obrazac normalne raspodele. Minimalna odstupanja od normalne raspodele na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije imaju skorovi na dimenzijama Sadizam, Negativna valence i Uvidi, planiranje i kontrola, a na celokupnom uzorku (obe populacije) dimenzija Sadizam.

Gotovo sve skale zadovoljavaju uobičajeni kriterijum da vrednosti Kronbahovog α koeficijenta iznad 0,7 (George & Mallery, 2003), ukazuju na prihvatljivu pouzdanost. Minimalno odstupanje od prihvatljivih vrednosti primetno je u slučaju dimenzije Narcizam, bez obzira na to da li je reč o uzorku ispitanika iz opšte, zatvorske ili obe populacije zajedno.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 11

Deskriptivni statistički pokazatelji za sve kontinuirane mere – opšta populacija

Upitnik	Dimenzija	Min	Maks	AS	SD	Sk	Ku	α
ASP	Sadizam	9	30	13.03	4.27	1.27	1.49	.834
SD-3	Makijavelizam	9	44	26.06	5.46	-0.16	0.05	.746
SD-3	Narcizam	10	41	24.43	5.16	0.19	0.18	.677
SD-3	Psihopatija	9	34	17.16	5.00	0.46	-0.20	.713
VP+2	Agresivnost	10	49	24.76	7.78	0.34	-0.43	.864
VP+2	Ekstraverzija	19	50	38.47	6.02	-0.39	-0.12	.845
VP+2	Neuroticizam	10	46	22.66	7.58	0.51	-0.15	.869
VP+2	Negativna valenca	10	34	16.25	5.23	0.83	0.13	.841
VP+2	Otvorenost	17	50	37.49	6.32	-0.50	0.21	.826
VP+2	Pozitivna valenca	10	50	29.22	6.86	0.03	-0.02	.860
VP+2	Savesnost	16	50	37.94	7.41	-0.40	-0.36	.882
K-SF-42	Uvidi planiranje i kontrola	-2	18	12.64	4.48	-0.89	0.33	.803
K-SF-42	Altruizam	-16	18	3.71	6.69	-0.37	-0.41	.778
K-SF-42	Religioznost	-18	18	0.08	10.39	-0.22	-1.01	.932
K-SF-42	Privrženost partneru	-18	18	-6.10	8.41	0.21	-0.84	.852
K-SF-42	Kvalitet odnosa sa roditeljima	2	18	14.80	3.48	-1.02	0.31	.853
K-SF-42	Kontakt i podrška od strane rodbine	0	18	9.24	5.19	-0.21	-0.89	.920
K-SF-42	Kontakt i podrška od strane prijatelja	0	18	12.37	4.34	-0.68	-0.06	.901

Legenda. Min – minimalna vrednost. Maks – maksimalna vrednost. AS – aritmetička sredina. SD – standardna devijacija. Sk – iskošenost distribucije (engl. skewness). Ku – spljoštenost distribucije (engl. kurtosis). α – Kronbahov alfa koeficijent pouzdanosti po tipu interne konzistencije.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 12

Deskriptivni statistički pokazatelji za sve kontinuirane mere – zatvorska populacija

Upitnik	Dimenzija	Min	Maks	AS	SD	Sk	Ku	α
ASP	Sadizam	9	30	13.98	5.33	1.46	1.68	.891
SD-3	Makijavelizam	9	45	25.93	6.37	-0.04	-0.02	.750
SD-3	Narcizam	9	39	23.32	5.04	0.21	0.58	.598
SD-3	Psihopatija	9	34	18.84	5.49	0.55	-0.04	.723
VP+2	Agresivnost	10	48	21.18	7.87	0.68	0.02	.863
VP+2	Ekstraverzija	19	50	39.67	5.77	-0.55	0.10	.799
VP+2	Neuroticizam	10	49	23.89	8.25	0.40	-0.31	.844
VP+2	Negativna valenca	10	34	14.75	5.13	1.47	2.05	.798
VP+2	Otvorenost	17	50	39.36	6.26	-0.43	0.11	.794
VP+2	Pozitivna valenca	11	50	28.90	7.46	0.28	-0.06	.868
VP+2	Savesnost	17	50	41.26	6.57	-0.84	0.48	.841
K-SF-42	Uvidi planiranje i kontrola	-2	18	14.09	4.44	-1.50	2.05	.825
K-SF-42	Altruizam	-18	18	3.82	7.72	-0.49	-0.32	.795
K-SF-42	Religioznost	-18	18	5.13	8.81	-0.63	0.08	.905
K-SF-42	Privrženost partneru	-18	18	-4.50	9.15	0.17	-0.65	.865
K-SF-42	Kvalitet odnosa sa roditeljima	2	18	13.25	4.67	-0.88	-0.12	.876
K-SF-42	Kontakt i podrška od strane rodbine	0	18	10.31	5.38	-0.50	-0.76	.920
K-SF-42	Kontakt i podrška od strane prijatelja	0	18	12.51	4.37	-0.92	0.52	.899

Legenda. Min – minimalna vrednost. Maks – maksimalna vrednost. AS – aritmetička sredina. SD – standardna devijacija. Sk – iskošenost distribucije (engl. skewness). Ku – spljoštenost distribucije (engl. kurtosis). α – Kronbahov alfa koeficijent pouzdanosti po tipu interne konzistencije.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 13

Deskriptivni statistički pokazatelji za sve kontinuirane mere – svi ispitanici

Upitnik	Dimenzija	Min	Maks	AS	SD	Sk	Ku	α
ASP	Sadizam	9	30	13.27	4.58	1.41	1.95	.840
SD-3	Makijavelizam	9	45	26.03	5.71	-0.12	0.08	.733
SD-3	Narcizam	9	41	24.14	5.15	0.20	0.26	.674
SD-3	Psihopatija	9	34	17.60	5.18	0.51	-0.05	.692
VP+2	Agresivnost	10	49	23.84	7.96	0.39	-0.40	.864
VP+2	Ekstraverzija	19	50	38.78	5.98	-0.43	-0.08	.827
VP+2	Neuroticizam	10	49	22.98	7.77	0.49	-0.18	.855
VP+2	Negativna valenca	10	34	15.87	5.24	0.96	0.45	.802
VP+2	Otvorenost	17	50	37.97	6.36	-0.47	0.19	.810
VP+2	Pozitivna valenca	10	50	29.14	7.02	0.10	-0.04	.855
VP+2	Savesnost	16	50	38.79	7.34	-0.50	-0.27	.873
K-SF-42	Uvidi planiranje i kontrola	-2	18	13.01	4.51	-1.01	0.58	.788
K-SF-42	Altruizam	-18	18	3.74	6.97	-0.41	-0.34	.766
K-SF-42	Religioznost	-18	18	1.38	10.25	-0.34	-0.84	.927
K-SF-42	Privrženost partneru	-18	18	-5.69	8.63	0.22	-0.75	.857
K-SF-42	Kvalitet odnosa sa roditeljima	2	18	14.40	3.88	-1.09	0.61	.864
K-SF-42	Kontakt i podrška od strane rodbine	0	18	9.52	5.26	-0.28	-0.89	.921
K-SF-42	Kontakt i podrška od strane prijatelja	0	18	12.41	4.35	-0.74	0.08	.899

Legenda. Min – minimalna vrednost. Maks – maksimalna vrednost. AS – aritmetička sredina. SD – standardna devijacija. Sk – iskošenost distribucije (engl. skewness). Ku – spljoštenost distribucije (engl. kurtosis). α – Kronbahov alfa koeficijent pouzdanosti po tipu interne konzistencije.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI*3.1.2 Korelacije između dimenzija upitnika VP+2, ASP, SD-3 i K-SF-42*

Bivarijatne korelacije prikazane su u tabelama 14 (opšta populacija ispod dijagonale, zatvorska populacija iznad dijagonale) i 15 (obe populacije). Korelacije između dimenzija mračne tetrade su statistički značajne, pozitivne i niskog do umerenog intenziteta. Primetno je da je intenzitet korelacija nešto izraženiji na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, u odnosu na uzorak ispitanika iz opšte populacije.

Na uzorku iz opšte populacije, korelacije između bazičnih osobina ličnosti su u većini slučajeva statistički značajne. Najsnažnije pozitivne i statistički značajne relacije ostvaruju dimenzije Agresivnosti i Negativne valence, kao i dimenzije Otvorenost i Pozitivna valenca. Najsnažniju negativnu relaciju ostvaruju dimenzije Negativna valenca i Savesnost. Korelacije između Otvorenosti i Agresivnosti i Otvorenosti i Negativne valence nisu statistički značajne. Na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, korelacije između bazičnih osobina ličnosti su takođe u većini slučajeva statistički značajne. Najsnažnije pozitivne i statistički značajne relacije ostvaruju dimenzije Agresivnosti i Negativne valence, kao i dimenzije Savesnost i Ekstraverzija. Najsnažniju negativnu relaciju ostvaruju dimenzije Negativna valenca i Savesnost. Korelacije između Otvorenosti i Agresivnosti i Neuroticizma i Pozitivne valence nisu statistički značajne.

Kada je reč o dimenzijama LHT, najsnažniju pozitivnu korelaciju, na uzorku ispitanika i iz opšte i iz zatvorske populacije ostvaruju dimenzije Kontakt i podrška od strane rodbine i Kontakt i podrška od strane prijatelja. Najsnažniju negativnu relaciju ostvaruju dimenzije Uvidi, planiranje i kontrola i Privrženost partneru, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, kao i Privrženost partneru i Kontakt i podrška od strane rodbine, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije. Generalno posmatrano, na uzorku ispitanika iz obe populacije, korelacije između dimenzija LHT su pretežno statistički značajne, niskog intenziteta i pozitivnog smera.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 14

Relacije između dimenzija upitnika VP+2, ASP, SD-3 i K-SF-42

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
S (1)		.412**	.433**	.636**	.549**	-.163**	.203**	.536**	-.103*	.174**	-.288**	-.151**	-.106*	.064	.226**	-.141**	-.146**	-.110*
M (2)	.377**		.439**	.519**	.366**	.014	.188**	.360**	.131*	.339**	-.035	-.065	-.142**	-.103*	.080	-.074	-.171**	.030
N (3)	.270**	.367**		.449**	.364**	.138**	.148**	.292**	.156**	.560**	.023	-.006	-.020	.057	.096	-.132*	-.065	.074
P (4)	.519**	.409**	.362**		.607**	-.138**	.300**	.595**	-.038	.241**	-.323**	-.164**	-.173**	-.029	.178**	-.137**	-.141**	-.102*
A (5)	.369**	.345**	.276**	.497**		-.138**	.362**	.653**	-.074	.302**	-.308**	-.064	-.142**	.004	.173**	-.094	-.163**	-.067
E (6)	-.088**	-.030	.227**	-.111**	-.153**		-.184**	-.191**	.451**	.396**	.449**	.236**	.187**	.197**	-.093	.048	.227**	.339**
Ne (7)	.234**	.185**	-.076*	.239**	.393**	-.338**		.381**	-.124*	.043	-.278**	-.184**	.055	.111*	.356**	-.282**	-.266**	-.169**
NV (8)	.534**	.387**	.282**	.563**	.606**	-.163**	.388**		-.164**	.171**	-.442**	-.198**	-.117*	-.045	.244**	-.121*	-.160**	-.160**
O (9)	-.001	.050	.312**	.024	-.044	.388**	-.171**	-.030		.443**	.395**	.299**	.064	.038	-.125*	.079	.205**	.306**
PV (10)	.155**	.221**	.650**	.255**	.199**	.337**	-.150**	.219**	.452**		.236**	.101	.067	.049	-.016	.033	.190**	.272**
Sa (11)	-.248**	-.128**	-.032	-.274**	-.269**	.324**	-.294**	-.415**	.111**	.125**		.325**	.215**	.160**	-.147**	.141**	.141**	.257**
UPK (12)	-.158**	-.093**	.087**	-.144**	-.241**	.380**	-.306**	-.231**	.315**	.174**	.347**		.205**	.151**	-.137**	.187**	.243**	.379**
Al (13)	-.218**	-.205**	-.010	-.170**	-.265**	.376**	-.220**	-.291**	.194**	.068*	.328**	.372**		.450**	.248**	.046	.222**	.246**
R (14)	-.087**	-.095**	-.011	-.094**	-.116**	.185**	-.071*	-.150**	-.088**	.026	.222**	.174**	.402**		.231**	.022	.097	.075
PP (15)	.124**	.041	-.029	.157**	.090**	-.167**	.320**	.178**	-.132**	-.095**	-.144**	-.122**	.076*	.148**		-.143**	-.158**	-.132*
KOR (16)	-.112**	-.088**	-.004	-.069*	-.157**	.222**	-.253**	-.172**	.082**	.025	.163**	.144**	.177**	.077*	-.074*		.384**	.289**
KPR (17)	-.142**	-.155**	.039	-.127**	-.168**	.256**	-.198**	-.180**	.138**	.105**	.138**	.198**	.319**	.218**	-.054	.255**		.462**
KPP (18)	-.053	-.126**	.137**	-.046	-.043	.293**	-.187**	-.048	.274**	.177**	.010	.159**	.233**	.020	-.055	.181**	.465**	

Legenda. Vrednosti iznad dijagonale predstavljaju korelacije između dimenzija različitih upitnika, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, dok vrednosti ispod dijagonale predstavljaju korelacije između dimenzija različitih upitnika na uzorku ispitanika iz opšte populacije. S – sadizam. M – makijavelizam. N – narcizam. P – psihopatija. A – agresivnost. E – ekstraverzija. Ne – neuroticizam. NV – negativna valenca. Ot – otvorenost. PV – pozitivna valenca. Sa – savesnost. UPK – uvidi, planiranje i kontrola. Al – altruizam. R – religioznost. PP – privrženost partneru. KOR – kvalitet odnosa sa roditeljima. KPR – kontakt i podrška od strane rodbine. KPP – kontakt i podrška od strane partnera.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 15

Relacije između dimenzija upitnika VP+2, ASP, SD-3 i K-SF-42 – svi ispitanici

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Sadizam (1)																	
Makijavelizam (2)	.386**																
Narcizam (3)	.305**	.385**															
Psihopatija (4)	.561**	.437**	.366**														
Agresivnost (5)	.394**	.345**	.310**	.484**													
Ekstraverzija (6)	-.100**	-.018	.195**	-.104**	-.163**												
Neuroticizam (7)	.228**	.185**	-.022	.264**	.363**	-.288**											
Negativna valenca (8)	.514**	.377**	.293**	.543**	.625**	-.179**	.373**										
Otvorenost (9)	-.019	.071**	.258**	.025	-.076**	.410**	-.148**	-.079**									
Pozitivna valenca (10)	.158**	.257**	.624**	.245**	.226**	.349**	-.095**	.207**	.443**								
Savesnost (11)	-.232**	-.103**	-.038	-.248**	-.306**	.361**	-.269**	-.434**	.197**	.145**							
Uvidi planiranje i kontrola (12)	-.140**	-.085**	.049	-.126**	-.217**	.352**	-.260**	-.237**	.324**	.150**	.359**						
Altruizam (13)	-.180**	-.185**	-.013	-.168**	-.226**	.322**	-.136**	-.240**	.156**	.067*	.292**	.322**					
Religioznost (14)	-.025	-.096**	-.016	-.045	-.127**	.202**	-.011	-.150**	-.030	.026	.243**	.193**	.402**				
Privrženost partneru (15)	.162**	.052*	-.003	.172**	.094**	-.139**	.334**	.183**	-.118**	-.074**	-.125**	-.113**	.128**	.180**			
Kvalitet odnosa sa roditeljima (16)	-.136**	-.080**	-.026	-.114**	-.097**	.148**	-.269**	-.129**	.056*	.031	.114**	.128**	.128**	.021	-.109**		
Kontakt i podrška od strane rodbine (17)	-.134**	-.160**	.004	-.116**	-.180**	.254**	-.210**	-.184**	.165**	.127**	.153**	.219**	.290**	.203**	-.075**	.274**	
Kontakt i podrška od strane prijatelja (18)	-.069**	-.081**	.119**	-.058*	-.051	.305**	-.181**	-.078**	.281**	.203**	.069**	.215**	.237**	.035	-.074**	.208**	.463**

* < .05

** < .01

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI**3.2. Analiza latentnih klasa u prostoru dimenzija upitnika ASP, SD-3, VP+2 i K-SF-42**

Analiza latentnih klasa (LCA) primenjena je s ciljem da se identifikuju latentne klase ispitanika zasnovane na bazičnim osobinama ličnosti, dimenzijama mračne tetrade i dimenzijama iz domena životne istorije. Analize su sprovedene odvojeno za grupe ispitanika iz opšte i zatvorske populacije. Razlike između latentnih klasa ispitane su multivarijantnim analizama varijansa, pri čemu je pripadnost klasi bila grupišuća ("nezavisna") varijabla, a skorovi na dimenzijama kriterijumske ("zavisne") varijable.

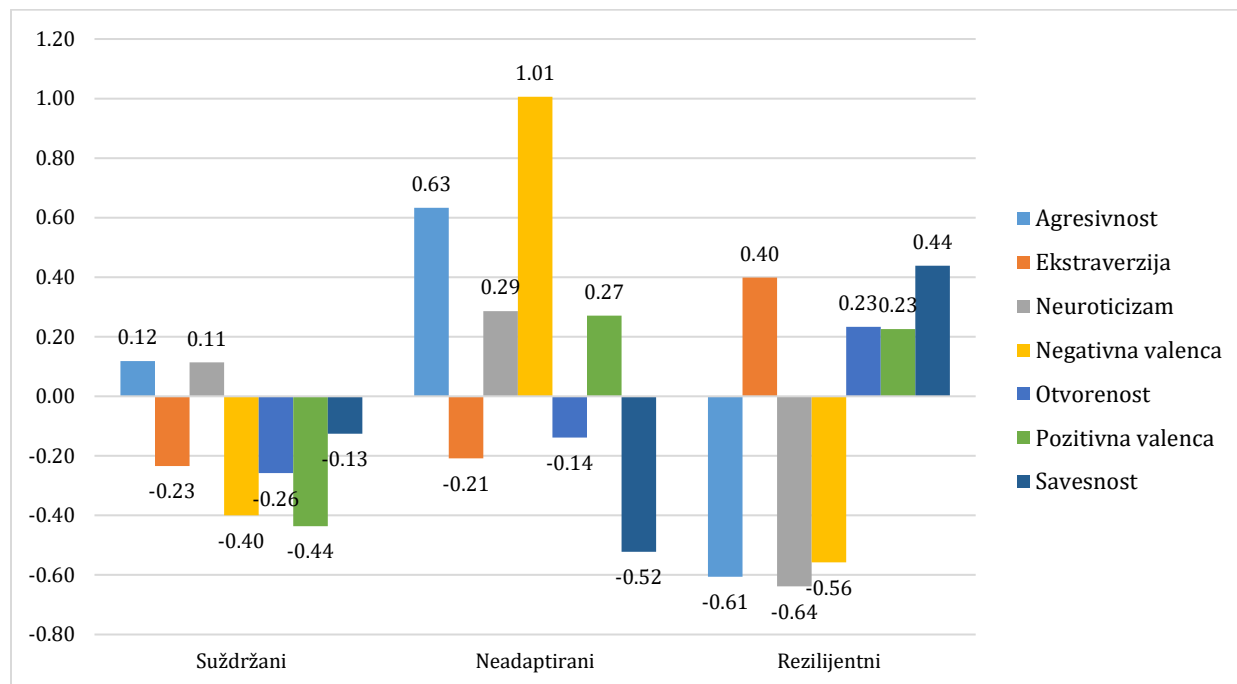
3.2.1. Analiza latentnih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti

Rezultati analize latentnih klasa, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, ukazuju na zaključak da je optimalno rešenje sa tri klase (BIC = -19573.12), u odnosu na dva konkurentna rešenja sa po dve klase (BIC = -19583.3 i BIC = -19593.6). Prva izolovana klasa imenovana je kao klasa *Suzdržanih*. Ova klasa obuhvata 34.16%, odnosno 357 ispitanika iz opšte populacije i u okviru nje ispitanici postižu prosečne skorove na svim dimenzijama upitnika VP+2. Druga klasa, klasa *Neadaptiranih*, obuhvata 38.06%, odnosno 409 ispitanika iz opšte populacije i ovu klasu karakterišu povišeni skorovi na Agresivnosti i Negativnoj valenci, kao i snižen skor na dimenziji Savesnost. Treća klasa, imenovana kao *Rezilijentni*, obuhvata 27.76%, odnosno 313 ispitanika iz opšte populacije. Pripadnike ove klase karakterišu sniženi skorovi na Agresivnosti, Neuroticizmu i Negativnoj valenci kao i blago povišeni skorovi na Ekstraverziji i Savesnosti. Obrasci skorova na osobinama ličnosti unutar izolovanih klasa su predstavljena grafikonom 1.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Grafikon 1

Obrazac skorova na osobinama unutar izolovanih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti kod ispitanika iz opšte populacije

Razlike između klasa u kontekstu bazičnih osobina ličnosti su ispitane primenom jednosmerne multivarijatne analize varijanse (One-way MANOVA). Kada je reč o razlikama između klasa na pojedinačnim dimenzijama ličnosti, rezultati su predstavljeni tabelom 16. Multivarijatni efekat pripadnosti klasi je statistički značajan i visoko izražen ($F(14, 2140) = 166,78, p < .001; \eta^2_p = .52$). Na dimenziji Ekstraverzije nisu identifikovane statistički značajne razlike između klase Suždržanih i Rezilijentnih, dok na dimenziji Neuroticizma nisu identifikovane statistički značajne razlike između klase Neadaptiranih i Rezilijentnih. Sve preostale razlike između klasa, na svim dimenzijama ličnosti, su statistički značajne. U odnosu na konvencionalno prihvaćene vrednosti za veličinu efekta, pri čemu se vrednosti parcijalnog eta kvadrat koeficijenta koje su oko .01 tumače kao mali efekat, vrednosti oko .06 kao umeren i vrednosti oko .14 kao veliki efekta (Green & Salkind, 2003), veličine svih efekata su velike, sa izuzetkom dimenzije Otvorenost, gde je veličina efekta umerena.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 16*Razlike između klasa u kontekstu bazičnih osobina ličnosti*

Dimenzija	F test	P vrednost	n ² _p	Razlike između klasa
Agresivnost	244.3	.000	.312	S < N, S > R, N > R
Ekstraverzija	62.2	.000	.104	S < N, N < R
Neuroticizam	134.2	.000	.200	S > R, N > R
Negativna valenca	906.6	.000	.628	S > N, S > R, N > R
Otvorenost	36.5	.000	.064	S < N, S < R, N < R
Pozitivna valenca	111.1	.000	.171	S < N, S < R, N < R
Savesnost	109.3	.000	.169	S > N, S < R, N < R

Legenda. U svim analizama broj stepeni slobode je 2. n²_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. S – suzdržani. N – neadaptirani. R – rezilijentni.

Povezanost pola i klasa identifikovanih u prostoru bazičnih osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, je ispitana primenom χ^2 testa. Rezultati ukazuju na zaključak da su ove dve varijable značajno povezane (tabela 17). Najveći broj žena pripada klasi Suzdržanih, dok najveći broj muškaraca pripada klasi Neadaptiranih.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 17

Povezanost pola i pripadnosti klasi u prostoru bazičnih osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz opšte populacije

	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Suzdržani	203	31.2%	154	36.0%
Neadaptirani	267	41.0%	142	33.2%
Rezilijentni	181	27.8%	132	30.8%

$\chi^2 (2) = 6.8, p = .033$

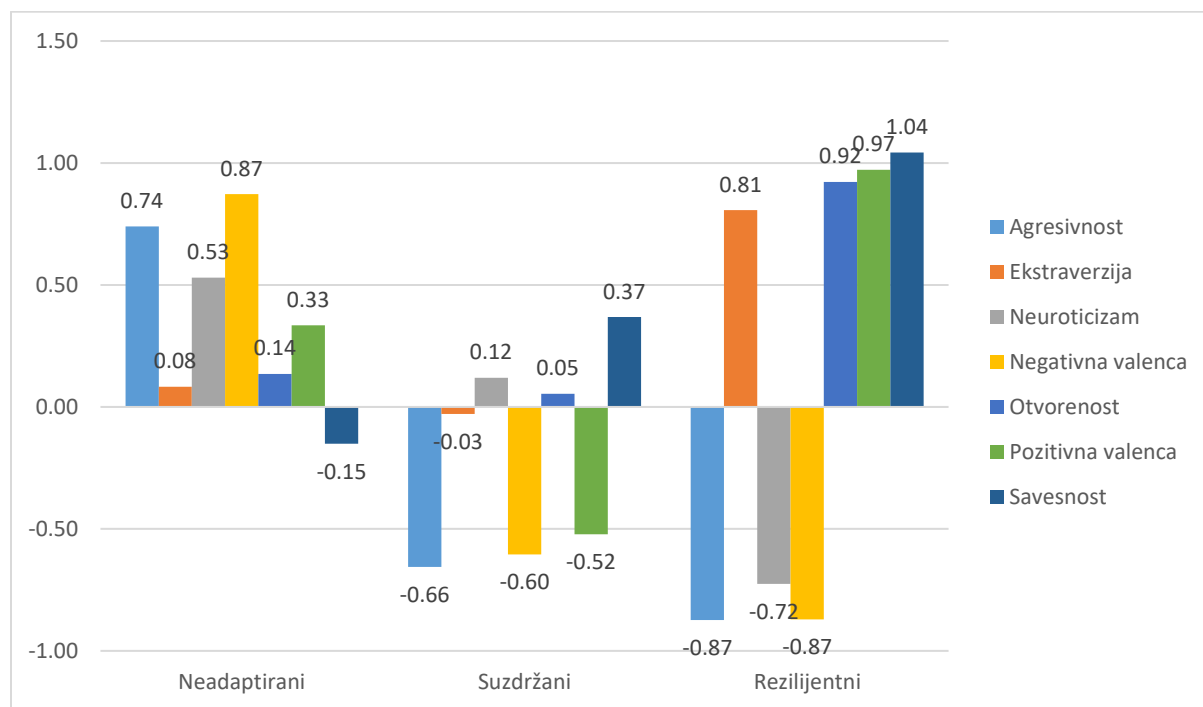
N – broj ispitanika. % - procenat.

Rezultati analize latentnih klasa, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije a u prostoru bazičnih osobina ličnosti, ukazuju na zaključak da su rešenja sa četiri (BIC = -6757.8) i sa tri (BIC = -6758.4) klase optimalna rešenja. Na osnovu uvida u obrazac skorova za dimenzije ličnosti, u odnosu na rešenje se četiri (prilog H) i tri klase (grafikon 2), odabrano je rešenje sa tri klase, usled višeg stepena interpretabilnosti klasa. Prva izolovana klasa je imenovana kao klasa *Neadaptiranih*. Ova klasa obuhvata 26.07%, odnosno 93 ispitanika iz zatvorske populacije i u okviru nje su povišeni skorovi na Agresivnosti, Neuroticizmu i Negativnoj valenci. Druga klasa, klasa *Suzdržanih*, obuhvata 57.17%, odnosno 219 ispitanika iz zatvorske populacije i ovu klasu karakterišu blago sniženi skorovi na Agresivnosti, Negativnoj i Pozitivnoj valenci, kao i blago povišen skor na Savesnosti. Treća klasa, imenovana kao *Rezilijentni*, obuhvata 16.75%, odnosno 61 ispitanika iz zatvorske populacije. Pripadnike ove klase karakterišu sniženi skorovi na Agresivnosti, Neuroticizmu i Negativnoj valenci kao i povišeni skorovi na svim ostalim dimenzijama.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Grafikon 2

Izolovane klase u prostoru bazičnih osobina ličnosti na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije

Razlike između klasa u kontekstu bazičnih osobina ličnosti su ispitane primenom jednosmerne multivarijatne analize varijanse (One-way MANOVA). Kada je reč o razlikama između klasa na pojedinačnim dimenzijama ličnosti, u kontekstu zatvorske populacije, rezultati su predstavljeni tabelom 18. Multivarijatni efekat pripadnosti klasi je statistički značajan ($F(14, 728) = 60.39, p < .001; \eta^2_p = .54$). Na dimenzijama Ekstraverzije i Agresivnosti nisu identifikovane statistički značajne razlike između klase Suzdržanih i Rezilijentnih, dok na dimenziji Otvorenosti nisu identifikovane statistički značajne razlike između klase Neadaptiranih i Suzdržanih. Sve preostale razlike između klasa, na svim dimenzijama ličnosti, su statistički značajne. Veličine svih efekata su velike, sa izuzetkom dimenzija Ekstraverzija i Otvorenost, gde je veličina efekta umerena.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 18

Razlike između klasa u kontekstu bazičnih osobina ličnosti

Dimenzija	F test	p vrednost	n^2_p	Razlike između klasa
Agresivnost	169.21	.000	.478	N > S, N > R
Ekstraverzija	20.8	.000	.101	N < R, S < R
Neuroticizam	39.2	.000	.175	N > S, N > R, S > R
Negativna valenca	200.7	.000	.520	N > S, N > R, S > R
Otvorenost	18.8	.000	.093	N < R, S < R
Pozitivna valenca	96.8	.000	.344	N > S, N < R, S > R
Savesnost	42.9	.000	.188	N < S, N < R, S < R

Legenda. U svim analizama broj stepeni slobode je 2. n^2_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. S – suzdržani. N – neadaptirani. R – rezilijentni.

Povezanost pola i klasa identifikovanih u prostoru bazičnih osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, je ispitana primenom χ^2 testa. Rezultati ukazuju na zaključak da su ove dve varijable značajno povezane (tabela 19). Podjednak broj žena pripada klasi Suzdržanih i Neadaptiranih, pri čemu najmanji broj žena pripada klasi Rezilijentnih, dok najveći broj muškaraca pripada klasi Neadaptiranih.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 19

Povezanost pola i pripadnosti klasi u prostoru bazičnih osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije

	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Suzdržani	73	22.5%	20	40.8%
Neadaptirani	199	61.4%	20	40.8%
Rezilijentni	52	16.0%	9	18.4%

$\chi^2(2) = 8.9, p = .012$

N – broj ispitanika. % - procenat.

Nakon uvida u rezultate koji se odnose na broj i sadržaj klasa, izolovanih posebno na opštoj i posebno na zatvorskoj populaciji, može se zaključiti da empirijski rezultati idu u prilog hipoteze 4.1. „Očekuje se da broj izolovanih tipova, na obe populacije, bude između 3 i 5.“. Kada je reč o hipotezi 4.2. „Očekuje se da obrazac skorova unutar izolovanih tipova, u kontekstu osobina ličnosti, na obe populacije, bude sličan obrascu skorova, unutar izolovanih tipova, u prethodnim istraživanjima.“, empirijski rezultati idu u prilog i ove hipoteze. Izolovani tipovi, na obe populacije, odgovaraju po obrascu skorova na osobinama unutar tipova, tipovima koji su u prethodnim istraživanjima imenovani kao Suzdržani, Rezilijentni i Neadaptirani (npr. Claes et al., 2012; Herzberg & Hoyer, 2008; Wojciechowski, 2020; Kerber et al., 2021).

Empirijski rezultati idu u prilog i hipoteze hipoteza 4.3. „Očekuje se znatan doprinos dimenzija Pozitivna i Negativna valenca, prilikom objašnjenja izolovanih tipova na zatvorskoj populaciji.“. Razlike između izolovanih tipova na zatvorskoj populaciji, u kontekstu ova dve dimenzije, su statistički značajne između sva tri tipa, na obe dimenzije. Takođe, veličina efekta pomenutih razlika je velika. U odnosu na veličinu efekta, dimenzija Negativne valence je „najdiskriminativnija“ između izolovanih tipova, nakon nje dimenzija Agresivnosti, dok je treća po stepenu diskriminativnosti dimenzija Pozitivne valence.

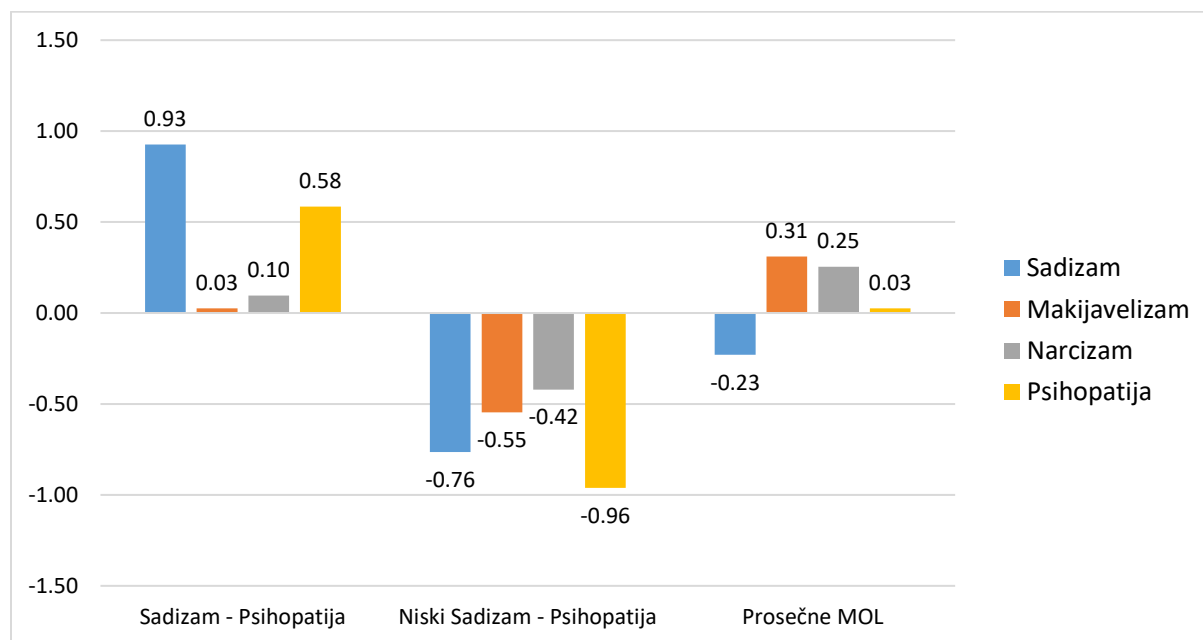
KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI*3.2.2. Analiza latentnih klasa u prostoru mračnih osobina ličnosti*

Sa ciljem da se identifikuju latentne klase u prostoru „mračnih“ osobina ličnosti, primenjena je analiza latentnih klasa (LCA), posebno na uzorku ispitanika iz opšte i posebno na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije. Kao konkurentna rešenja, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, se izdvajaju rešenje sa pet (BIC = -11119.06), tri (BIC = -11122.93) i dve (BIC = -11130.23) klase. Rešenje sa pet klasa nije prihvaćeno kao optimalno rešenje usled malog broja ispitanika u prvoj klasi (N = 29; 2.68% ispitanika; prilog I). Usled navedenog, kao optimalno je prihvaćeno rešenje sa tri klase, koje je predstavljeno grafikonom 3. Prvu klasu, imenovanu kao Sadizam – Psihopatija, karakterišu povišeni skorovi na dimenzijama Sadizam i Psihopatija, kao i prosečni skorovi na dimenzijama Makijavelizma i Narcizma. Ova klasa obuhvata 26.97%, odnosno 291 ispitanik. Druga klasa je nazvana Niski Sadizam i Psihopatija i ova klasa obuhvata 24.28%, odnosno 262 ispitanika. U okviru ove klase, skorovi su sniženi na sve četiri dimenzije mračne tetrade. Poslednja klasa obuhvata 48.75%, odnosno 526 ispitanika, koji imaju prosečne skorove na sve četiri mračne osobine ličnosti, i nazvana je Prosečno izražene mračne osobine ličnosti.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Grafikon 3

Obrazac skorova na mračnim osobinama unutar izolovanih klasa na ispitanicima iz opšte populacije

Razlike između klasa u kontekstu mračnih osobina ličnosti ispitane su primenom jednosmerne multivarijatne analize varijanse (One-way MANOVA). Multivarijatni efekat izolovanih klasa je statistički značajan ($F(8, 2146) = 228.33, p < .001; \eta^2_p = .46$). Tri izolovane klase se međusobno statistički značajno razlikuju u odnosu na sve četiri „mračne“ dimenzije. Rezultati su predstavljeni tabelom 20. Veličina efekta je umerena kod dimenzije Narcizam, dok je velika kod preostale tri dimenzije.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 20

Razlike između izolovanih klasa u kontekstu mračnih osobina ličnosti

Dimenzija	F test	p vrednost	n ² _p	Razlike između klasa
Sadizam	603.5	.000	.529	SP > S, SP > P, P > S
Makijavelizam	100.5	.000	.157	SP > S, SP < P, S < P
Narcizam	54.1	.000	.091	SP > S, SP < P, S < P
Psihopatija	316.5	.000	.370	SP > S, SP > P, P < S

Legenda. U svim analizama broj stepeni slobode je 2. n²_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. SP – sadizam – psihopatija. P – prosečno izražene mračne osobine ličnosti. S – snižene osobine ličnosti.

Povezanost pola i klasa identifikovanih u prostoru „mračnih“ osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, je ispitana primenom χ^2 testa. Rezultati ukazuju na zaključak da su ove dve varijable značajno povezane (tabela 21). Gotovo identičan procenat muških i ženskih ispitanika pripada klasi Sadizam – Psihopatija, dok nešto veći procenat muškaraca, u odnosu na procenat žena, pripada klasi Prosečne MOL. S druge strane, veći procenat žena pripada klasi Niski Sadizam – Psihopatija, u odnosu na procenat muškaraca.

Tabela 21

Povezanost pola i pripadnosti klasi u prostoru „mračnih“ osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz opšte populacije

	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Sadizam - Psihopatija	176	27.0%	115	26.9%
Niski Sadizam - Psihopatija	140	21.5%	122	28.5%
Prosečne MOL	335	51.5%	191	44.6%
$\chi^2 (2) = 7.7, p = .021$				

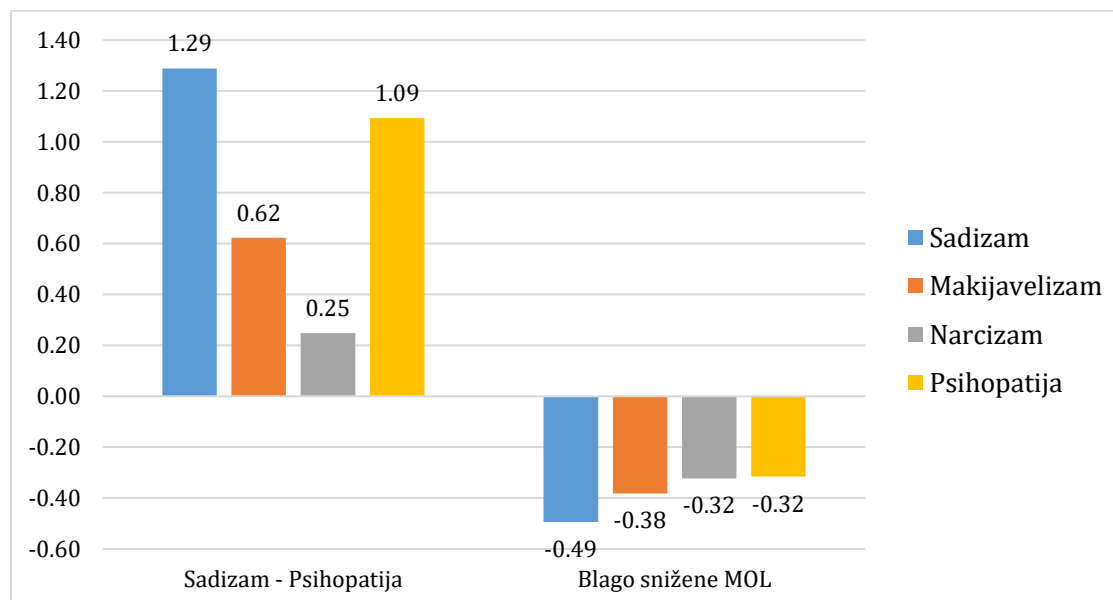
N – broj ispitanika. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Rezultati analize latentnih klasa, ukazuju na zaključak da se kao konkurentna rešenja, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, izdvajaju tri rešenja sa dve klase (BIC = -4046.15; BIC = -4046.73; BIC = -4061.74). Kao optimalno rešenje je prihvaćeno prvo rešenje sa dve klase, u odnosu na najvišu vrednost BIC kriterijuma. Ovo rešenje je predstavljeno grafikonom 4. Prvu klasu, imenovanu kao Sadizam – Psihopatija, karakterišu povišeni skorovi na dimenzijama Sadizam i Psihopatija, blago povišen skor na dimenziji Makijavelizma i prosečan skor na dimenziji Narcizam. Ova klasa obuhvata 25.47%, odnosno 95 ispitanika. Druga klasa je nazvana Blago snižene mračne osobine ličnosti i ova klasa obuhvata 74.53%, odnosno 278 ispitanika. U okviru ove klase, skorovi su blago sniženi na sve četiri dimenzije mračne tetrade.

Grafikon 4

Obrazac skorova na „mračnim“ osobina unutar izolovanih klasa na ispitanicima iz zatvorske populacije

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Razlike između klasa u kontekstu „mračnih“ osobina ličnosti u zatvorskoj populaciji su ispitane primenom jednosmerne multivarijantne analize varijanse (One-way MANOVA). Multivarijantni efekat izolovanih klasa je statistički značajan ($F(4, 368) = 169.51, p < .001; n^2_p = .65$). Očekivano, skorovi na sve četiri „mračne“ dimenzije su statistički značajno viši unutar klase Sadizam - Psihopatija u odnosu na klasu Blago sniženih MOL. Rezultati su predstavljeni tabelom 22. Veličina efekta je umerena kod dimenzije Narcizam, dok je velika kod preostale tri dimenzije.

Tabela 22

Razlike između izolovanih klasa u zatvorskoj populaciji u kontekstu mračnih osobina ličnosti

Dimenzija	F test	p vrednost	n^2_p	Razlike između klasa
Sadizam	527.8	.000	.587	SP > S
Makijavelizam	100.1	.000	.213	SP > S
Narcizam	38.2	.000	.094	SP > S
Psihopatija	261.6	.000	.414	SP > S

Legenda. U svim analizama broj stepeni slobode je 1. n^2_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. SP – sadizam – psihopatija. S – blago snižene osobine ličnosti.

Povezanost pola i klasa identifikovanih u prostoru „mračnih“ osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, je ispitana primenom χ^2 testa. Rezultati ukazuju na zaključak da ove dve varijable nisu značajno povezane (tabela 23).

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 23

Povezanost pola i pripadnosti klasi u prostoru „mračnih“ osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije

	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Sadizam - Psihopatija	80	24.7%	15	30.6%
Blago snižene MOL	244	75.3%	34	69.4%

$\chi^2 (2) = 0.7, p = .375$

N - broj ispitanika. % - procenat.

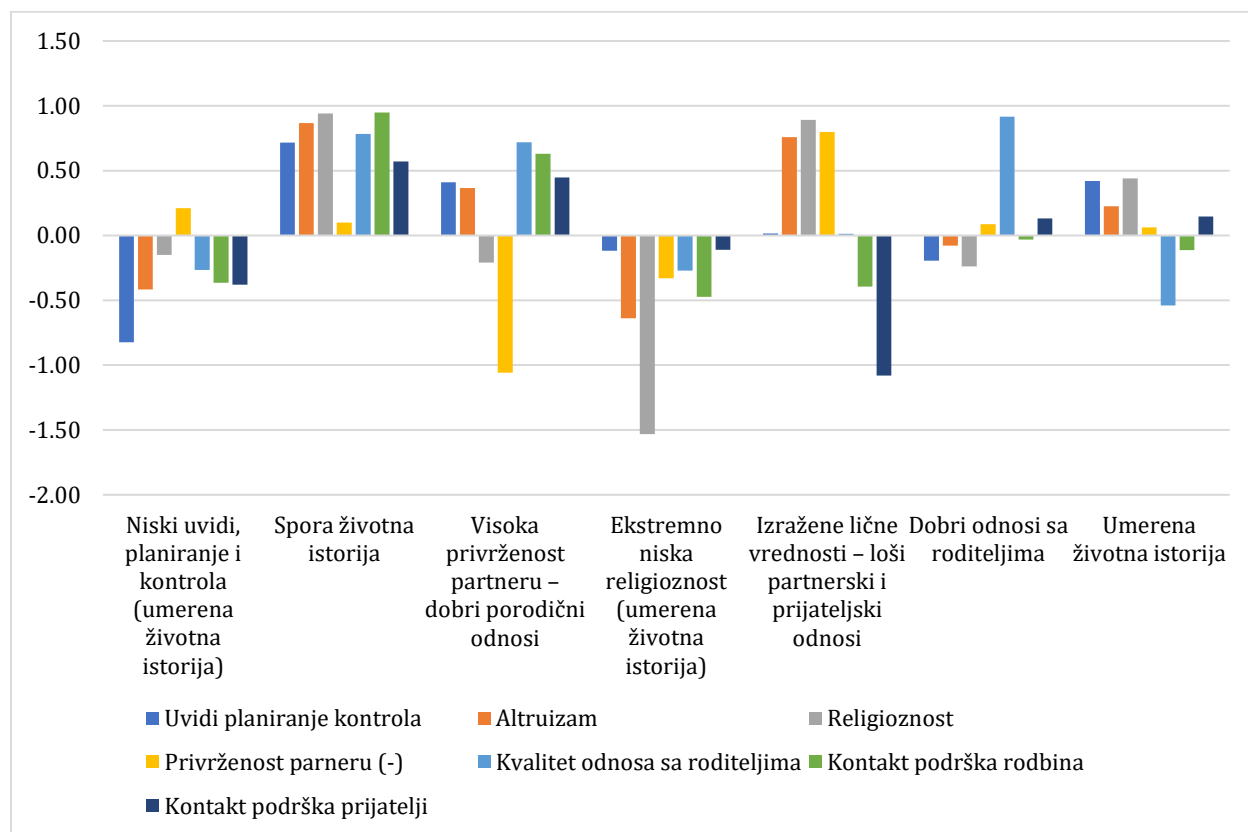
3.2.3. Analiza latentnih klasa u prostoru dimenzija LHT

Sa ciljem da se identifikuju latentne klase u prostoru dimenzija životne istorije, primenjena je analiza latentnih klasa (LCA), posebno na uzorku ispitanika iz opšte i posebno na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije. Kao konkurentna rešenja, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, se izdvaja jedno rešenje sa sedam (BIC = -19855.47) i dva rešenja sa osam klasa (BIC = -19873.70 i BIC = -19874.50). Rešenje sa sedam klasa je prihvaćeno kao optimalno. Prva izolovana klasa obuhvata 257, odnosno 26.9% ispitanika i nazvana je Niski uvidi, planiranje i kontrola (umerena životna istorija). Druga izolovana klasa obuhvata 134, odnosno 11.2% ispitanika i nazvana je Spora životna istorija. Visoka privrženost partneru – dobri porodični odnosi je treća klasa, koja obuhvata 106, odnosno 9.3% ispitanika. Četvrta klasa, Ekstremno niska religioznost (umerena životna istorija), obuhvata 15.8%, odnosno 181 ispitanika. Peta klasa, obuhvata 4.8%, odnosno 51 ispitanika i nazvana je Izražene lične vrednosti – loši partnerski i prijateljski odnosi. Šesta klasa, Dobri odnosi sa roditeljima, obuhvata 14.3% odnosno 177 ispitanika. Poslednja, sedma klasa je nazvana Umerena životna istorija i obuhvata 173, odnosno 17.6% ispitanika. Rezultati su predstavljeni grafikonom 5.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Grafikon 5

Obrazac skorova na dimenzijama LHT unutar izolovanih klasa na ispitanicima iz opšte populacije

Razlike između izolovanih klasa na opštoj populaciji, u kontekstu dimenzija LHT su ispitane primenom jednosmerne multivarijatne analize varijanse (One-way MANOVA). Multivarijatni efekat izolovanih klasa je statistički značajan ($F(43, 5003) = 79.03, p < .001; \eta^2_p = .33$). Svi univarijatni efekti su takođe statistički značajni ($F = \text{od } 42.3 \text{ do } 241.2, p < .001; \eta^2_p = \text{od } .19 \text{ do } .57$). Usled velikog broja dimenzija (sedam) i klasa (takođe sedam), poređenje razlika između parova klasa na pojedinačnim dimenzijama nije analizirano. Drugim rečima, bilo bi neophodno analizirati 147 poređenja, što prevazilazi obim, i ne uklapa se u ciljeve ovog rada.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Povezanost pola i klasa identifikovanih u prostoru dimenzija LHT, na uzorku ispitanika iz opšte populacije, je ispitana primenom χ^2 testa. Rezultati ukazuju na zaključak da su ove dve varijable značajno povezane (tabela 24). Veći procenat muških ispitanika pripada klasi Niski uvidi, planiranje i kontrola (umerena životna istorija), dok veći procenat ženskih ispitanika pripada klasi Umerena životna istorija. U slučaju preostalih klasa, procenat muških i ženskih ispitanika je veoma sličan.

Tabela 24

Povezanost pola i pripadnosti klasi u prostoru dimenzija LHT, na uzorku ispitanika iz opšte populacije

	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Niski uvidi, planiranje i kontrola (umerena životna istorija)	171	26.3%	86	20.1%
Spora životna istorija	74	11.4%	60	14.0%
Visoka privrženost partneru - dobri porodični odnosi	64	9.8%	42	9.8%
Ekstremno niska religioznost (umerena životna istorija)	112	17.2%	69	16.1%
Izražene lične vrednosti - loši partnerski i prijateljski	32	4.9%	19	4.4%
Dobri odnosi sa roditeljima	110	16.9%	67	15.7%
Umerena životna istorija	88	13.5%	85	19.9%
	$\chi^2(6) = 12.7, p = .049$			

N – broj ispitanika. % - procenat.

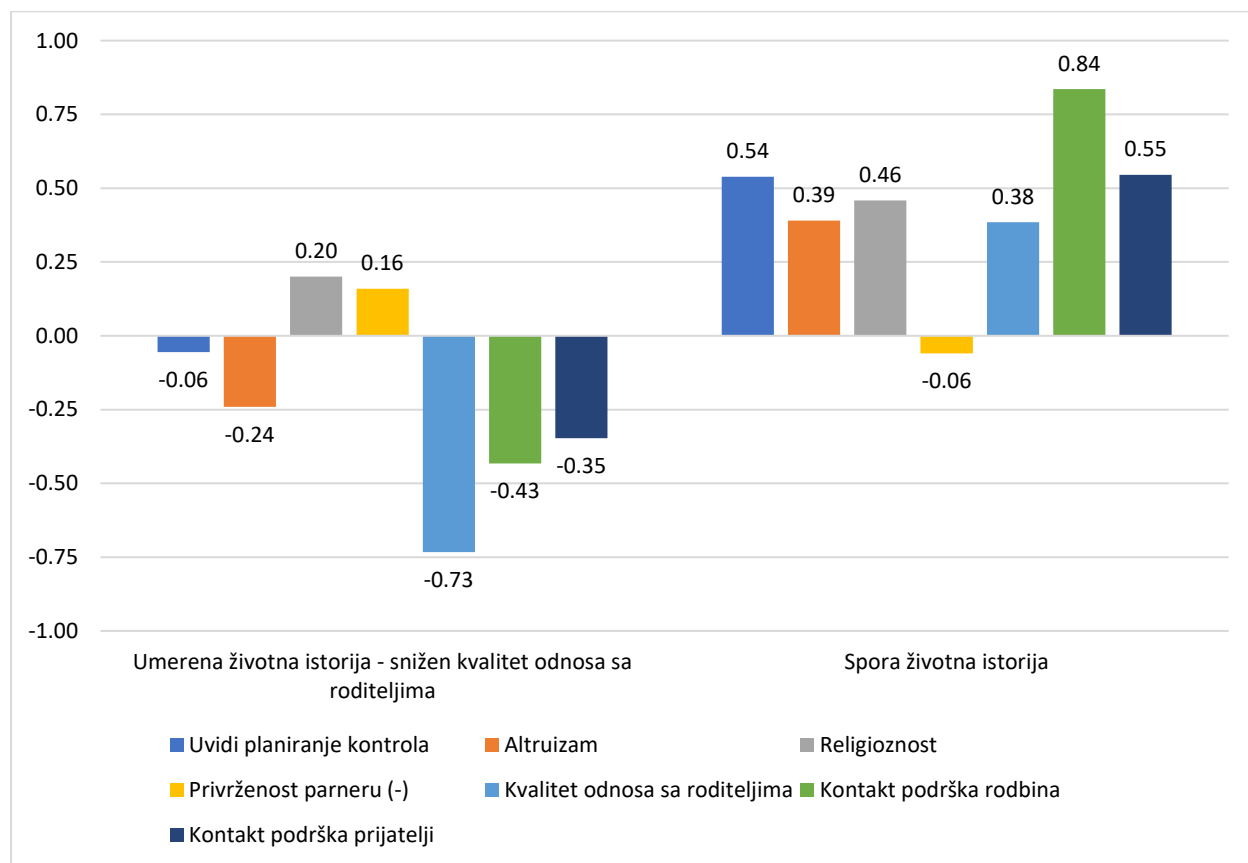
Rezultati analize latentnih klasa, ukazuju na zaključak da se kao konkurentna rešenja, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, izdvajaju rešenja sa dve (BIC = -7217.53), šest (BIC = -7227.01) i pet klasa (BIC = -7249.74). Kao optimalno rešenje je prihvaćeno prvo rešenje sa dve klase, u odnosu na najvišu vrednost BIC kriterijuma (grafikon 6). Prvu klasu, imenovanu kao Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima, karakteriše

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

sniženi skor na dimenziji Kvalitet odnosa sa roditeljima i prosečni skorovi na svim ostalim dimenzijama. Ova klasa obuhvata 54.12%, odnosno 197 ispitanika. Druga klasa obuhvata 176, odnosno 45.87% ispitanika i nazvana je Spora životna istorija. U okviru ove klase, skor na dimenziji Privrženost partneru je prosečan, dok su skorovi na preostalim dimenzijama blago povišeni.

Grafikon 6

Obrazac skorova na dimenzijama LHT unutar izolovanih klasa na ispitanicima iz opšte populacije

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Razlike između klasa izolovanih u zatvorskoj populaciji, u kontekstu dimenzija LHT, su ispitane primenom jednosmerne multivarijatne analize varijanse (One-way MANOVA). Multivarijatni efekat izolovanih klasa je statistički značajan ($F(7, 365) = 61.27, p < .001; n^2_p = .54$). Skor na dimenziji Privrženost partneru je statistički značajno više izražen unutar klase Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima u odnosu na klasu Spora životna istorija. Sve preostale dimenzije LHT su značajno više izražene u okviru klase Spora životna istorija. Veličine efekata se kreću u rasponu od niskih do visokih. Rezultati su predstavljeni tabelom 25.

Tabela 25

Razlike između izolovanih klasa u kontekstu dimenzija LHT, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije

Dimenzija	F test	p vrednost	n^2_p	Razlike između klasa
Uvidi, planiranje i kontrola	37.04	.000	.091	S > U
Altruizam	35.68	.000	.088	S > U
Religioznost	8.61	.004	.023	S > U
Privrženost partneru (-)	5.24	.023	.014	U > S
Kvalitet odnosa sa roditeljima	111.52	.000	.231	S > U
Kontakt i podrška od strane rodbine	264.44	.000	.416	S > U
Kontakt i podrška od strane prijatelja	86.27	.000	.189	S > U

Legenda. U svim analizama broj stepeni slobode je 1. n^2_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. U - Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima. S - Spora životna istorija.

Povezanost pola i klasa identifikovanih u prostoru dimenzija LHT, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije, je ispitana primenom χ^2 testa. Rezultati ukazuju na zaključak da su ove dve varijable značajno povezane (tabela 26). Veći procenat ženskih

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

ispitanika je unutar klase Umerena životna istorija - snižen kvalitet odnosa sa roditeljima, dok je veći procenat muških ispitanika unutar klase Spora životna istorija.

Tabela 26

Povezanost pola i pripadnosti klasi u prostoru „mračnih“ osobina ličnosti, na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije

	Muškarci		Žene	
	N	%	N	%
Umerena životna istorija - snižen kvalitet odnosa sa roditeljima	164	50.6%	33	67.3%
Spora životna istorija	160	49.4%	16	32.7%
$\chi^2(1) = 4.8, p = .029$				

N – broj ispitanika. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

3.3. Povezanost šire definisanih kategorija KD sa latentnim klasama izolovanim u prostoru dimenzija LHT, bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti.

Povezanost latentnih klasa, opisanih u prethodnom poglavlju, u prostoru bazičnih, „mračnih“ i dimenzija životne istorije, su šire definisanim kategorijama KD, je ispitana primenom Pirsonovog χ^2 test. U narednim analizama su upotrebljene latentne klase koje su izdvojene na uzorku ispitanika iz zatvorske populacije. Povezanost svaka od tri „grupe“ klasa, izolovanih u prostoru bazičnih, „mračnih“ i dimenzije LHT, je ispitana sa tri šire definisane kategorije KD, u svakoj analizi sa jednom. Sprovedeno je ukupno devet analiza.

3.3.1. Povezanost latentnih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti sa šire definisanim kategorijama KD

Pirsonov χ^2 test je primenjen sa ciljem da se ispita povezanost između identifikovanih latentnih klasa u kontekstu bazičnih osobina ličnosti i šire definisanih kategorija KD. Povezanost između tipova, izolovanih u prostoru bazičnih osobina ličnosti, nije značajno povezana sa šire definisanim kategorijama krivičnih dela, kada se kategorije KD definišu u odnosu na prisustvo ili odsustvo elemenata nasilja ($\chi^2 (2) = .33, p = .846$), velike grupe KD prisutne u uzorku ispitanika ($\chi^2 (10) = 8.16, p = .613$) kao i u odnosu na tip delikta ($\chi^2 (10) = 8.55, p = .575$). Rezultati su predstavljeni tabelom 27.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 27

Povezanost tipova ličnosti sa šire definisanim kategorijama KD

		Neadaptirani		Suzdržani		Rezilijentni	
		N	%	N	%	N	%
Elementi nasilja	Ne	55	59.14	137	62.56	38	62.30
	Da	38	40.86	82	37.44	23	37.70
		$\chi^2 (2) = .33, p = .846$					
Velike grupe KD	PAS	25	26.88	76	34.70	20	32.79
	Krađa	14	15.05	26	11.87	4	6.56
	Višestruka KD	22	23.66	34	15.53	9	14.75
	Razbojništvo	10	10.75	27	12.33	9	14.75
	Razna KD	14	15.05	31	14.16	10	16.39
	Ubistvo	8	8.60	25	11.42	9	14.75
		$\chi^2 (10) = 8.16, p = .613$					
Tip delikta	Delikti u vezi sa PAS	25	28.74	76	37.62	20	35.09
	Imovinski delikti	15	17.24	30	14.85	5	8.77
	Krvni delikti	8	09.20	25	12.38	9	15.79
	Nasilni imovinski delikti	11	12.64	27	13.37	10	17.54
	Privredni delikti	4	04.60	9	4.46	3	5.26
	Višestruki delikti	24	27.59	35	17.33	10	17.54
		$\chi^2 (10) = 8.55, p = .575$					

Legenda. N – broj ispitanika. % - procenat.

3.3.2. Povezanost latentnih klasa u prostoru mračnih osobina ličnosti sa šire definisanim kategorijama KD

Pirsonov χ^2 test je primenjen sa ciljem da se ispita povezanost između identifikovanih latentnih klasa u kontekstu „mračnih“ osobina i šire definisanih kategorija KD. Povezanost između tipova, izolovanih u prostoru mračnih osobina ličnosti, nije značajno povezana sa

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

šire definisanim kategorijama krivičnih dela, kada se kategorije KD definišu u odnosu na prisustvo ili odsustvo elemenata nasilja ($\chi^2 (1) = .77, p = .382$), velike grupe KD prisutne u uzorku ispitanika ($\chi^2 (5) = 6.43, p = .266$) kao i u odnosu na tip delikta ($\chi^2 (5) = 8.11, p = .150$). Rezultati su predstavljeni tabelom 28.

Tabela 28

Povezanost tipova ličnosti sa šire definisanim kategorijama KD

		Sadizam - Psihopatija		Blago snižene MOL	
		N	%	N	%
Elementi nasilja	Ne	55	57.9%	175	62.9%
	Da	40	42.1%	103	37.1%
$\chi^2 (1) = .77, p = .382$					
Velike grupe KD	PAS	27	28.4%	94	33.8%
	Krađa	16	16.8%	28	10.1%
	Višestruka KD	20	21.1%	45	16.2%
	Razbojništvo	13	13.7%	33	11.9%
	Razna KD	10	10.5%	45	16.2%
	Ubistvo	9	9.5%	33	11.9%
$\chi^2 (5) = 6.43, p = .266$					
Tip delikta	Delikti u vezi sa PAS	27	30.0%	94	36.7%
	Imovinski delikti	18	20.0%	32	12.5%
	Krvni delikti	9	10.0%	33	12.9%
	Nasilni imovinski delikti	14	15.6%	34	13.3%
	Privredni delikti	1	1.1%	15	5.9%
	Višestruki delikti	21	23.3%	48	18.8%
$\chi^2 (5) = 8.11, p = .150$					

N – broj ispitanika. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI*3.3.3. Povezanost latentnih klasa u prostoru dimenzija LHT sa šire definisanim kategorijama**KD*

Pirsonov χ^2 test je primenjen sa ciljem da se ispita povezanost između identifikovanih latentnih klasa u kontekstu dimenzija LHT i šire definisanih kategorija KD. Povezanost između tipova, izolovanih u prostoru dimenzija LHT, nije značajno povezana sa šire definisanim kategorijama krivičnih dela, kada se kategorije KD definišu u odnosu na prisustvo ili odsustvo elemenata nasilja ($\chi^2(1) = .91, p = .340$), i u odnosu na tip delikta ($\chi^2(5) = 8.71, p = .121$), dok postoji značajna povezanost sa velikim grupama KD koje su prisutne u uzorku ispitanika ($\chi^2(5) = 11.25, p = .047$). Zatvorenici iz klase Spora životna istorija su češće izvršili krivična dela u vezi sa zloupotrebom psihoaktivnih supstanci u odnosu na zatvorenike iz klase Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima. Kada je reč o KD krađa, obrazac povezanosti je suprotan, odnosno ovo KD češće čine ispitanici iz klase Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima. Kod preostalih šire definisanih grupa KD nisu uočljive razlike u prisutnosti ispitanika iz jedne od dve identifikovane klase. Rezultati su predstavljeni tabelom 29.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 29

Povezanost tipova LHT sa šire definisanim kategorijama KD

		Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima		Spora životna istorija	
		N	%	N	%
Elementi nasilja	Ne	117	50.9%	80	55.9%
	Da	113	49.1%	63	44.1%
$\chi^2 (1) = .91, p = .340$					
Velike grupe KD	PAS	55	27.9%	66	37.5%
	Krađa	32	16.2%	12	6.8%
	Višestruka KD	36	18.3%	29	16.5%
	Razbojništvo	27	13.7%	19	10.8%
	Razna KD	26	13.2%	29	16.5%
	Ubistvo	21	10.7%	21	11.9%
$\chi^2 (5) = 11.25, p = .047$					
Tip delikta	Delikti u vezi sa PAS	55	30.2%	66	40.2%
	Imovinski delikti	33	18.1%	17	10.4%
	Krvni delikti	21	11.5%	21	12.8%
	Nasilni imovinski delikti	28	15.4%	20	12.2%
	Privredni delikti	6	3.3%	10	6.1%
	Višestruki delikti	39	21.4%	30	18.3%
$\chi^2 (5) = 8.71, p = .121$					

N – broj ispitanika. % - procenat.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI***3.4. Povezanost sociodemografskih karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD***

Povezanost sociodemografskih karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD je ispitana primenom Pirsonovog χ^2 testa. Detaljne informacije u vezi sa povezanošću između sociodemografskih varijabli i različitih kriterijuma šire definisanih kategorije KD su predstavljene u prilogima 10, 11 i 12. Kada je reč o prvom kriterijumu, koji se zasniva na podeli KD na ona koja sadrže i ne sadrže elemente nasilja, ovakva podela KD je značajno povezana sa starošću ($\chi^2 (3) = 7.86$; $p < .05$), obrazovanjem ($\chi^2 (5) = 11.77$; $p < .05$) i partnerskim statusom ($\chi^2 (2) = 10.09$; $p < .01$). Lica koja su počinila KD koja ne sadrže elemente nasilja su najčešće osobe preko 35 godina starosti, višeg obrazovnog nivoa (završena viša ili visoka škola ili fakultetsko obrazovanje) i imaju partnera ili su u braku. S druge strane, lica koja su počinila KD koja sadrže elemente nasilja su češće osobe starosti do 35 godina, niskog obrazovnog nivoa (nezavršena ili završena osnovna škola) i češće nemaju partnera.

Kada je reč o drugom, empirijskom kriterijumu, šire definisane kategorije KD su značajno povezane sa starošću ($\chi^2 (15) = 65.53$; $p < .001$), obrazovanjem ($\chi^2 (25) = 51.81$; $p < .001$) i zaposlenjem ($\chi^2 (15) = 27.53$; $p < .05$). Osobe osuđena za KD u vezi sa psihoaktivnim supstancama su najčešće starosti od 25 do 45 godina, imaju završenu srednju školu i imaju zaposlenje (rade honorarne poslove ili su zaposlene na određeno ili neodređeno). Kada je reč o KD krađe, lica osuđena za ovu kategoriju KD su najčešće starosti od 25 do 45 godina, imaju završenu srednju školu i najčešće nisu zaposlena ili rade honorarne poslove. Lica koja su osuđena za izvršenje višestrukih krivičnih dela najčešće starosti od 25 do 45 godina, imaju završenu osnovnu i srednju školu i najčešće nisu osobe koje su zaposlene na određeno. Kada je reč o KD razbojništva, sve kategorije zaposlenja su prisutne, pri čemu su lica osuđena za ovo KD najčešće završila osnovnu ili srednju školu, pri čemu su između 25 i 45 godina starosti. Lica osuđena za različita KD su širokog raspona starosti (od 18 do 45 godina) ali su velikom većinom lica koja su završila srednju školu i imaju poslove na neodređeno. Kada je

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

reč o KD ubistvo, lica osuđena za ovo KD imaju različite oblike zaposlenja ili nisu u radnom odnosu, imaju preko 25 godina i najčešće imaju završenu srednju školu.

U odnosu na treći kriterijum KD, unutar kojeg su KD kategorisana u odnosu na tip delikta, šire definisane KD su značajno povezane sa starošću ($\chi^2 (15)= 72.26$; $p < .001$), obrazovanjem ($\chi^2 (20)= 54.45$; $p < .001$), zaposlenjem ($\chi^2 (15)= 32.76$; $p < .01$) i partnerskim statusom ($\chi^2 (10)= 65.53$; $p < .01$). Osobe osuđene za delikte u vezi sa psihoaktivnim supstancama su najčešće između 25 i 45 godina starosti sa završenom srednjom školom i imaju zaposlenje, kao i partnera sa kojim su u braku. Kada je reč o imovinskim deliktima, njih najčešće čine osobe koje su stare preko 25 godina, imaju završenu osnovnu školu i različite kategorije zaposlenja, pri čemu ili nemaju partnera ili imaju partnera sa kojim su u braku. Činjenje krvnih delikata karakteriše osobe starije od 25 godine sa završenom srednjom školom, koje su najčešće zaposlene na neodređeno i nemaju partnera. Osobe koje počine nasilne imovinske delikte su najčešće stare između 25 i 45 godina, imaju završenu osnovnu ili srednju školu i najčešće nemaju partnera. Činjenje privrednih delikata se dovodi u vezu sa osobama starijim od 35 godina, koje imaju završenu osnovnu ili srednju školu, nemaju partnera i često rade honorarne poslove ili su zaposleni na neodređeno. Kada je reč o osudi za višestruke delikte, najčešće je reč o osobama koje su starosti između 25 i 45 godina, imaju završenu osnovnu ili srednju školu, različite oblike (ne)zaposlenja i najčešće nemaju partnera.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI***3.5. Povezanost kriminoloških karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD***

Povezanost kriminoloških karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD je ispitana primenom Pirsonovog χ^2 testa. Kriminološke karakteristike, odnosno dužina trenutne osude na kaznu zatvorom, broj recidiva, dužina osude na kaznu zatvorom za počinjena KD u prethodnoj kriminalnoj/životnoj istoriji i broj prethodnih boravaka u zatvoru (pre trenutne osude), su značajno povezane sa sve tri šire definisane kategorije KD. Rezultati su prikazani u prilogima M, N i O.

Kada je reč o prvom kriterijumu, koji se odnosi na prisustvo ili odsustvo elemenata nasilja, prilikom izvršenja KD, lica koja su osuđena za KD koje uključuje elemente nasilja su najčešće osuđena na trenutnu kaznu zatvorom u trajanju između 5 i 15 godina, nemaju recidive ili imaju jedan recidiv, prethodno su bili osuđivani na kaznu zatvorom do godinu dana i u zatvoru su prethodno boravili nijednom ili jednom. Kada je reč o licima koja su osuđena za KD koje ne sadrži elemente nasilja, najčešće su osuđena na kaznu zatvorom u trajanju od 2 do 5 godina, KD su počinili treći put ili četiri i više puta, prethodno su bili osuđivani od 1 do 10 godina i najčešće su u zatvoru boravili, pre trenutnog boravka, dva ili tri puta.

U odnosu na drugi, empirijski kriterijum, lica osuđena za KD u vezi sa psihoaktivnim supstancama su najčešće osuđena na kaznu zatvorom u trajanju od 2 do 5 godina, nemaju recidive za ovo KD i prethodno su boravila u zatvoru do 2 godine, pri čemu većina ovih lica nije prethodno boravila u zatvoru. Lica osuđena za KD krađa su najčešće osuđena na od 1 do 10 godina, imaju tri ili više recidiva, prethodno su boravili u zatvoru od 5 do 10 godina, pri čemu jedna trećina lica osuđenih za KD krađa prethodno nije boravila u zatvoru, dok je jedna trećina ovih lica u zatvoru prethodno boravila tri puta. Lica osuđena za višestruka KD su najčešće osuđivana na kaznu zatvorom dužine između 2 i 10 godina, nemaju recidive, prethodno nisu boravili u zatvoru ili su boravili jedan put, a ukoliko su prethodno boravili u zatvoru, ili su boravili u periodu do 1 godine ili od 5 do 10 godina. Kada je reč o KD razbojništva, lica osuđena za ovo KD su osuđena na kaznu zatvorom u trajanju između 2 i 10

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

godina i najčešće nemaju recidive kao ni prethodne boravke u zatvoru, dok ukoliko su prethodno boravila u zatvoru, izdržavanje kazne zatvorom je iznosilo do 1 godine. Veoma sličnu strukturu kriminoloških karakteristika imaju i lica osuđena za razna KD i krivično delo ubistva, sa tim što kod lica osuđena za razna KD dužina kazne zatvorom za prethodno počinjena KD iznosi do 1 godine ili od 5 do 10 godina, dok kod lica osuđenih za KD ubistvo dužina trenutne zatvorske kazne najčešće iznosi od 10 do 15 godina.

U odnosu na treći kriterijum KD, odnosno kriterijum vrste delikta, lica osuđena za delikte u vezi sa psihoaktivnim supstancama su osuđena na kaznu zatvorom između 2 i 5 godina, nemaju recidive i najčešće prethodno nisu boravila u zatvoru, a ukoliko jesu, osuda za prethodne boravke u zatvoru je najčešće do 1 godine. Osuda za imovinske delikte je najčešće od 1 do 10 godina, pri čem su recidivi prisutni tri ili više puta. Dužina zatvorske kazne za prethodna KD, u slučaju imovinskih delikata, je najčešće do 1 godine, pri čemu većina lica prethodno nije boravila u zatvoru. Kada je reč o nasilnim imovinskim i krvnim deliktima, lica osuđena za ova dva tipa delikta nemaju recidive, najčešće nisu prethodno boravila u zatvoru, a ako jesu dužina kazne zatvorom je iznosila do 1 godine. Dužina osude na kaznu zatvorom za nasilne imovinske delikte je najčešće od 2 do 10 godine, dok je za krvne delikte od 10 do 15 godina. Činjenje privrednih delikata najčešće karakteriše osuda na kaznu zatvorom od 2 do 10 godina, odsustvo recidiva i prethodnih boravaka u zatvoru, a ukoliko su prisutni prethodni boravci u zatvoru najčešće su osuđena lica provela u zatvoru od 5 do 10 godina. Lica osuđena za višestruke delikte su najčešće osuđena na kaznu zatvorom od 2 do 10 godina i nemaju recidive. Prethodno nisu boravila u zatvoru ili su boravila jedan put, a dužina prethodnih osuda je najčešće do 1 godine.

Na osnovu uvida u rezultate koji se odnose na povezanost šire definisanih kategorija KD sa konstruktima koji su bili predmet ovog istraživanja, zaključeno je da empirijski rezultati delimično idu u prilog prve hipoteze: „Očekuje se značajna povezanost između krivičnih kategorija osuđenih lica s jedne strane, i tipova koji će biti identifikovane u kontekstu psiholoških konstrukata (bazične, „mračnih“ i dimenzija LHT), sociodemografskih i kriminoloških karakteristika, s druge strane.“. Šire definisane kategorije KD nisu povezane sa tipovima izolovanim u prostoru bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti, dok su dosledno

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

povezane sa sociodemografskim i kriminološkim karakteristikama zatvorenika. Takođe, jedna od tri šire definisanih kategorija KD (velike grupe KD, odnosno empirijski kriterijum) je značajno povezana sa klasama izolovanim u prostoru dimenzija LHT. Isti zaključak se nameće kada je reč i o drugoj hipotezi „Lica osuđena za krivične prekršaje treba posmatrati u kontekstu kategorije krivičnog dela za koje je lice osuđeno.“. Drugim rečima, lica osuđena za pojedine kategorije KD treba posmatrati u kontekstu kategorije KD za koju su osuđeni, kada je reč o sociodemografskim i kriminološkim karakteristikama, ali ne i kada je reč o osobinama ličnosti.

Empirijski rezultati idu u prilog treće hipoteze, „Sociodemografske i kriminološke karakteristike su od posebnog značaja za profilisanje seksualnih delikata, ubistva, teškog ubistva i nasilna krivična dela generalno.“. Nasilni delikti su dosledno povezani sa gotovo svim sociodemografskim i kriminološkim karakteristikama koje su ispitivane u sklopu ovog istraživanja.

3.6. Povezanost pripadnosti populaciji sa dimenzijama Teorije životne istorije

Sa ciljem da se odgovori na petu hipotezu, „Očekuje se da će se na osnovu dimenzija K-SF-42 biti moguće predvideti pripadnost populaciji (zatvorskoj ili opštoj)“, primenjena je logistička regresiona analiza. Kriterijumsku varijablu predstavlja pripadnost populaciji (0 – opšta populacija i 1 – zatvorska populacija), dok prediktorske varijable predstavljaju dimenzije Teorije životne istorije. Model je statistički značajan ($\chi^2 (7) = 180.6, p < .001$), pri čemu je na osnovu seta prediktora moguće objasniti između 11.7% (Koks i Snelov pseudo R^2) i 17.2% (Negelkerkov pseudo R^2) varijanse kriterijumske varijable. Kao značajni prediktori se izdvajaju sve dimenzije Teorije životne istorije, sem dimenzije Kontakt i podrška od strane roditelja. Pripadnost zatvorskoj populaciji je povezana sa višim skorovima na dimenzijama Uvidi, planiranje i kontrola, Religioznost, Privrženost partneru i Kontakt i podrška od strane rodbine, kao i sa nižim skorovima na dimenzijama Altruizam i Kvalitet odnosa sa roditeljima. Tačnost klasifikacije modela iznosi 75.69% kada je reč o obe

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

populacije. S druge strane, tačnost klasifikacije je mnogo viša prilikom klasifikacije ispitanika iz opšte populacije (95.74%) u poređenju sa klasifikacijom ispitanika iz zatvorske populacije (17.69%). Rezultati su predstavljeni tabelama 30 i 31. Zaključno posmatrano, empirijski rezultati idu u prilog ove hipoteze.

Tabela 30

Parcijalni doprinosi predikciji pripadnosti populaciji na osnovu dimenzija Teorije životne istorije

	β	S. E.	p vrednost	Exp(β)
Uvidi, planiranje i kontrola	0.45	0.08	.000	1.57
Altruizam	-0.39	0.08	.000	0.68
Religioznost	0.59	0.08	.000	1.80
Privrženost partneru	0.17	0.07	.011	1.18
Kvalitet odnosa sa roditeljima	-0.50	0.07	.000	0.61
Kontakt i podrška od strane rodbine	0.31	0.08	.000	1.36
Kontakt i podrška od strane prijatelja	-0.01	0.08	.901	0.99

Legenda. S. E. – standardna greška. Exp(B) – količnik šansi. Kako su sve varijable primenjene u analizi bile standardizovane, vrednosti B koeficijenta su prikazane i interpretirane kao vrednosti beta (β) koeficijenta.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 31*Tačnost klasifikacije ispitanika iz zatvorske i opšte populacije*

		Predikcija populacije		
		Opšta (0)	Zatvorska (1)	Tačnost predikcije (%)
Populacija	Opšta (0)	1033	46	95.74
	Zatvorska (1)	307	66	17.69
	Ukupno			75.69

3.7. Polne razlike u kontekstu zatvorske populacije

Sa ciljem da se odgovori na šestu hipotezu, „Očekuje se da postoje polne razlike, između zatvorenika i zatvorenica, u kontekstu bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti kao i u kontekstu dimenzija Teorije životne istorije“, primenjene su tri multivarijatne analize varijanse. Nezavisnu varijablu predstavlja pol ispitanika, dok zavisne varijable predstavljaju dimenzije LHT kao i bazične i „mračne“ osobine ličnosti. Analize su sprovedene samo nad podacima prikupljenim od pripadnika zatvorske populacije, primenom standardizovanih skorova na dimenzijama svih upitnika.

Kada je reč o bazičnim osobinama ličnosti, multivarijatni efekat nezavisne varijable je statistički značajan ($F(7, 365) = 7.86, p < .001, \eta^2_p = .131$). Univarijatni efekti su značajni za dimenzije Agresivnost, Neuroticizam, Negativna valenca i Pozitivna valenca, pri čemu zatvorenice postižu značajno više skorove na sve četiri dimenzije u odnosu na zatvorenike. Veličina efekta je umerena za dimenziju Neuroticizam, dok je mala za sve preostale dimenzije na kojima su prisutne polne razlike. Rezultati su predstavljeni tabelom 32.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 32

Polne razlike u bazičnim osobinama ličnosti u kontekstu zatvorske populacije

		AS	SD	F test	p vrednost	η^2_p
Agresivnost	Muškarci	-0.41	0.94	7.93	.005	.021
	Žene	0.00	1.08			
Ekstraverzija	Muškarci	0.14	0.94	3.49	.063	.009
	Žene	0.40	0.85			
Neuroticizam	Muškarci	-0.04	0.94	41.19	.000	.100
	Žene	0.94	1.26			
Negativna valenca	Muškarci	-0.29	0.84	5.55	.019	.015
	Žene	0.03	1.11			
Otvorenost	Muškarci	0.21	0.92	2.11	.147	.006
	Žene	0.42	1.13			
Pozitivna valenca	Muškarci	-0.08	1.01	6.24	.013	.017
	Žene	0.31	1.17			
Savesnost	Muškarci	0.38	0.86	0.74	.390	.002
	Žene	0.26	0.93			

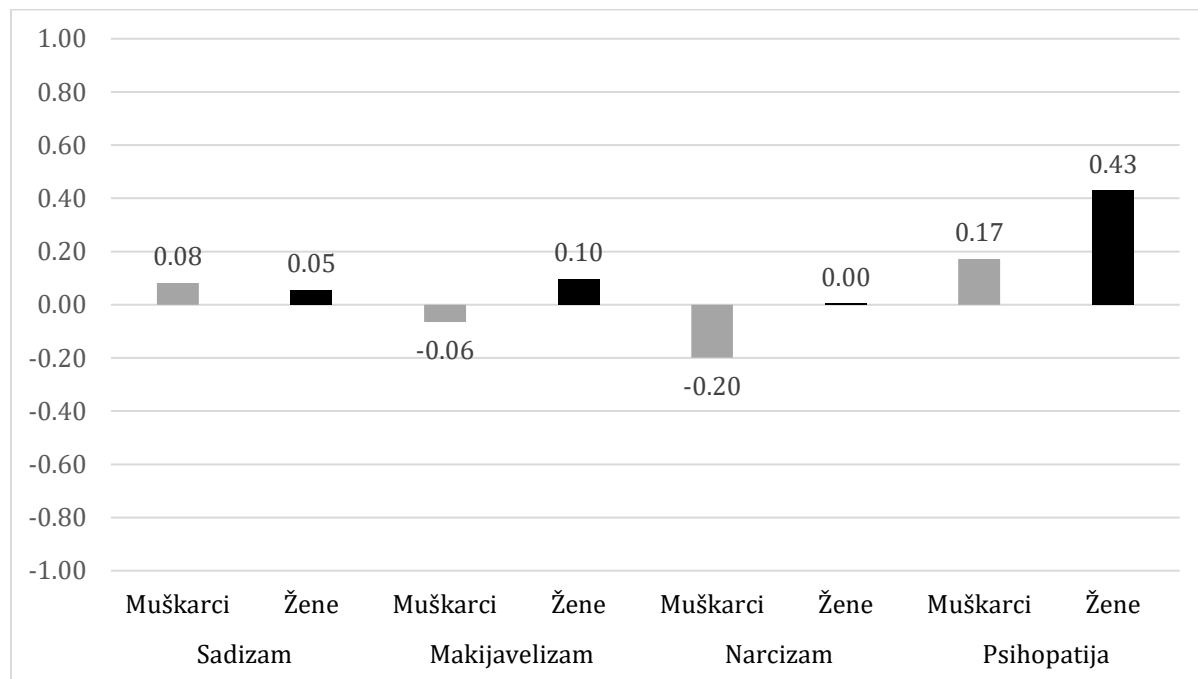
Legenda. AS – aritmetička sredina. SD – standardna devijacija. F test – vrednost F količnika. η^2_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. Analiza podataka je sprovedena nad standardizovanim varijablama

Multivarijatni efekat nezavisne varijable nije statistički značajan ($F(4, 368) = 1.06$, $p = .173$, $\eta^2_p = .017$), kada je reč o mračnim osobinama ličnosti. Drugim rečima, ne postoje statistički značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica u kontekstu mračnih osobina ličnosti. Rezultati su predstavljeni grafikonom 7.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Grafikon 7

Polne razlike u mračnim osobinama ličnosti u kontekstu zatvorske populacije

Kada je reč o dimenzijama životne istorije, multivarijatni efekat nezavisne varijable je statistički značajan ($F(7, 365) = 2.23, p < .05, \eta^2_p = .041$). Univarijatni efekat je značajan jedino za dimenziju Privrženost partneru, pri čemu zatvorenice postižu značajno više skorove u odnosu na zatvorenike, pri čemu je veličina efekta ovih razlika mala. Rezultati su predstavljeni tabelom 33.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Tabela 33

Polne razlike LHT dimenzija u kontekstu zatvorske populacije

		AS	SD	F - test	p vrednost	η^2_p
UPK	Muškarci	0.25	0.90	0.78	.377	.000
	Žene	0.37	0.90			
ALT	Muškarci	0.04	1.10	0.02	.879	.000
	Žene	0.06	1.01			
REL	Muškarci	0.36	0.86	2.34	.127	.009
	Žene	0.56	0.74			
PP (-)	Muškarci	0.07	1.03	5.61	.018	.014
	Žene	0.46	1.20			
KOR	Muškarci	-0.23	1.17	2.44	.119	.010
	Žene	-0.51	1.18			
KPR	Muškarci	0.19	1.02	1.19	.276	.001
	Žene	0.01	1.00			
KPP	Muškarci	0.00	1.00	1.35	.245	.001
	Žene	0.18	1.04			

Legenda. AS – aritmetička sredina. SD – standardna devijacija. F test – vrednost F količnika. η^2_p – parcijalni eta kvadrat; veličina efekta. UPK – uvidi, planiranje i kontrola. ALT – altruizam. REL – religioznost. PP – privrženost partneru. KOR – kvalitet odnosa sa roditeljima. KPR – kontakt i podrška od strane rodbine. KPP – kontakt i podrška od strane prijatelja.

Empirijski rezultati za poslednju, odnosno šestu hipotezu „H6. Očekuje se da postoje polne razlike, između zatvorenika i zatvorenica, u kontekstu bazičnih i mračnih osobina ličnosti kao i na dimenzijama Teorije životne istorije.“, delimično idu u prilog ove hipoteze. Identifikovane su polne razlike u kontekstu zatvorske populacije kada je reč o bazičnim dimenzijama ličnosti i dimenzijama životne istorije, ali nisu identifikovane značajne polne razlike kada je reč o mračnim osobinama ličnosti.

4. Diskusija

Osnovni problem ovog istraživanja predstavlja utvrđivanje specifičnih profila počinitelja određenih KD, u odnosu na sociodemografske i kriminološke karakteristike, dimenzije bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti kao i u odnosu na dimenzije Teorije životne istorije (LHT). Iz osnovnog problema istraživanja su izvedena dva istraživačka pitanja. Prvo istraživačko pitanje se odnosi na ispitivanje kongruencije profila između ispitanika iz opšte populacije, odnosno ispitanika koji u toku života nisu počinili ni jedno krivično delo, i ispitanika iz zatvorske populacije, odnosno ispitanika koji su u toku života počinili jedno ili više krivičnih dela. Navedeno istraživačko pitanje se konceptualno može definisati kao „prva linija“ psihološko-kriminoloških istraživanja, prema Kanteru i Jangovoj (Canter & Young, 2003). Prikazani rezultati ukazuju na zaključak da je kongruencija izolovanih profila, na opštoj i zatvorskoj populaciji, prisutna kada je reč o bazičnim osobinama ličnosti. Niži stepen kongruencije profila, odnosno delimično poklapanje profila u odnosu na broj i sadržaj, je prisutno kada je reč o MDL, dok ovakva vrsta sličnosti između profila nije prisutna u latentnom prostoru dimenzija LHT. Navedeni obrazac rezultata može da se interpretira iz perspektive univazalnosti, odnosno stepena opštosti razmatranih psiholoških fenomena. Kako se bazične osobine ličnosti odnose na univerzalne karakteristike ličnosti, koje su u određenom stepenu prisutne kod svih ljudi (Corr & Matthews, 2009), očekivano je da funkcionišu na veoma sličan način, na različitim populacijama. S druge strane, LHT veoma eksplicitno definiše, odnosno pretpostavlja karakteristike životne istorije osoba koje ispoljavaju KFP (npr. Lejuez et al., 2004; Albus, Weist, & Perez-Smith, 2004), pa odsustvo kongruencije profila između opšte i zatvorske populacije može da se interpretira kao empirijski rezultat koji je u skladu sa teorijskim pretpostavkama LHT. Drugim rečima, osobe koje ispoljavaju KFP imaju različite obrasce odnosno stilove životne istorije, u odnosu na ispitanike iz opšte populacije. Ovakav nalaz takođe potvrđuje i pretpostavku da loši porodični i socioekonomski uslovi kao i loša socijalna podrška predstavljaju faktore vulnerabilnosti za KFP (Jovanić i Petrović, 2018) s jedne strane, dok s druge strane ukazuje

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

na značaj kontekstualnih faktora za razumevanje KFP. Kada je reč o „mračnim“ osobinama ličnosti, delimično poklapanje profila u opštoj i zatvorskoj populaciji može da se interpretira na dva načina. S obzirom na teorijske postavke MDL, kao i na to da se MDL dosledno dovodi u vezu sa KFP (npr. Furnham et al., 2013; Edwards et al., 2017), bilo bi očekivano da ovaj fenomen različito „funkcioniše“ na populaciji ispitanika iz opšte i zatvorske populacije, odnosno da bude manji stepen kongruencije između profila na različitim populacijama. S druge strane, kako se MDL suštinski karakterišu kao dispozicije, moguće je da zatvorsko okruženje ima supresorski efekat na ovakve, socijalno averzivne dispozicione činioce. Posmatrano iz ove perspektive, moglo bi se zaključiti da postoji pozitivan efekat zatvorskog okruženja u kontekstu inhibicije socijalno nepoželjnih ponašanja.

Drugo istraživačko pitanje se odnosi na to da li postoje razlike u karakteristikama profila između počinilaca specifičnih krivičnih dela. Suštinski, drugo istraživačko pitanje testira pretpostavku o heterogenosti zatvorske populacije, kao grupe ispitanika, a u kontekstu specifičnih KD. Ovo istraživačko pitanje se bazira na postulatima profilisanja lica osuđenih za KD (npr. Khoshnood & Fritz, 2017; Falk et al., 2017), i ujedno predstavlja prvo istraživanje ovog tipa na teritoriji Republike Srbije. Generalno posmatrano, dobijeni rezultati ukazuju na zaključak da zatvorsku populaciju ne treba posmatrati kao homogenu populaciju, već kao populaciju koja je segmentirana u odnosu na šire definisane kategorije KD. S obzirom na to da se karakteristike profila osoba osuđenih za različita KD razlikuju u odnosu na kontekstualne činioce, tretman zatvorske populacije kao homogene populacije bi predstavljao preteranu simplifikaciju KFP i nisko informativan pristup ovom fenomenu. Takođe, dobijeni rezultati ukazuju na zaključak da su kontekstualni činioци informativniji prilikom kreiranja profila počinilaca specifičnih KD, u odnosu na dispozicione činioce, koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem. Ovakav nalaz ukazuje na potrebu da se identifikuju drugi dispozicioni činioци koji mogu pružiti više informacija prilikom kreiranja profila lica osuđenih za specifična KD. Dodatno, kada se sagledaju svi rezultati ovog istraživanja, deluje da bi bilo veoma korisno, iz perspektive kreiranja profila lica osuđenih za specifična KD, uključiti i informacije o situaciji u kojoj je KD izvršeno.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI***4.1. Latentne klase u prostoru bazičnih osobina ličnosti, mračne tetrade i Teorije životne istorije***

Rezultati analize latentnih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti su ukazali na zaključak da se latentni prostor bazičnih osobina može najbolje opisati sa tri klase: Suzdržani, Neadaptirani i Rezilijentni. Sve tri klase, pored identičnih naziva, obuhvataju i veoma sličan obrazac skorova i u opštoj i u zatvorskoj populaciji. Pripadnici klase Neadaptiranih se mogu najbolje opisati kao osobe koje su agresivne, smatraju sebe kao „opasne“ i povremeno doživljavaju negativne emocije. Iz perspektive KFP, ispitanici koji pripadaju ovoj klasi su ili osobe koje su vulnerabilne za ispoljavanje KFP, kada je reč o opštoj populaciji, ili su osobe koje imaju veću verovatnoću ponovnog upuštanja u KFP, nakon odsluženja kazne zatvorom, kada je reč o zatvorskoj populaciji. Drugim rečima, pripadnici ove klase, u okviru zatvorske populacije, mogu biti najmanje podložni pozitivnim efektima resocijalizacije kao i programima rehabilitacije lica osuđenih za KD. Ovo je posebno važno u kontekstu nalaza koji govore u prilog nestabilnosti, odnosno promenljivosti bazičnih osobina ličnosti tokom životne putanje pojedinca (Specht et al., 2011). S obzirom na to da su navedene dimenzije ključne determinante ove klase, onda bi sistematični „pokušaji“ promene navedenih osobina mogli rezultovati manjom verovatnoćom ponovnog upuštanja u KFP.

Klasu Suzdržanih karakterišu prosečno izraženi skorovi na gotovo svim dimenzijama bazičnih osobina ličnosti, usled čega je klasa i imenova kao klasa suzdržanih, pri čemu je osnovna logika ovakvog naziva celokupne klase ispitanika odsustvo „ekstremnih“ formi ponašanja pripadnika ove klase. Drugim rečima, tipično ponašanje pripadnika ove klase se može okarakterisati kao „odmereno“ ponašanja u različitim situacijama. Bitna razlika unutar ove klase, a između populacija, je to da je skor na dimenziji Agresivnost znatno niži unutar klase Suzdržanih koja je izolovana na zatvorskoj populaciji, u odnosu na istoimenu klasu izolovanu kod ispitanika iz opšte populacije. Ređe ispoljavanje agresivnog ponašanja kod pripadnika ove klase u zatvorskoj populaciji može biti posledica višeg stepena kontrole

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

agresivnog, ili bilo koje forme socijalno nepoželjnog ponašanja, u zatvorskom okruženju, kao i posledica „ozbiljnije“ sankcije usled ovakvih formi ponašanja kod osoba osuđenih na izdržavanje kazne zatvorom. Pripadnike poslednje klase, odnosno klase Rezilijentnih, karakterišu osobine i ponašanja koja su u skladu sa važećim socijalnim normama, pa je ova klasa mogla biti imenovana i kao klasa adaptiranih. Drugim rečima, pripadnici ove klase ne ispoljavaju agresivno ponašanje, na doživljavaju često i intenzivno negativne emocije, društveni su, savesni i imaju pozitivnu sliku o sebi. Iako su ovo karakteristike ove klase na oba populacije, važno je istaći da su pomenute karakteristike više izražene kod ispitanika koji pripadaju ovoj klasi u zatvorskoj populaciji. Navedeni obrazac razlika u izraženosti skorova između pripadnika istoimene klase u okviru zatvorske i opšte populacije, može ukazivati na određene adaptivne karakteristike ove grupe zatvorenika. Drugim rečima, čini se opravdano za pretpostaviti da su zatvorenici iz ove klase zatvorenici koji pokazuju najviši stepen adaptacije na zatvorsko okruženje, što posledično može ukazivati na zaključak da je ovo grupa zatvorenika koja u najvišem stepenu pretenduje da „koriguje“ vlastito ponašanje, usled osude za KD. Kako ovakav zaključak ne može da bude direktno izveden iz nacrtu ovog istraživanja, provera pomenutih pretpostavki ostaje kao smernica za naredna istraživanja.

Razlike u izraženosti pojedinih dimenzija unutar identično imenovanih klasa dobijenih na opštoj i zatvorskoj populaciji su identifikovane i u prethodno sprovedenim istraživanjima (npr. Herzberg & Hoyer, 2008, Herzberg & Roth, 2006). Ovakve razlike, iako ne opisuju suštinske razlike između klasa, ukazuju na zaključak da se, čak i u situaciji kada je obrazac skorova veoma sličan, „efekat“ pripadnosti populaciji ne može zanemariti. Isti broj i gotovo identičan obrazac skorova unutar klasa, na opštoj i zatvorskoj populaciji je u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja (npr. Herzberg & Hoyer, 2008, Herzberg & Roth, 2006; Mitrović et al., 2014). Ovakav rezultat ukazuje na zaključak da tipologija bazičnih osobina ličnosti nije promenljiva kada se primenjuje na specifične populacije, makar kada je reč o zatvorskoj populaciji. Zaključno posmatrano, broj i sadržaj izolovanih klasa unutar opšte i zatvorske populacije je u skladu sa rezultatima velikog broja prethodnih istraživanja na ovu temu (Claes et al., 2012; Herzberg & Hoyer, 2008, Herzberg & Roth, 2006;

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Wojciechowski, 2020; Roth & Herzberg, 2017; Chapman & Goldberg, 2011; Herzberg & Roth, 2006; Isler, et al., 2016; Isler et al., 2017).

Analiza latentnih klasa u prostor dimenzija mračne tetrade je ukazala na zaključak da se latentni prostor „mračnih“ dimenzija može adekvatno opisati sa tri klase u opštoj populaciji i sa dve klase u zatvorskoj populaciji. Klasa nazvana Sadizam – Psihopatija je identifikovana unutar obe populacije, i ovu klasu čine pojedinci koji su skloni nasilnom i agresivnom ponašanju koje se ispoljava zajedno sa disfunkcionalnim afektivnim obrascima. Identifikacija klase sa navedenim obrascem skorova MDL je prisutna i u prethodnim istraživanjima (Chabrol et al., 2015; Dinić i Velimirović, 2017; Dinić et al., 2018). Pripadnici ove klase, kada je reč o ispitanicima iz opšte populacije, mogu biti pod povećanim faktorima rizika za upuštanje u KFP. Kada je reč o pripadnicima ove klase u zatvorskoj populacije, pomenute karakteristike mogu predstavljati faktore rizika za agresivno i generalno problematično ponašanje unutar zatvora kao i faktore rizika za recidiv ili činjenje nekog drugog KD, nakon izlaska iz zatvora.

Druga klasa izolovana unutar opšte populacije, nazvana Niski Sadizam – Psihopatija, je konceptualno veoma slična drugoj klasi izolovanoj unutar zatvorske populacije – Blago snižene „mračne“ osobine ličnosti. Treću klasu, izolovanu u okviru opšte populacije, nazvanu Prosečno izražene „mračne“ osobine ličnosti, karakterišu prosečne vrednosti skorova na svim dimenzijama mračne tetrade. Klase sa sličnim obrascem skorova su identifikovane i u nekoliko prethodnih istraživanja (npr. Chabrol et al., 2015; Kam & Zhou, 2016; Dinić et al., 2018; Dinić i Velimirović, 2017). Tri prethodno navedene klase karakteriše odsustvo antisocijalnih tendencija i ponašanja, odnosno pripadnici ovih klasa ne mogu da se okarakterišu kao osobe predisponirane za upuštanje u KFP, posmatrano iz perspektive dispozicionih činilaca. S druge strane, moguće je da do potencijalnog ispoljavanja KFP (opšta populacija) ili ispoljavanja KFP (zatvorska populacija), kod pripadnika ovih klasa, dolazi usled situacionih, odnosno kontekstualnih činilaca (npr. loših životnih uslova ili „prilika“ da se upusti u kriminalno ponašanje). Posmatrano iz teorijske perspektive, navedeni mehanizam upuštanja u KFP pretpostavlja i Teorija situacione akcije (Wikström & Treiber, 2007). S obzirom na to da ovakav zaključak nije moguće proveriti u sklopu ovog istraživanja,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

provera pretpostavljenog mehanizma upuštanja u KFP predstavlja smernicu za naredna istraživanja. Zaključno posmatrano, broj i sadržaj klasa identifikovanih na obe populacije su u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja (Chabrol et al., 2015; Dinić i Velimirović, 2017; Dinić et al., 2018; Kam & Zhou, 2016).

Kada je reč o latentnim klasama u prostoru dimenzija LHT, na opštoj populaciji je identifikovano sedam klasa, dok su na zatvorskoj populaciji identifikovane dve klase. Četiri od sedam klasa, koje su identifikovane na opštoj populaciji, su imenovane u skladu sa njihovom osnovnom karakteristikom, koja se svodi na izraženost skora na (samo) jednoj od sedam dimenzija LHT: Niski uvidi, planiranje i kontrola, Visoka privrženost partneru – dobri porodični odnosi, Ekstremno niska religioznost i Dobri odnosi sa roditeljima. Preostale tri klase su nazvane Spora životna istorija, Umerena životna istorija i Izražene lične vrednosti - loši partnerski i prijateljski odnosi. Klasa Spora životna istorija obuhvata ispitanike koji imaju povišene skorove na svim dimenzijama LHT, sem na dimenziji privrženost partneru, na kojoj postižu prosečne skorove. Osnovna karakteristike osoba koje pripadaju ovoj klasi su dugoročno planiranje, pažljiv odabir partnera, ulaganje u potomstvo, i po teorijskim pretpostavkama LHT, kao i u odnosu na empirijske rezultate, sklonost da se ne upušta u KFP (Lejuez et al., 2004; Albus, Weist, & Perez-Smith, 2004; Minkov & Beaver, 2016; Dunkel et al., 2013; Mishra et al., 2017; Međedović & Kujačić, 2017). Pripadnici Klase Umerena životna istorija postižu prosečne skorove na svim dimenzijama LHT, usled čega njihovu osnovnu karakteristiku predstavlja „pozicija“ između brze i spore životne istorije, odnosno prosečno izraženo ulaganje u potomstvo i odnos sa partnerom, roditeljima i prijateljima kao i prosečno izraženo dugoročno planiranje, altruizam i religioznost. Poslednja klasa, nazvana Izražene lične vrednosti – loši partnerski i prijateljski odnosi, obuhvata ispitanike koji imaju povišene skorove na dimenzijama Privrženost partneru, Altruizam i Religioznost i snižen skor na dimenziji Kontakt i podrška od strane prijatelja. Kako navedene dimenzije obuhvataju indikatore koji predstavljaju stavove i uverenja osobe, klasa je u skladu sa tim nazvana Izražene lične vrednosti. Pripadnici ove klase su osobe koje imaju izražene spiritualne vrednosti kao i izraženu sklonost da pomažu drugim ljudima. S druge strane, pripadnici ove klase nemaju skladne i harmonične odnose sa prijateljima i sa partnerom (dimenzija

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Privrženost partneru je inverzno usmerena). S obzirom na obrazac skorova u četiri od sedam identifikovanih klasa, čini se kao adekvatno zaključiti da primena tipološke paradigme u kontekstu LHT nije u potpunosti opravdana, kada je reč o opštoj populaciji. S jedne strane, povišen ili snižen skor na samo jednoj dimenziji LHT u okviru jedne klase ukazuje na različite i specifične obrasce životne istorije kod različitih grupa, odnosno klasa ispitanika. Iz ovoga se može izvesti zaključak da postoje osobe koje imaju manje izraženo dugoročno planiranje i promišljanje, da postoje osobe koje imaju dobre odnose sa prijateljima, i sl. S druge strane, zaključci ovog tipa mogu delovati, ali suštinski nisu informativni u kontekstu psihologije individualnih razlika. Drugim rečima, ovakva „saznanja“ se podrazumevaju, kada se fenomenima pristupa iz perspektive dimenzionalne paradigme. Dodatno, preostale izolovane klase takođe nisu previše informativne jer ne prave suptilniju diferencijaciju od spore ili umerene životne istorije, priče ni jedna od izolovanih klasa ne obuhvata indikatore brze životne istorije. S obzirom na to da termin latentnih klasa ili profila podrazumeva različite obrasce skorova unutar različitih klasa, suštinski posmatrano, jedino klase Niska privrženost partneru – dobri porodični odnosi i Izražene lične vrednosti – loši odnosi sa prijateljima se mogu nazivati klasama. Iz navedenih razloga, stiče se utisak da bi primena dimenzionalne paradigme u kontekstu dimenzija LHT na opštoj populaciji bila informativnija u odnosu, na tipološku paradigmu.

Dve izolovane latentne klase u prostoru LHT kod ispitanika iz zatvorske populacije su imenovane kao Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima i Spora životna istorija. Pripadnici prve klase, Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima, postižu prosečne do blago snižene skorove na svim dimenzijama LHT, sem na dimenziji Kvalitet odnosa sa roditeljima, na kojoj postižu snižene skorove. Osnovna karakteristika pripadnika ove klase su generalno loši socijalni odnosi, posebno sa roditeljima, dok su preostali indikatori LHT prosečno izraženi. Klasa Spora životna istorija je ekvivalentna po nazivu, obrascu skorova unutar klase i karakteristikama pripadnika ove klase kao istoimena klasa identifikovana na uzorku ispitanika iz opšte populacije. Pripadnici ove klase imaju dobar kontakt sa rodbinom i dobru podršku od strane rodbine, dok je odnos sa partnerom umerenog kvaliteta. Takođe, svi ostali indikatori LHT su blago izraženi,

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

odnosno govore u prilog sporije životne istorije. S obzirom na postojanje relacije između KFP i LHT (npr. Dunkel et al., 2013; Mishra et al., 2017), kao i u odnosu na teorijske postavke LHT, izostanak jedne ili više klasa, kod zatvorske populacije, sa sniženim skorovima na dimenzijama LHT, odnosno brzom životnom istorijom, nije očekivan. Smernica za naredne tipološke studije LHT jeste upotreba kriterijuma interpretabilnosti prilikom određivanja optimalnog broja klasa kao i različitih statističkih tehnika za određivanje broja klasa. Predloženi pristup potencijalno može biti informativniji za razumevanje LHT u kontekstu KFP primenom tipološke paradigme.

Rezultate tipološkog pristupa LHT, prikazane u ovom radu, treba posmatrati kao preliminarne rezultate, za koje je neophodna dalja provera i replikacija. Kao što je već pomenuto u uvodnom delu rada, koliko je autoru poznato, do sada nije sprovedena ni jedna tipološka studija LHT, kako u kontekstu zatvorske, tako i u kontekstu opšte populacije. Takođe, sva prethodna istraživanja koja dovode u vezu LHT i KFP (Lejuez et al., 2004; Albus, Weist, & Perez-Smith, 2004; Minkov & Beaver, 2016; Dunkel et al., 2013; Mishra et al., 2017; Međedović & Kujačić, 2017), LHT definišu na osnovu specifičnih indikatora LHT, koji nisu obuhvaćeni upitnikom K-SF-42 koji je primenjen u ovom istraživanju, ili generalno K procenjuju na osnovu drugih upitnika namenjenih proceni LHT, npr. sa Mini-K (za detaljnije informacije pogledati npr. Mishra et al., 2017 i Međedović & Kujačić, 2017).

4.2. Povezanost pripadnosti latentnim klasama sa šire definisanim kategorijama KD

Šire definisane kategorije KD u ovom istraživanju se zasnivaju na tri različite kategorizacije KD: kriterijum nasilja, empirijski kriterijum i kriterijum vrste delikta. Definisanje pomenutih kriterijuma je izvedeno u odnosu na: (1) aktuelne kategorizacije KD u savremenim istraživanjima (npr. Edwards et al., 2017; Otašević i sar., 2015; Wojciechowski, 2020; Oljača i sar., 2019) i (2) specifičnosti krivično-pravnog sistema Republike Srbije u pogledu definisanja i grupisanja KD.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na zaključak da šire definisane kategorije KD nisu povezane sa izolovanim klasama unutar zatvorske populacije u kontekstu bazičnih osobina ličnosti, MDL i LHT. Jedini izuzetak predstavlja značajna povezanost klasa u kontekstu LHT sa empirijskim kriterijumom, odnosno sa kriterijum velikih grupa KD koje su prisutne u uzorku ispitanika. Krivična dela u vezi sa psihoaktivnim supstancama su češće prisutna unutar klase Spora životna istorija, dok je KD krađa češće prisutno u okviru klase Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima. Razlike u učestalosti preostalih kategorija KD, u odnosu na pomenuti kriterijum, između dve klase, su niže od 5%. Dobijeni nalazi mogu ukazivati na zaključak da pripadnici klase Spora životna istorija, koji bi po teorijskim postavkama LHT trebali da ispoljavaju manje izražene KFP kao i manje ekstremne forme KFP, mogu ispoljavati KFP u situacijama kada ne smatraju da je određeno ponašanje kriminalnog karaktera. Drugim rečima, moguće je da u odnosu na sistem uverenja o psihoaktivnim supstancama, koji imaju ispitanici iz ove klase, konzumiranje i prodaja opojnih droga predstavlja stvar ličnog izbora a ne kršenje zakona. Takođe, osobe koje konzumiraju PAS ne moraju smatrati da čine krivično delo, usled toga što veruju da ne nanose direktnu štetu pojedinim pripadnicima društva ili društvu u celini. S druge strane, češća učestalost KD krađe kod pripadnika klase Umerena životna istorija – snižen kvalitet odnosa sa roditeljima, može biti interpretirana preko lošijeg kvaliteta odnosa sa roditeljima. Loš odnos sa roditeljima može uticati na manje finansijske pomoći od strane roditelja i veću ekonomsku nestabilnost pojedinca, pogotovo na mlađim uzrastima. Upuštanje u KD krađe može predstavljati mehanizam dolaska do materijalnih sredstava, koje u ovom slučaju nisu obezbeđene od strane roditelja. Objašnjenje dobijenog rezultata može da se razmotri i iz teorijske perspektive LHT. KD u vezi sa PAS mogu uključivati elemente dugoročnog planiranja, promišljanja i organizacije KD, što ne mora biti slučaj kada je reč o KD krađe. Ukoliko je funkcija KD krađe obezbediti „brzu“ materijalnu dobit, ovo KD može obuhvatati i indikatore impulsivnosti, odnosno odsustvo promišljanja o dugoročnim posledicama. Pomenute karakteristike su obuhvaćene sniženim skorom na dimenziji Uvidi, planiranje i kontrola i dovode se u vezu sa brzom životnom istorijom. Drugim rečima, deluje opravdano za pretpostaviti da predispozicija za određena KD u nekim slučajevima može biti brza, dok u

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

nekim slučajevima može biti i umerena životna istorija. Dobijeni rezultati mogu da se shvate i kao ekspanzija rezultata istraživanja Međedovića i Kujačića (2017), koje su ukazali na zaključak da indikatori LHT i KFP predstavljaju indikatore iste latentne dimenzije. Drugim rečima, iako je brza LHT povezana sa KFP, moguće je da je intenzitet povezanosti između brze LHT i KFP moderiran tipom ili šire definisanom kategorijom KD.

Odsustvo povezanosti tipova izolovanih u prostoru bazičnih, „mračnih“ i LHT dimenzija s jedne strane i šire definisanih KD s druge strane, ide u prilog rezultatima prethodno sprovedenog domaćeg istraživanja (Oljača i sar., 2019) u kojem ovakve relacije takođe nisu identifikovane. Objašnjenje dobijenih rezultata može biti razmotreno iz perspektive univerzalnosti konstrukata. Čini se opravdano za zaključiti da psihološke tipologije, bez obzira da li je reč o tipovima bazičnih, „mračnih“ ili dimenzija LHT, predstavljaju šire definisane i univerzalnije konstrukte, u odnosu na kategorije KD. Psihološke tipologije pretenduju da objasne celokupnu populaciju, odnosno da budu univerzalne za sve ljude, pod svim okolnostima. S druge strane, zatvorska populacija predstavlja samo mali deo (nekadašnje) opšte populacije, koja i pored upuštanja u KFP, iz perspektive individualnih razlika, ima suštinske karakteristike opšte populacije. U prilog navedene pretpostavke govori i dosledan obrazac rezultata, odnosno odsustvo povezanosti KD sa tipologijom izvedenom iz tri različita konstrukta iz oblasti individualnih razlika – bazičnih, „mračnih“ i LHT dimenzija.

4.3. Povezanost sociodemografskih i kriminoloških karakteristika sa šire definisanim kategorijama KD

Prikazani rezultati ukazuju na doslednu povezanost između sociodemografskih i kriminoloških karakteristika s jedne strane, i šire definisanih kategorija krivičnih dela s druge strane. Dobijeni rezultati su u skladu sa rezultatima savremenih istraživanja, koja ukazuju na značaj pomenutih karakteristika prilikom profilisanja konkretnih krivičnih dela (npr. Lenska, 2017; Fox & DeLisi, 2018; Baić i sar., 2020).

U odnosu na prvi kriterijum, odnosno kriterijum nasilja, rezultati ukazuju na zaključak, da su osobe koje čine nasilna krivična dela, starosti do 35 godina, da su nižeg obrazovnog statusa i da najčešće nemaju partnera. U pogledu zatvorske kazne, rezultati ukazuju da se ona kretala u rasponu od 5 do 15 godina. I konačno, kada su u pitanju izvršioци nasilnih krivičnih dela, prisutna je niska stopa recidiva.

Profil osoba koje čine *nenasilna krivična dela* suprotan je profilu osoba koje čine nasilna krivična dela. Radi se o osobama starosti preko 35 godina, koje su višeg obrazovnog statusa i imaju partnera. Recidivi su često prisutni, što implicira da su češće boravili u zatvoru. U pogledu zatvorske kazne, rezultati ukazuju da se ona kretala od 1 do 10 godina.

Kada govorimo o *izvršiocima nasilnih krivičnih dela*, dobijeni rezultati idu u prilog niza istraživanja, koja pretpostavljaju da interpersonalno nasilje koje je u osnovi ovih delikata, ostvaruje negativnu relaciju sa starošću (Harris, 1996), da su ove osobe sklone da ponove isto krivično delo, da su nižeg nivoa obrazovanja, da su duže vremena nezaposlene, kao i da imaju lošije socijalne odnose (opširnije u Vuoksimaa et al., 2021). Interpersonalno nasilje (Pakes & Winstone, 2007), podrazumeva kontinuirano kršenje i ugrožavanje prava, časti i dostojanstva drugih lica, te učinioce nasilnih krivičnih dela uz recidiviste, čini najopasnijom grupom učinioца krivičnih dela (Doležal, 2009).

Razlike u kriminološkim karakteristikama uslovljene su vrstom krivičnog dela i dužinom izrečene zatvorske kazne, koja je generalno duža za nasilna krivična dela, nego za

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

nenasilna krivična dela. To implicira da se usled duže zatvorske kazne tj. dužeg boravka u zatvoru, smanjuje broj prilika za recidiv i obrnuto. Dakle, može se govoriti o povezanosti dužine izrečene zatvorske kazne i rizika od recidivizma. Međutim, važno je napomenuti da je generalno posmatrano, rizik od kriminalnog recidivizma, rezultat niza faktora koji se prvenstveno odnose na osobine ličnosti, zatim sociodemografske uslove, tj. porodične prilike, nizak obrazovni status, nezaposlenost (Ilić, Jovanić, 2011 prema Jovanić, Petrović, 2018), neadekvatan tretman prilikom izvršenja institucionalnih sankcija (Milutinović, 1988) kao i na odbacivanje i stigmatizacija od strane socijalnog okruženja (Jovanić, Petrović, 2018).

Kada je reč o drugom, odnosno empirijskom kriterijumu, i trećem, odnosno kriterijumu vrste delikta, rezultati će biti diskutovani zajedno za oba kriterijuma, usled velike sličnosti kategorija krivičnih dela u navedenim kriterijumima, kao i usled veoma velike sličnosti dobijenih rezultata. U nastavku teksta su predstavljeni „profili“ izvršioca pojedinih delikata.

Delikti u vezi sa psihoaktivnim supstancama. Osobe osuđene za ovu vrstu delikta su starosti između 25 i 45 godina, srednjeg obrazovanja i različitog partnerskog statusa⁴. U pogledu zaposlenja, prisutne su različite vrste zaposlenja počevši od rada na neodređeno, rada na određeno, honorarnog rada i nezaposlenosti. Dužina zatvorske kazne najčešće iznosi između 2 i 5 godina. Prethodni boravci u zatvoru najčešće nisu registrovani. Ukoliko su prethodno i boravili u zatvoru, dužina zatvorske kazne je najčešće iznosila od 1 do 10 godina, što ukazuje na to da su u prošlosti vršili različita krivična dela za koja je bila zaprećena i veća zatvorska kazna. Navedeni profil ukazuje na zaključak da su osobe koje čine delikte u vezi sa PAS u većini slučajeva: (1) mlađe odrasle i zrele osobe⁵, (2) osobe srednjeg obrazovanja, (3) da nemaju (evidentiranu) prethodnu kriminalnu istoriju, (4) ukoliko je i imaju, prethodna KD nisu povezana sa zloupotrebom PAS i (5) da KD zbog kojeg trenutno izdržavaju zatvorsku kaznu nije recidiv.

⁴ Različit partnerski status se odnosi na kategorije partnerskog statusa: nema partnera, ima partnera sa kojim je u vezi i ima partnera sa kojim je u braku.

⁵ Mlađi odrastao čovek: 18 – 39 godina; Zrelost: 40 – 59 godina; Starost: 60+ godina.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Imovinski delikti. Učinioci ovih krivičnih dela su starosti preko 25 godina, imaju završenu osnovnu školu i različitog su radnog statusa. U pogledu partnerskog statusa, ili nemaju partnera ili imaju partnera sa kojim su u braku. Dužina zatvorske kazne za ove delikte najčešće iznosi od 1 do 10 godina, pri čemu većina osuđenika nije prethodno boravila u zatvoru. Ukoliko su prethodno izdržavali zatvorsku kaznu, dužina ove kazne je najčešće iznosila od 5 do 10 godina. U slučaju postojanja recidiva, najčešće su prisutni višestruki recidivi, odnosno isto krivično delo su vršili tri ili više puta. Navedeni profil ukazuje na zaključak da su osobe koje čine imovinske delikte u većini slučajeva: (1) mlađe odrasle osobe, (2) da imaju osnovno obrazovanje, (3) da nemaju (evidentiranu) prethodnu kriminalnu istoriju i (4) ukoliko je imaju, prethodna KD nisu povezana sa imovinskim deliktima ili je prisutan višestruki recidiv.

Krvni delikti. Učinioci ovih krivičnih dela su osobe starije od 25 godine, imaju završenu srednju školu, različitog su radnog statusa i nemaju partnera. KD za koje je lice osuđeno na trenutnu zatvorsku kaznu nije recidiv i najčešće nisu evidentirani prethodni boravci u zatvoru. Ukoliko su prethodno boravili u zatvoru, dužina zatvorske kazne je najčešće iznosila između 10 i 15 godina. Navedeni profil ukazuje na zaključak da su osobe koje čine krvne delikte u većini slučajeva: (1) mlađe odrasle osobe, (2) da imaju srednje obrazovanje, (3) da nemaju partnera, (4) da nemaju (evidentiranu) prethodnu kriminalnu istoriju i (5) da KD zbog kojeg trenutno izdržavaju zatvorsku kaznu nije recidiv.

Nasilni imovinski delikti. Osobe osuđene za nasilne imovinske delikte su starosti između 25 i 45 godina, imaju završenu osnovnu ili srednju školu i najčešće nemaju partnera. U pogledu radnog statusa prisutne su različite vrste zaposlenja. Krivično delo za koje su osuđeni na trenutnu zatvorsku kaznu nije recidiv i najčešće nisu prethodno boravili u zatvoru. Ukoliko su prethodno boravili u zatvoru, dužina zatvorske kazne je iznosila do 1 godine. Inače, dužina zatvorske kazne za nasilne imovinske delikte je najčešće bila od 2 do 10 godina. Navedeni profil ukazuje na zaključak da su osobe koje čine nasilne imovinske delikte u većini slučajeva: (1) mlađe odrasle i zrele osobe (2) da imaju osnovno ili srednje

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

obrazovanje, (3) da nemaju partnera, (4) da nemaju (evidentiranu) prethodnu kriminalnu istoriju i (5) da KD zbog kojeg trenutno izdržavaju zatvorsku kaznu nije recidiv.

Privredni delikti. Učinioci ovih krivičnih dela su osobe starije od 35 godine, imaju završenu osnovnu ili srednju školu, najčešće su u braku i zaposleni na neodređeno. Dužina osude na zatvorsku kaznu iznosi od 2 do 10 godina. KD za koje je lice osuđeno na trenutnu zatvorsku kaznu najčešće nije recidiv. Uglavnom nisu prisutni prethodni boravci u zatvoru. Ukoliko su prethodno boravili u zatvoru, dužina kazne je najčešće iznosila od 5 do 10 godina. Navedeni profil ukazuje na zaključak da su osobe koje čine privredne delikte u većini slučajeva: (1) odrasle zrele osobe, (2) imaju osnovno ili srednje obrazovanje, (3) da su u braku, (4) da nemaju (evidentiranu) prethodnu kriminalnu istoriju, (5) da KD zbog kojeg trenutno izdržavaju zatvorsku kaznu nije recidiv i (6) ukoliko su prethodno boravili u zatvoru, vršili su krivična dela za koja je bila zaprećena veća zatvorska kazna.

Osuda za različite, odnosno višestruke delikte. Osobe osuđene za veći broj različitih delikata istovremeno, su najčešće starosti između 25 i 45 godina, imaju završenu osnovnu ili srednju školu, i najčešće nemaju partnera. U pogledu radnog statusa, prisutne su različite vrste zaposlenja. Izvršiocima ovih delikata su osuđeni na zatvorske kazne u trajanju od 2 do 10 godina. KD za koje je lice osuđeno na trenutnu zatvorsku kaznu uglavnom nije recidiv. Prethodno nisu boravili u zatvoru ili su boravili jedan put, a dužina prethodnih osuda je najčešće bila od 1 do 10 godina. Navedeni profil ukazuje na zaključak da osobe koje su istovremeno osuđene za veći broj različitih delikata: (1) mlađe odrasle i zrele osobe, (2) da imaju osnovno ili srednje obrazovanje, (3) da nemaju (evidentiranu) prethodnu kriminalnu istoriju i (4) da KD zbog kojeg trenutno izdržavaju zatvorsku kaznu nije recidiv.

Prikazani „profili“ izvršilaca različitih delikata, u odnosu na sociodemografske i kriminološke karakteristike, predstavljaju početni korak ka definisanju tipičnih profila izvršilaca određenih krivičnih dela u Republici Srbiji. S jedne strane, nepostojanje prethodnih nacionalnih istraživanja na ovu temu, onemogućava proveru kongruencije rezultata ovog i prethodnih istraživanja ili replikabilnosti rezultata prethodnih istraživanja. S druge strane, poređenje ovakve vrste profila sa rezultatima inostranih istraživanja, može

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

biti otežano ili neadekvatno iz najmanje tri razloga; (1) različitog definisanja pojedinih KD (2) različite učestalosti prijave pojedinih KD i (3) različitog socijalnog, ekonomskog i političkog konteksta u različitim zemljama (United Nations, 2021). Generalno posmatrano, dobijeni rezultati, odnosno profili osoba osuđenih za različite vrste šire definisanih KD su u skladu sa bazičnim pretpostavkama Generalne teorije kriminala i prethodnih istraživanja koji ukazuju na zaključke da su nizak socioekonomski status i starost u rangu mlade zrele osobe ključne kontekstualne determinante KFP (Gottfredson & Hirschy, 1990; Lenska, 2017). Takođe, potvrđena je i pretpostavka da osobe koje čine različita KD takođe imaju i različitu kriminalnu istoriju (Fox & DeLisi, 2018).

4.4. Predviđanje pripadnosti (zatvorskoj) populaciji na osnovu dimenzija Teorije životne istorije

Rezultati logističke regresione analize su ukazali na zaključak da pripadnost zatvorskoj populaciji predviđaju više izraženi skorovi na dimenzijama Uvidi, planiranje i kontrola, Religioznost, Privrženost partneru i Kontakt i podrška od strane rodbine, kao i sniženi skorovi na dimenzijama Altruizam i Kvalitet odnosa sa roditeljima.

Dimenzija Uvidi, planiranje i kontrola obuhvata stavke koje ispitanika stavljaju u poziciju da razmišlja o vlastitim karakteristikama iz perspektive loše ili teške situacije ili iz perspektive suočavanja sa problemima. Kako zatvorsko okruženje predstavlja „tešku situaciju“ u kojoj se osoba suočava sa raznim problemima, moguće je da ovakva formulacija stavki, koja dobro opisuje zatvorsko okruženje, dovodi do višeg stepena slaganja sa tvrdnjama kod ispitanika iz zatvorske populacije u odnosu na ispitanike iz opšte populacije. Istovremeno, prema mišljenju autora rada, sadržaj stavki koje obuhvata ova dimenzija može u određenom stepenu reflektovati socijalno poželjno odgovaranje ispitanika (npr. „Mogu pronaći nešto pozitivno, čak i u najgorim situacijama“). S obzirom na to da je socijalno poželjno odgovaranje često prisutno kod zatvorske populacije (Van der Helm et al., 2009),

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

moguće je da su povišeni skorovi na ovoj dimenziji posledica socijalno poželjnog odgovaranja.

Rezultat da sniženi skorovi na dimenziji Altruizam predviđaju pripadnost zatvorskoj populaciji je očekivan. Altruizam i psihopatija ukazuju na dva suprotna obrasca doživljavanja i ispoljavanja emocija, a kako je povišena psihopatija veoma često prisutna u uzorcima ispitanika iz zatvorske populacije, očekivano je odsustvo altruističkih tendencija kod ove grupe ispitanika (Coid et al., 2009). Dodatno objašnjenje dobijenog rezultata se odnosi i na način na koji su formulisane stavke ove dimenzije. Sve stavke obuhvataju kratak vremenski okvir, unutar kojeg su ispoljena altruistička ponašanja prema npr. humanitarnim organizacijama ili prijateljima. Na ovako formulisane stavke ispitanici iz zatvorske populacije ne mogu odgovarati afirmativno, usled toga što su u kratkom vremenskom okviru, koji je definisan unutar stavki, boravili u zatvoru.

Više izražena religioznost ispitanika iz zatvorske populacije, u poređenju sa opštom populacijom, je uslovljena mnogobrojnim faktorima (za detaljan pregled pogledati Dammer, 2000). Najčešće ponuđena objašnjenja ovakvih rezultata se zasnivaju na pretpostavci da religioznost u zatvorskom okruženju osobi „pruža“ smisao daljeg života, „oslobađanje“ osećaja krivice zbog učinjenog KD kao i da dovodi do poboljšanja slike o sebi. Takođe, posvećenost religiji zatvoreniciima može poboljšati samokontrolu i omogućiti im adekvatnu inhibiciju ponašanja za koja smatraju da nisu adekvatna.

Kada je reč o socijalnim odnosima (partner, porodica, prijatelji i rodbina), rezultati ukazuju na zaključak da ispitanici iz zatvorske populacije, u poređenju sa ispitanicima iz opšte populacije, imaju nizak kvalitet odnosa sa roditeljima kao i slabo nisku privrženost partneru (viši skorovi na ovoj dimenziji LHT ukazuju na manje izraženu privrženost partneru) kao i visok kvalitet odnosa sa rodbinom, dok nema razlike u kvalitetu odnosa sa prijateljima. Rezultati ovog istraživanja idu u prilog pretpostavkama da loš kvalitet odnosa sa roditeljima, kao i odrastanje u disfunkcionalnom porodičnom okruženju, predstavljaju neke od najbitnijih faktora rizika za upuštanje u KFP (Kelvin et al., 2017; Kelly et al., 2019; Lenska, 2017). Važnost porodičnih odnosa se ogleda u njihovoj stabilnosti i stepenu u kojem

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

ove vrste odnosa mogu uticati na uverenja i ponašanja koje osoba ispoljava. Usled disfunkcionalnih porodičnih odnosa, posebno u situacijama kada je KFP prisutno kod članova porodice, ispoljavanje KFP od strane pojedinca koji je odrastao u takvom okruženju je učestalije, po rezultatima nekih istraživanja, čak i do 6 puta (Eric, 2017). Rezultati dobijeni u ovom i prethodnim istraživanjima, koji su u vezi sa upuštanjem u KFP i karakteristikama porodičnog okruženja u kojem je osoba odrastala, se mogu objasniti pretpostavkama Generalne teorije devijantnog ponašanja. Osoba koja odrasta sa članovima porodice koji ispoljavaju KFP se češće upušta u KFP na kasnijem uzrastu usled socijalnog učenja kriminalnih tendencija, odnosno učenja po modelu (Agnew, 1992)

S druge strane, više izražena podrška od strane rodbine, kod pripadnika zatvorske populacije, može biti interpretirana u kontekstu situacije u kojoj se osoba nalazi. Drugim rečima, moguće je da rodbina više kontaktira i pomaže osobama koje su osuđene na kaznu zatvorom, usled percepcije da im je kontakt i podrška potrebna u takvoj, nego u svakodnevnim situacijama. Niska privrženost partneru, kod ispitanika iz zatvorske populacije, može biti objašnjena na dva načina. Prvo objašnjenje dobijenog rezultata se nalazi u samim teorijskim postavkama LHT, po kojima osobe sa bržom LHT, koja je više izražena kod zatvorske nego kod opšte populacije, više resursa investiraju u traženje partnera, a manje u održavanje partnerskog odnosa (Kaplan & Gangestad, 2005). S druge strane, privrženost partneru i kvalitet odnosa sa partnerom je mnogo teže održavati tokom izdržavanja kazne zatvorom, pogotovo kada se imaju u vidu osnovne karakteristike koje vode do zadovoljstva partnerskim odnosom: kontakt i interakcija sa partnerom, izražavanje vlastitih osećanja, jasnoća i direktnost, kao i ispoljavanje emocija prema partneru (Lessin et al., 2005).

4.5. Polne razlike u kontekstu zatvorske populacije

Kada je reč o polnim razlikama u kontekstu bazičnih osobina ličnosti unutar zatvorske populacije, rezultati ukazuju na zaključak da zatvorenice postižu više skorove na dimenzijama Agresivnost, Neuroticizam, Negativna valenca i Pozitivna valenca, u odnosu na zatvorenike, pri čemu razlike na preostalim dimenzijama nisu statistički značajne. Ovakav obrazac polnih razlika je u suprotnosti sa velikim brojem prethodnih istraživanja, koja su ispitivala polne razlike u kontekstu opšte populacije (npr. Weisberg et al., 2011; Međedović et al., 2017; Čolović et al., 2014). Objašnjenje naizgled „čudnog“ obrasca razlika između zatvorenika i zatvorenica je uslovljeno karakteristikama kazneno-popravnih zavoda i kazneno-popravnog sistema Republike Srbije. Iako zvanični podaci o broju lica osuđenih na izdržavanje kazne zatvorom nisu dostupni na portalu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Republike Srbije, izveštaji medija procenjuju da je u KPZ smešteno ukupno oko 11000 osoba, od kojih je oko 280 ženskog pola (npr. Dimitrijević, 2019, Čarnić, 2018). Iz navedenog može da se zaključi da je odnos muškaraca i žena u KPZ u Republici Srbiji 39,3:1, u korist muškaraca. Poređenja radi, odnos muškaraca i žena u američkim zatvorima iznosi 13,6:1 (Loesche, 2017). Kada se uzmu u obzir navedene informacije, deluje da je u Republici Srbiji veoma „teško“ da osoba ženskog pola bude osuđena na izdržavanje kazne zatvorom, usled malog kapaciteta KPZ za žene. Posledično, usled malog kapaciteta, u ženski KPZ može biti smeštene samo žene koje čine „najteže“ oblike KD. Posmatrano iz navedene perspektive, deluje da su zatvorenice mnogo restriktivnije selektovane za boravak u KPZ, u odnosu na muškarce. Na osnovu svega navedenog, nameće se zaključak da je ovakav obrazac polnih razlika između zatvorenika i zatvorenica posledica karakteristika kazneno-pravnog sistema Republike Srbije. Alternativno objašnjenje dobijenih razlika bi podrazumevalo da su faktori vulnerabilnosti za KFP iz domena bazičnih osobina ličnosti ređe prisutni kod žena, ali i da kada su prisutni, da su izraženi u višem stepenu nego kod muškaraca. Osnovne karakteristike ovakvog profila, izvedenog na osnovu identifikovanih razlika, bi bile

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

agresivno i manipulativno ponašanje, sklonost da se nanese šteta drugim ljudima, pozitivna slika o sebi i emocionalna nestabilnost.

Kada je reč o MDL, dobijeni rezultati takođe nisu u skladu sa rezultatima ranijih istraživanja, koji ukazuju na zaključak da muškarci postižu više skorove na svim MDL u odnosu na žene, u opštoj populaciji (March et al., 2020; Smoker & March, 2017; Tetreault, 2018; Plouffe et al., 2020; Pineda et al., 2021). Rezultati ovog istraživanja ukazuju na zaključak da ne postoje razlike između zatvorenika i zatvorenica u kontekstu MDL. Dobijeni rezultati mogu biti objašnjeni na nekoliko načina. Prvo moguće objašnjenje da je „mračno jezgro“, odnosno prisutnosti socijalno „zlonamernog“ karaktera, podjednako prisutno kod zatvorenika, bez obzira na pol. Drugim rečima, deluje da sklonost ka upuštanju u ponašanja koja imaju funkciju dobijanja koristi u kontekstu socijalnih odnosa, što po pojedinim autorima predstavlja jednu od centralnih karakteristika MDL (npr. Tetreault, 2018), u kontekstu zatvorske populacije, nije više izraženo kod muškaraca, kada je reč o pripadnicima zatvorske populacije. Drugo potencijalno objašnjenje ovakvih nalaza jeste da efekat polnih razlika na MDL nestaje kada se ispitanici nalaze u strogo kontrolisanom okruženju, poput zatvorskog okruženja. Svakako, poslednje moguće objašnjenje je isto kao i kod bazičnih osobina ličnosti – moguće je da efekti polnih razlika kod zatvorenika nisu u skladu sa polnim razlikama kod opšte populacije usled toga što su žene u zatvorima u Republici Srbiji visoko selekcionisana grupa žena iz opšte populacije, koje su veoma sklone upuštanju u KFP.

Kada je reč o polnim razlikama u kontekstu LHT, polne razlike su prisutne samo u slučaju dimenzije Privrženost partneru, na kojoj zatvorenice postižu više skorove od zatvorenika. S obzirom na to da je ova dimenzija inverzno usmerena, rezultati govore u prilog tome da su zatvorenice manje privržene partneru u poređenju sa zatvorenicama. Dobijeni rezultati nisu u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja (Kaplan & Gangestad, 2005, Del Giudice, 2009) koji ukazuju na obrnut obrazac razlika. Jedno od potencijalnih objašnjenja dobijenog rezultata je metodološke prirode. Moguće je da ovakav rezultat predstavlja statistički artefakt, usled malog broja zatvorenica u uzorku, i da ne odražava realne polne razlike unutar zatvorske populacije u kontekstu privrženosti partneru. S druge strane, kada se ovaj rezultat sagleda u kontekstu polnih razlika na bazičnim dimenzijama

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

ličnosti u zatvorskoj populaciji, deluje očekivano da zatvorenice obuhvaćene ovim istraživanjem ne mogu da razviju adekvatne obrasce afektivne vezanosti za partnera. Usled emocionalne nestabilnosti, loše inhibicije i potencijalno (samo)destruktivnih ponašanja, izostaje mogućnost za stabilnim i trajnim partnerskim odnosima, što se odražava i na samoprocenu privrženosti partneru kod zatvorenica. Odsustvo polnih razlika na preostalim LHT dimenzijama može biti shvaćeno iz perspektive pretpostavki LHT da je generalno „brža“ životna istorija prisutna kod pripadnika zatvorske populacije. Drugim rečima, razlike na preostalim dimenzijama izostaju usled generalno „brze“ životne istorije pripadnika zatvorske populacije, koja se nalazi u osnovi svih dimenzija (K faktor), bez obzira na pol.

4.6. Teorijske i praktične implikacije istraživanja

Na osnovu prikazanih rezultata, njihovog razmatranja u kontekstu teorijskih premisa relevantnih teorija kao i u odnosu na poređenje dobijenih rezultata sa rezultatima prethodnih istraživanja, moguće je izvesti nekoliko praktičnih i teorijskih implikacija istraživanja.

Kada je reč o psihološkim profilima u prostoru bazičnih, „mračnih“ i LHT dimenzija, rezultati govore u prilog odsustva povezanosti psiholoških profila izolovanih u latentnom prostoru navedenih konstrukata, s jedne strane, i šire definisanim kategorijama KD s druge strane. Drugim rečima, dobijeni rezultati ukazuju na zaključak da profili izolovani u latentnom prostoru univerzalnih psiholoških konstrukata, odnosno profili visokog nivoa opštosti, nisu adekvatni za primenu u kontekstu psihološkog profilisanja. Specifičniji konstrukti iz oblasti psihologije individualnih razlika, poput npr. agresivnosti ili impulsivnosti, mogu biti informativniji za psihološko profilisanje izvršilaca određenih KD.

Velike sličnosti između profila izolovanih na zatvorskoj i opštoj populaciji, u kontekstu bazičnih i „mračnih“ osobina ličnosti, ukazuju na zaključak da primena tipološke paradigme nije (u potpunosti) pogodna za diferencijaciju ove dve populacije u kontekstu

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

navedenih konstrukata, odnosno dimenzija koje ih „opisuju“. Primena dimenzionalne paradigme, samostalno ili u kombinaciji sa tipološkom paradigmom, deluje kao potencijalno informativniji pristup iz perspektive ovog istraživanja, odnosno kao metodološki okvir koji može da ponudi više informacija o razlikama između opšte i zatvorske populacije.

Sociodemografske i kriminološke karakteristike ispitanika, odnosno lica osuđenog za KD, su informativnije u odnosu na konstrukte iz psihologije individualnih razlika, kada je reč o šire definisanim kategorijama KD. Na primer, mlada osoba niskog obrazovanja koja nema partnera, bez prethodne kriminalne istorije (samim tim, i bez recidiva), je profil koji odgovara počiniocu nasilnog KD. Drugim rečima, ovako specifične informacije o pojedinim KD, ili šire definisanim kategorijama KD, nije moguće izvesti na osnovu profila napravljenih na osnovu konstrukata iz oblasti individualnih razlika.

Teorija životne istorije (LHT), predstavlja adekvatan i savremen referentni okvir za razumevanje KFP. Osnovne teorijske pretpostavke LHT, koje „brzu“ životnu istoriju dovode u vezu sa KFP, su potvrđene ovim istraživanjem. Odnosno, na osnovu izraženosti skorova na pojedinim dimenzijama LHT, moguće je predvideti pripadnost zatvorskoj ili opštoj populaciji. Iz navedenog razloga se nameće zaključak da LHT predstavlja adekvatan teorijski okvir za dalja istraživanja KFP.

Polne razlike koje su prisutne unutar zatvorske populacije ne prate obrazac polnih razlika koje su prisutne u opštoj populaciji, kada je reč o fenomenima koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem. Čini se opravdano za zaključiti da je neophodna dopuna i/ili revizija empirijskih rezultata i teorijskih postavki u vezi sa polnim razlikama u kontekstu KFP. Na osnovu prikazanih rezultata, dobijenih kod zatvorske populacije, i u poređenju sa rezultatima prethodnih istraživanja u kontekstu polnih razlika kod opšte populacije, može se pretpostaviti da zatvorsko okruženje moderira odnos između izraženosti pojedinih dimenzija kod pripadnika različitog pola.

4.7. Ograničenja i smernice za naredna istraživanja

Kao i sva druga, i ovo istraživanje ima izvestan broj ograničenja, koja ujedno predstavljaju i smernice, odnosno preporuke za naredna istraživanja. Prevazilaženje identifikovanih ograničenja ovog istraživanja može unaprediti razvoj metodologije u budućim istraživanjima, zaključke izvedene na osnovu narednih istraživanja, kao i razvoj relevantnih teorija, odnosno, generalno posmatrano, može doprineti adekvatnijem razumevanje KFP, faktora vulnerabilnosti za KFP, njihove etiologije i prevencije.

Kada je reč o uzorku ispitanika, primetna su dva bitna ograničenja. Prvo, uzorak ženskih ispitanika iz zatvorske populacije je relativno mali ($N = 49$), ali s druge strane može da se okarakteriše i kao reprezentativan uzorak. Potencijalna reprezentativnost ovog subuzorka se ogleda u tome što obuhvata oko 20% celokupne populacije zatvorenica na prostoru Republike Srbije. Reprezentativni uzorci su veoma retki u empirijskim istraživanjima, ali su takođe veoma retke i visoko specifične populacije, odnosno populacije koje obuhvataju veoma mali broj članova. Iako reprezentativnost uzorka u ovom slučaju ne predstavlja „opasnost“ po pitanju validnosti dobijenih rezultata, veličina uzorka može uticati na ishode statističkih testova (procenu p vrednosti). Drugim rečima, usled malog broja ženskih ispitanika iz zatvorske populacije, moguće je da statistička snaga primenjenih testova nije bila adekvatna da identifikuje značajne razlike malog efekta, usled čega značajne (polne) razlike, u nekim slučajevima, nisu identifikovane. Iako je prikupljanje većeg broja ispitanika ženskog pola iz zatvorske populacije veoma teško izvodljivo iz praktičnih razloga, posebno jer ih je u Republici Srbiji ukupno dostupno 250, ukoliko je moguće, preporuka za naredna istraživanja je povećanje navedenog subuzorka. Drugo bitno ograničenje, u vezi sa uzorkom ispitanika u ovom istraživanju, odnosi se na razlike u sociodemografskim karakteristikama ispitanika iz zatvorske i opšte populacije. Iako je u ovom istraživanju primenjena statistička kontrola razlika u sociodemografskim karakteristikama između navedenih populacija, odnosno parcijalizacija skorova u odnosu na sve sociodemografske

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

varijabli u odnosu na koje su postojale razlike, neophodna je replikacija rezultata kada su obe grupe, odnosno populacije, ujednačene po sociodemografskim varijablama.

Replikacija rezultata ovog istraživanja je neophodna iz još (najmanje) dva razloga. Prvi se odnosi na replikaciju polnih razlika između zatvorenika i zatvorenica u kontekstu dimenzija LHT, dok se drugi odnosi na replikaciju izolovanih tipova u prostoru LHT dimenzija, na oba uzorka. Replikacija pomenutih rezultata istraživanja je neophodna iz razloga što su ovo prvi rezultati ovog tipa u kontekstu LHT, pa mogu biti okarakterisani i kao rezultati eksplorativnog karaktera. Dodatni razlog za replikaciju identifikovanih tipova u prostoru LHT dimenzija je nepostojanje kongruencije u broju i sadržaju tipova na zatvorskoj i opštoj populaciji. Kongruencija izolovanih klasa između različitih populacija, u odnosu na broj i sadržaj klasa, nije nužan preduslov za proveru ili potvrdu validnosti dobijenih rezultata, u kontekstu bilo kojeg psihološkog fenomena, ali je veoma poželjna s obzirom na to da su podaci prikupljeni u kontekstu LHT prvi put analizirani na ovakav način.

Iz perspektive psihološkog profilisanja, ovo istraživanje ima dva bitna ograničenja. Prvo se odnosi na nedostatak određenih informacije o KD, koje se konvencionalno koriste prilikom kriminalističkog profilisanja, a odnose se na informacije koje su u vezi sa mestom zločina i na informacije dobijene od potencijalnih svedoka KD. Drugo ograničenje se odnosi na trenutno nepostojeći konsenzus o tome na koji način je najbolje, ili na koji način je adekvatno, pojedinačna KD svrstati u šire definisane kategorije KD. Ukoliko se navedeno ograničenje prevaziđe, na taj način može da se postavi dobra konceptualna osnova za naredna istraživanja.

Poslednje ograničenje istraživanja se odnosi na nisku pouzdanost dimenzije Narcizma, u okviru upitnika DT-3. Iako je niska pouzdanost delimično posledica inverzno usmerenih stavki, koje su ispitanicima potencijalno teške za razumevanje, u narednim istraživanjima bi dimenziju Narcizma trebalo ispitivati primenom adekvatnijih mernih instrumenata za procenu ovog fenomena.

4.8. Završna razmatranja

U skladu sa pretpostavkom o kompleksnosti etiologije i manifestovanja kriminalnih formi ponašanja, ovo istraživanje je imalo za cilj da KFP sagleda iz perspektive različitih kontekstualnih i dispozicionih činilaca, primenom tipološke paradigme. Tipologije dispozicionih činilaca, obuhvaćene ovim istraživanjem, ne ostvaruju snažne relacije sa šire definisanim kategorijama KFP. S druge strane, upotrebljeni kontekstualni činioci predstavljaju adekvatnu osnovu sa suptilniju diferencijaciju, opis i razumevanje šire definisanih kategorija KD.

Osnovni zaključak istraživanja, izveden na osnovu svih rezultata prikazanih u ovom radu, jeste da je prilikom pokušaja razumevanja i objašnjenja kriminalnih formi ponašanja neophodna primena multidisciplinarnog pristupa. Izučavanje KFP u kontekstu jedne naučne discipline ili svega nekoliko specifičnih konstrukata iz jedne naučne discipline, deluje kao prevaziđen i previše jednostavan pristup ovom fenomenu. Drugim rečima, prilikom istraživanja KFP, neophodno je istovremeno kombinovati savremena i relevantna saznanja i naučne metode koje su dostupne u okviru psiholoških i kriminoloških nauka. U prilog navedenog govori i veliki broj savremenih istraživanja koja ukazuje na neophodnost multidisciplinarnog pristupa prilikom izučavanja KFP (Fox & DeLisi, 2018; Khoshnood & Fritz, 2017; Claes et al., 2012; Edwards et al., 2017; Minkov & Beaver, 2016; Eaton & Korach, 2016).

Pored primene multidisciplinarnog pristupa, naredna istraživanja KFP bi trebala da idu u smeru primene interakcionističkog pristupa, koji predlaže Funder (Funder, 2001). Osnovna postavka interakcionističkog pristupa se odnosi na sagledavanje fenomena u kontekstu osobe, situacije i ponašanja. Kako se osobi pristupa iz perspektive psihologije a ponašanju iz perspektive psihologije i kriminologije, aspekt situacije ostaje zanemaren, pri čemu može biti posebno važan kod određenih KFP. Na primer, aspekt situacije može biti posebno važan kod ubistva na mah, odnosno „ubistva u afektu“, kako se ono naziva u svakodnevnom govoru. Primena interakcionističkog pristupa je u skladu sa bazičnim

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

postulatima većeg broja savremenih kriminoloških teorija KFP, koje ukazuju na centralni značaj karakteristika situacije u kojoj se osoba nalazila, prilikom razumevanja KFP (Gottfredson & Hirschy, 1990; Wikström & Treiber, 2007).

Osnovni doprinos ovog rada se ogleda u tome što predstavlja prvo istraživanje ovog tipa i obima u oblasti psihološkog profilisanja u Republici Srbiji. Drugim rečima, rezultati ovog istraživanja daju jasne smernice za psihološko profilisanje nasilnih i nenasilnih krivičnih dela, kao i privrednih, imovinskih, nasilnih imovinskih, krvnih, višestrukih i delikata u vezi sa zloupotrebom psihoaktivnih supstanci. Takođe, doprinos ovog istraživanja se ogleda i u pokretanju inicijative za dalja sistematična i metodološki rigorozna istraživanja unutar ove oblasti.

Ovim istraživanjem je pokušano da se pruži uvid u složen obrazac kontekstualnih i dispozicionih činilaca za šire definisane kategorije KD. Rezultati ukazuju na veći značaj kontekstualnih u odnosu na dispozicione činioce, generalno posmatrano. Kompleksnost ovog fenomena (KFP), kao i dobijenih rezultata, otvara niz pitanja za naredne istraživanja unutar ove oblasti. Primena multidisciplinarnog i interakcionističkog pristupa se čini kao adekvatna polazna osnova za naredna istraživanja.

5. LITERATURA

"Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. Beograd: JP „Službeni glasnik“.

"Sl. glasnik RS", br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016 - odluka US. Zakon o prekršajima. Beograd: JP „Službeni glasnik“.

"Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019. Krivični zakonik. Beograd: JP „Službeni glasnik“.

"Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 -ispr., 107/2005 -ispr., 72/2009 i 111/2009. Krivični zakonik. Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Aaltonen, M., Kivivuori, J., Martikainen, P., & Salmi, V. (2012). Socio-Economic Status and Criminality as Predictors of Male Violence: Does Victim's Gender or Place of Occurrence Matter?. *British Journal of Criminology*, 52(6), 1192-1211. <https://doi.org/10.1093/bjc/azs045>

Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-87. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>

Agnew, R., Piquero, N. L., & Cullen, F. T. (2009). General strain theory and white-collar crime. In S. S. Simpson, & D. Weisburd (Eds), *The criminology of white-collar crime* (pp. 35-60). Springer Publishing.

Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: An overview of general strain theory*. Los Angeles: Roxbury Publishing.

Ainsworth, P. B. (2000). *Psychology and Crime: Myths and Reality*. Harlow: Pearson Education.

Ainsworth, P. B. (2001). *Offender Crime Profiling and Crime Analysis*. Willan Publishing: USA and Canada.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Albus, K. E., Weist, M. D., & Perez-Smith, A. M. (2004). Associations between youth risk behavior and exposure to violence. *Behavior Modification, 28*(4), 548–564. <https://doi.org/10.1177/0145445503259512>
- Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: Norton.
- Asendorpf, J. B., Borkenau, P., Ostendorf, F., & Van Aken, M. A. G. (2001). Carving personality description at its joints: Confirmation of three replicable personality prototypes for both children and adults. *European Journal of Personality, 15*(3), 169–198. <https://doi.org/10.1002/per.408.abs>
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2001). A theoretical basis for the major dimensions of personality. *European Journal of Personality, 15*(5), 327–353. <https://doi.org/10.1002/per.417>
- Baić, V. (2018). *Kriminalistička psihologija*. Beograd: Kriminalističko policijska akademija.
- Baić, V. i Deljić, I. (2019). *Kriminalistička psihologija*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- Baić, V., Radovanović, I., & Oljača, M. (2020). Sociodemographic characteristics of the homicidal population. *Bezbednost, Beograd, 62*(1), 23–47. [doi:10.5937/bezbednost2001023b](https://doi.org/10.5937/bezbednost2001023b)
- Bartol, C. R., & Holanchock, H. A. (1979). Eysenck's theory of criminality: a test on an American prisoner population. *Criminal Justice and Behavior, 6*(3), 245–249.
- Behavioral Science Unit (2020, April 26). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Behavioral_Science_Unit
- Blonigen, D. M., Macia, K. S., Smelson, D., & Timko, C. (2020). Criminal recidivism among justice-involved veterans following substance use disorder residential treatment. *Addictive Behaviors, 106*, 106357. [doi:10.1016/j.addbeh.2020.106357](https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106357)

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Boduszek, D., Debowska, A., & Willmott, D. (2017). Latent profile analysis of psychopathic traits among homicide, general violent, property, and white-collar offenders. *Journal of criminal justice*, 51, 17-23. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2017.06.001>
- Boduszek, D., Debowska, A., Dhingra, K., & DeLisi, M. (2016). Introduction and validation of psychopathic personality traits scale (PPTS) in a large prison sample. *Journal of Criminal Justice*, 46, 9–17. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.02.004>.
- Boduszek, D., Debowska, A., Sherretts, N., Willmott, D., Boulton, M., Kielkiewicz, K., ... Hyland, P. (2019). Are Prisoners More Psychopathic than Non-forensic Populations? Profiling Psychopathic Traits among Prisoners, Community Adults, University Students, and Adolescents. *Deviant Behavior*, 42(2), 232–244. <https://doi.org/10.1080/01639625.2019.1665221>
- Bojanić, N., i Srdanović, M. (2015). Značaj kriminalističkog profilisanja u rasvjetljavanju krivičnih djela po nepoznatim izvršiocima. *Kriminalističke teme*, 1-2, 81-103.
- Brad, C. A., Coupland, R. B. A., & Olver, M. E. (2014). An Examination of Mental Health, Hostility, and Typology in Homicide Offenders. *Homicide Studies*, 18(4), 323–341. <https://doi.org/10.1177/1088767914521416>
- Buckels, E. E., Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2013). Behavioral confirmation of everyday sadism. *Psychological Science*, 24(1), 2201-2209. <https://doi.org/10.1177/0956797613490749>
- Canter, D. & Youngs, E. D. (2009) *Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action*. Chichester: Wiley.
- Canter, D. (1994). *Criminal Shadows*. London: Harper Collins.
- Canter, D. (2000). Offender profiling and criminal differentiation. *Legal and Criminological Psychology*, 5(1), 23–46. <https://doi.org/10.1348/135532500167958>
- Canter, D. (2004). Offender profiling and investigative psychology. *Journal of investigative psychology and offender profiling*, 1(1), 1-15. <https://doi.org/10.1002/jip.7>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Canter, D. (2008). *Criminal Psychology: Topics in Applied Psychology*. London: Hodder Education.
- Canter, D. (2011). Resolving the Offender “Profiling Equations” and the Emergence of an Investigative Psychology. *Current Directions in Psychological Science*, 20(1), 5–10. <https://doi.org/10.1177/0963721410396825>
- Canter, D., & Youngs, D. (2003). Beyond “Offender Profiling”: The Need for an Investigative Psychology. In D. Carson & R. Bull (Eds). *Handbook of Psychology in Legal Contexts* (171 – 205). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/0470013397>
- Chabrol, H., Melioli, T., Van Leeuwen, N., Rodgers, R., & Goutaudier, N. (2015). The Dark Tetrad: Identifying personality profiles in high-school students. *Personality and Individual Differences*, 83, 97–101. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.051>
- Chapman, B. P., & Goldberg, L. R. (2011). Replicability and 40-year predictive power of childhood ARC types. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(3), 593–606. <https://doi.org/10.1037/a0024289>
- Christie, R. (1970). WHY MACHIAVELLI? In L. Festinger & S. Schachter (Eds). *Studies in Machiavellianism* (pp 1 - 9). Studies in Machiavellianism. The Academic Press. <https://doi.org/10.1016/C2013-0-10497-7>
- Claes, L., Tavernier, G., Roose, A., Bijttebier, P., Smith, S. F., & Lilienfeld, S. O. (2012). Identifying Personality Subtypes Based on the Five-Factor Model Dimensions in Male Prisoners. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(1), 41–58. <https://doi.org/10.1177/0306624x12462013>
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155–159. [doi:10.1037/0033-2909.112.1.155](https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155)
- Cohen, M. A., & Piquero, A. R. (2007). New Evidence on the Monetary Value of Saving a High Risk Youth. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1077214>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Coid, J., Yang, M., Ullrich, S., Roberts, A., Moran, P., Bebbington, P., ... & Hare, R. (2009). Psychopathy among prisoners in England and Wales. *International journal of law and psychiatry*, 32(3), 134-141.
- Collins, L. M., Schafer, J. L., & Kam, C.-M. (2001). A comparison of inclusive and restrictive strategies in modern missing data procedures. *Psychological Methods*, 6(4), 330–351. doi:10.1037/1082-989x.6.4.330
- Corr, P. J., & Matthews, (2009). *The Cambridge Handbook of Personality Psychology*. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511596544>
- Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1992). NEO Personality Inventory–Revised (NEO–PI–R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO–FFI) professional manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., Terracciano, A., & McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(2), 322–331. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.2.322>
- Counter, D. & Youngs, D. (2003). Beyond ‘Offender Profiling’: The Need for an Investigative Psychology. In D. Carson & R. Bull (Eds.), *Handbook of Psychology in Legal Contexts*, Second Edition (pp. 171 – 205). John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/0470013397>
- Crighton, D. A. (2015). *Offender Profiling*. In Crighton, D. A. i Towl, J. L. (Eds). *Forensic Psychology*, Second Edition (33-44). John Wiley & Sons Ltd.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. doi:10.1007/bf02310555
- Curtin, F., & Niveau, G. (1998). Psychosocial profile of Swiss sexual offenders. *Journal of Forensic Science*, 43(4), 755-759. <https://doi.org/10.1520/jfs14302j>
- Čarnić, D. (2018, 2. januar). *Sve je više žena u zatvorima*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/395673/Hronika/Sve-je-vise-zena-u-zatvorima>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Čolović, P. i Milin, P. (2018). *Korelacioni istraživački nacrti*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
Preuzeto sa: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-426-9>
- Čolović, P., Jordanov, M. i Nenadić, F. (2014). Tipovi ličnosti u okviru modela velikih pet: poređenje rešenja dobijenih klaster analizom i analizom latentnih profila. *Primenjena psihologija*, (8)2, 203–219. <https://doi.org/10.19090/pp.2015.2.203-219>
- Čolović, P., Smederevac, S., & Mitrović, D. (2014). Velikih pet plus dva: validacija skraćene verzije. *Primenjena Psihologija*, 7(3-1), 227. <https://doi.org/10.19090/pp.2014.3-1.227-254>
- Dammer, H.R. (2000) *Religion in Corrections*. Lanham, MD: American Correctional Association.
- Davis, K. A., & Knight, R. A. (2019a). The Relation of Childhood Abuse Experiences to Problematic Sexual Behaviors in Male Youths Who Have Sexually Offended. *Archives of Sexual Behavior*, 48(7), 2149–2169. doi:10.1007/s10508-018-1279-3
- Davis, K. A., & Knight, R. A. (2019b). Childhood maltreatment experiences and problematic sexual outcomes in adult males who have sexually offended: Further evidence of the potency of male caregiver psychological abuse. *Child Abuse & Neglect*, 96, 104097. doi:10.1016/j.chiabu.2019.104097
- De Claire, K., Dixon, L., & Larkin, M. (2020). How prisoners and their partners experience the maintenance of their relationship during a prison sentence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 30(3), 293-306.
- Deckers, R. J., Eysenck, H. J., & Gudjonsson, G. H. (1989). *The causes and cures of criminality*. Springer Science & Business Media.
- Del Giudice, M. (2009). Sex, attachment, and the development of reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences*, 32(1), 1–21. doi:10.1017/s0140525x09000016
- Del Giudice, M., Booth, T., & Irwing, P. (2012). The Distance Between Mars and Venus: Measuring Global Sex Differences in Personality. *PLoS ONE*, 7(1), e29265. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0029265>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Dempster, A. P., Laird, N. M., & Rubin, D. B. (1977). Maximum Likelihood from Incomplete Data Via the EM Algorithm. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 39(1), 1–22. doi:10.1111/j.2517-6161.1977.tb01600.x
- Dimitrijević, U. (2019, 8. april). *Nedovoljan broj mesta u srpskim zatvorima: Kazne koje se nikada ne odsluže do kraja*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-47820097>
- Dinić, B. i Smederevac, S. (2012). Pozicija agresivnosti u zajedničkom prostoru PEN modela i modela Velikih pet plus dva. *Psihologija*, 45(3), 295-310. <https://doi.org/10.2298/psi1203295d>
- Dinić, B. M., Petrović, B., & Jonason, P. K. (2018). Serbian adaptations of the Dark Triad Dirty Dozen (DTDD) and Short Dark Triad (SD3). *Personality and Individual Differences*, 134, 321–328. doi:10.1016/j.paid.2018.06.018
- Dinić, B., & Velimirović, M. (2017). *The Dark Tetrad traits profiles in the community sample*. Poster presented at Current trends in psychology, 19. – 21. of October, Novi Sad, Serbia.
- Dinić, B., Barna, J., Trifunović, B., Angelovski, A., & Sadiković, S. (2016). Dva tipa ličnosti među osuđenima: razlike u psihopatiji, agresivnosti i krivičnim delima. *Primenjena Psihologija*, 9(2), 199. doi:10.19090/pp.2016.2.199-217
- Dinić, B., Sadiković, S., & Anja Wertag (2018). *To be or not to be? Dark Triad and Dark Tetrad profiles*. Poster presented at the 19th European Conference on Personality - ECP18, 289, 17th – 21st of July, Timisoara, Romania.
- Dong, Y., & Peng, C.-Y. J. (2013). Principled missing data methods for researchers. *SpringerPlus*, 2(1). doi:10.1186/2193-1801-2-222
- Driessen, J. M. A., Fanti, K. A., Glennon, J. C., Neumann, C. S., Baskin-Sommers, A. R., & Brazil, I. A. (2018). A comparison of latent profiles in antisocial male offenders. *Journal of Criminal Justice*, 57, 47–55. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2018.04.001>
- Dunkel, C. S., Mathes, E., & Beaver, K. M. (2013). Life history theory and the general theory of crime: Life expectancy effects on low self-control and criminal intent. *Journal of Social,*

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Evolutionary, and Cultural Psychology*, 7(1), 12–23.
<https://doi.org/10.1037/h0099177>
- Dwyer, D. (2001). *Angles on criminal psychology*. Nelson Thornes.
- Đurđević, Z., Kolarević, D, Ivanović, Z., Milojković, B. (2019). *Kriminalističko profilisanje*. Beograd: Kriminalističko policijski univerzitet.
- Eaton, T. V., & Korach, S. (2016). A criminological profile of white-collar crime. *Journal of Applied Business Research*, 32(1), 129. <https://doi.org/10.19030/jabr.v32i1.9528>
- Edwards, B. G., Albertson, E., & Verona, E. (2017). Dark and vulnerable personality trait correlates of dimensions of criminal behavior among adult offenders. *Journal of Abnormal Psychology*, 126(7), 921–927. <https://doi.org/10.1037/abn0000281>
- Embar-Seddon, A., & Pass, A. D. (2006). *Offender profiling*. In Greene, J. R. (Ed). *The Encyclopedia of Police Science*, Third Edition (872- 875). Taylor & Francis Group.
- Eriksson, T. G., Masche-No, J. G., & Dåderman, A. M. (2017). Personality traits of prisoners as compared to general populations: Signs of adjustment to the situation? *Personality and Individual Differences*, 107, 237–245.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.030>
- Falk, Ö., Sfindla, A., Brändström, S., Anckarsäter, H., Nilsson, T., & Kerekes, N. (2017). Personality and trait aggression profiles of male and female prison inmates. *Psychiatry Research*, 250, 302–309. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.12.018>
- Farington, J., Garlick, K., & Cave, K. (1982). *The Diary of Joseph Farington*. Yale University Press.
- Felson, M. (1994). *Crime and everyday life: Insights and implications for society*. The Forge Press.
- Ferguson, S. L., & Hull, D. M. (2018). Personality profiles: Using latent profile analysis to model personality typologies. *Personality and Individual Differences*, 122, 177–183.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.10.029>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Figueredo, A. J., Vásquez, G., Brumbach, B. H., Schneider, S. M. R., Sefcek, J. A., Tal, I. R., . . . Jacobs, W. J. (2006). Consilience and life history theory: From genes to brain to reproductive strategy. *Developmental Review, 26*, 243–275. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2006.02.002>
- Figueredo, A. J., Vásquez, G., Brumbach, B. H., Sefcek, J. A., Kirsner, B. R., & Jacobs, W. J. (2005). The K-Factor: Individual differences in life history strategy. *Personality and Individual Differences, 39*(8), 1349–1360. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2006.02.002>
- Figueredo, A. J., Vásquez, G., Brumbach, B. H., Sefcek, J. A., Kirsner, B. R., & Jacobs, W. J. (2005). The K-Factor: Individual differences in life history strategy. *Personality and Individual Differences, 39*(8), 1349–1360. doi:10.1016/j.dr.2006.02.002
- Fox, B., & DeLisi, M. (2018). From criminological heterogeneity to coherent classes: Developing a typology of juvenile sex offenders. *Youth violence and juvenile justice, 16*(3), 299–318. <https://doi.org/10.1177/1541204017699257>
- Fraley, C., & Raftery, A. E. (2002). Model-Based Clustering, Discriminant Analysis, and Density Estimation. *Journal of the American Statistical Association, 97*(458), 611–631. doi: 10.1198/016214502760047131
- Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of Personality: A 10 Year Review. *Social and Personality Psychology Compass, 7*(3), 199–216. <https://doi.org/10.1111/spc3.12018>
- Garcia, D., & MacDonald, S. (2017). Dark personality profiles: Estimating the cluster structure of the Dark Triad. *PsyCh Journal, 6*(3), 239–240. <https://doi.org/10.1002/pchj.175>
- Geary, D. C. (2002). Sexual selection and human life history. *Advances in Child Development and Behavior, 30*, 41–101. [https://doi.org/10.1016/s0065-2407\(02\)80039-8](https://doi.org/10.1016/s0065-2407(02)80039-8)
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows 11 step by step: A simple guide and reference* (4th ed.). Allyn & Bacon.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Godwin, M., & Canter, D. (1997). Encounter and death. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 20(1), 24–38. <https://doi.org/10.1108/13639519710161999>
- Golberg, L. R. (1993): The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48(1), 26–34. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.1.26>
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 26–42. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.26>
- Goldberg, L. R., & Somer, O. (2000). The hierarchical structure of common Turkish person-descriptive adjectives. *European Journal of Personality*, 14(6), 497 - 531. [https://doi.org/10.1002/1099-0984\(200011/12\)14:6<497::AID-PER379>3.0.CO;2-R](https://doi.org/10.1002/1099-0984(200011/12)14:6<497::AID-PER379>3.0.CO;2-R)
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. The Stanford University Press.
- Graham, J. W., Olchowski, A. E., & Gilreath, T. D. (2007). How Many Imputations are Really Needed? Some Practical Clarifications of Multiple Imputation Theory. *Prevention Science*, 8(3), 206–213. doi:10.1007/s11121-007-0070-9
- Gray, J. A. (1982). *The neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septo-hippocampal system* (1st ed.). The Oxford University Press.
- Gray, J. A., & McNaughton, N. (2000). *The Neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septo-hippocampal system* (2nd ed.). The Oxford University Press.
- Green, S. B., & Salkind, N. J. (2003). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data* (3rd ed.). Prentice Hall.
- Grubin, D. (1995) Offender Profiling. *Journal of Forensic Psychiatry*, 6, 259 - 263. <https://doi.org/10.1080/09585189508409892>
- Hans, E., & Eysenck, S. (1976). *Psychoticism as a dimension of personality*. London, Hodder and Stoughton.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Hare, R. D. (2006). Psychopathy: A Clinical and Forensic Overview. *Psychiatric Clinics of North America*, 29(3), 709–724. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2006.04.007>
- Harris, M. B. (1996). Aggressive Experiences and Aggressiveness: Relationship to Ethnicity, Gender, and Age. *Journal of Applied Social Psychology*, 26(10), 843–870. doi:10.1111/j.1559-1816.1996.tb01114.x
- Hart, D., Burock, D., London, B., Atkins, R., & Bonilla-Santiago, G. (2005). The relation of personality types to physiological, behavioural, and cognitive processes. *European Journal of Personality*, 19(5), 391–407. <https://doi.org/10.1002/per.547>
- Haslam, N. (2003). Categorical Versus Dimensional Models of Mental Disorder: The Taxometric Evidence. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 37(6), 696–704. <https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2003.01258.x>
- Hazelwood, R. R., Douglas, J. E. (1980). The lust murderer FBI. *Law Enforcement Bulletin*, 49(4), 18-22.
- Hehman, J. A., & Salmon, C. A. (2018). Sex-Specific Developmental Effects of Father Absence on Casual Sexual Behavior and Life History Strategy. *Evolutionary Psychological Science*, 5(1), 121–130. <https://doi.org/10.1007/s40806-018-0173-5>
- Herzberg, P. Y., & Hoyer, J. (2008). Personality Prototypes in Adult Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 36(3), 259–274. <https://doi.org/10.1177/0093854808328331>
- Herzberg, P. Y., & Roth, M. (2006). Beyond resilient, undercontrollers, and overcontrollers? an extension of personality prototype research. *European Journal of Personality*, 20(1), 5–28. <https://doi.org/10.1002/per.557>
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. R. (1993). Commentary: Testing the General Theory of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(1), 47–54. <https://doi.org/10.1177/0022427893030001004>
- Holmes, R. M. & Holmes, S. T. (1996). *Profiling Violent Crimes: An investigative tool*. Thousand Oaks: Sage.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Howitt, D. (2009). *Forensic and Criminal Psychology*. Harlow: Pearson Education.
- Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, *60*(6), 581–592.
<https://doi.org/10.1037/0003-066x.60.6.581>
- IBM Corp. Released 2017. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0. Armonk, NY: IBM Corp.
- Investigative Psychology – Offender Profiles (2020, May 27). In *Davidcanter*.
<https://www.davidcanter.com/investigative-psychology/offender-profiles/>
- Isler, L., Fletcher, G. J. O., Liu, J. H., & Sibley, C. G. (2017). Validation of the four-profile configuration of personality types within the Five-Factor Model. *Personality and Individual Differences*, *106*, 257–262. <https://doi.org/10.1016/j.jpaid.2016.10.058>
- Isler, L., Liu, J. H., Sibley, C. G., & Fletcher, G. J. O. (2016). Self-regulation and personality profiles: Empirical development, longitudinal stability and predictive ability. *European Journal of Personality*, *30*, 274–287. <https://doi.org/10.1002/per.2054>
- Jeanis, M. N., Fox, B. H., & Muniz, C. N. (2018). Revitalizing profiles of runaways: A latent class analysis of delinquent runaway youth. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *36*, 171–187. <https://doi.org/10.1007/s10560-018-0561-5>
- Jonason, P. K., & Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, *55*(5), 532–537. <https://doi.org/10.1016/j.jpaid.2013.04.027>
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. In M. R. Leary, & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp. 93–108). The Guilford Press.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, *51*(5), 679–682.
<https://doi.org/10.1016/j.jpaid.2011.04.011>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences, 51*(5), 679-682. doi:10.1016/j.paid.2011.04.011
- Jones, R. (2008). Categories, borders and boundaries. *Progress in Human Geography, 33*(2), 174-189. <https://doi.org/10.1177/0309132508089828>
- Jones, S. E., Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2011). Personality, antisocial behavior, and aggression: A meta-analytic review. *Journal of Criminal Justice, 39*, 329-337. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.03.004>.
- Kalvin, C. B., & Bierman, K. L. (2017). Child and adolescent risk factors that differentially predict violent versus nonviolent crime. *Aggressive Behavior, 43*(6), 568-577. <https://doi.org/10.1002/ab.21715>
- Kam, C. C. S., & Zhou, M. (2016). Is the Dark Triad Better Studied Using a Variable- or a Person-Centered Approach? An Exploratory Investigation. *PLOS ONE, 11*(8), e0161628. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0161628>
- Kaplan, H. S., & Gangestad, S. W. (2005). Life History Theory and Evolutionary Psychology. In D. M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology* (pp. 68-95). John Wiley & Sons, Inc.
- Kaufman, S. B., Yaden, D. B., Hyde, E., & Tsukayama, E. (2019). The Light vs. Dark Triad of Personality: Contrasting two very different profiles of human nature. *Frontiers in Psychology, 10*, 467. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00467>.
- Kelly, E. L., Novaco, R. W., & Cauffman, E. (2019). Anger and depression among incarcerated male youth: Predictors of violent and nonviolent offending during adjustment to incarceration. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 87*(8), 693-705. <https://doi.org/10.1037/ccp0000420>
- Kerber, A., Roth, M., & Herzberg, P. (2020). Personality Types Revisited – a Literature-Informed and Data-Driven Approach to an Integration of Prototypical and

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Dimensional Constructs of Personality Description. *PLoS One*, 16(1), e0244849. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244849>.
- Khoshnood, A., & Väfors Fritz, M. (2017). Offender characteristics: a study of 23 violent offenders in Sweden. *Deviant behavior*, 38(2), 141-153. <https://doi.org/10.1080/01639625.2016.1196957>
- Kim, H. Y. (2017). Statistical notes for clinical researchers: Chi-squared test and Fisher's exact test. *Restorative dentistry & endodontics*, 42(2), 152 – 155. <https://doi.org/10.5395/rde.2017.42.2.152>
- Knepper, P. (2001). *Theories and symptoms in criminology*. The Carolina Academic Press.
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: Essays on moral development*. New York: Harper & Row.
- Kokko, h., & Jennions, m. D. (2008). Parental investment, sexual selection and sex ratios. *Journal of Evolutionary Biology*, 21(4), 919–948. <https://doi.org/10.1111/j.1420-9101.2008.01540.x>
- Lamber, L. (2021, July 13). *George Metesky*. In *Britanica*. <https://www.britannica.com/biography/George-Metesky>
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2016). Psychometric Properties of the HEXACO-100. *Assessment*, 25(5), 543–556. <https://doi.org/10.1177/1073191116659134>
- Lejuez, C. W., Simmons, B. L., Aklin, W. M., Daughters, S. B., & Dvir, S. (2004). Risk-taking propensity and risky sexual behavior of individuals in residential substance use treatment. *Addictive Behaviors*, 29(8), 1643–1647. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2004.02.035>
- Lenska, L. (2017). The robber personality: characteristics and formation. *Юридична психологія*, 21(2), 221-231.
- Lessin, A., Lessin, J.K., Eckstein, D., & Kaufman, J. (2005). Five ways of assessing relationship satisfaction. *The Family Journal*, 13, 491.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Loesche, D. (2017, October 23rd). The Prison Gender Gap. <https://www.statista.com/chart/11573/gender-of-inmates-in-us-federal-prisons-and-general-population/>
- Mandara, J. (2003). The typological approach in child and family psychology: A review of theory, methods, and research. *Clinical child and family psychology review*, 6(2), 129-146. <https://doi.org/10.1023/A:1023734627624>
- Manson, J. H. (2020). Is Narcissism a Slow Life History Strategy Indicator?: The Answer Depends on the LHS Instrument. *Evolutionary Psychology*, 18(3), 147470492094623. <https://doi.org/10.1177/1474704920946236>
- March, E., Litten, V., Sullivan, D. H., & Ward, L. (2020). Somebody that I (used to) know: Gender and dimensions of dark personality traits as predictors of intimate partner cyberstalking. *Personality and Individual Differences*, 163, Article 110084. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110084>
- Marchegiani, V., Zampieri, F., Della Barbera, M., & Troisi, A. (2018). Gender differences in the interrelations between digit ratio, psychopathic traits and life history strategies. *Personality and Individual Differences*, 135, 108-112. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.004>
- Martin, Eric. "Hidden consequences: The impact of incarceration on dependent children." *National Institute of Justice* 278 (2017): 2-7.
- McCrae, R. R., Costa, P. T. (1999). A Five-Factor Theory of Personality. In L. A. Pervin and O. P. John (Eds), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 139 - 154). The Guilford Press.
- McGloin, J., Schreck, C. J., Stewart, E. A., & Ousey, G. C. (2011). Predicting the violent offender: The discriminant validity of the subculture of violence. *Criminology*, 49(3), 767-794. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2011.00235.x>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Međedović, J. (2021). Human Life Histories as Dynamic Networks: Using Network Analysis to Conceptualize and Analyze Life History Data. *Evolutionary Psychological Science* 7, 76–90. <https://doi.org/10.1007/s40806-020-00252-y>
- Međedović, J. (2017). The profile of a criminal offender depicted by HEXACO personality traits. *Personality and Individual Differences*, 107, 159–163. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.11.015>
- Međedović, J., & Kujačić, D. (2017). A general factor of personality in a sample of inmates: Associations with indicators of life-history strategy and covitality. *Psihologija*, 50(1), 37–49. <https://doi.org/10.2298/psi160513004m>
- Međedović, J., & Petrović, B. (2015). The Dark Tetrad: Structural Properties and Location in the Personality Space. *Journal of Individual Differences*, 36(4), 228–236. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000179>
- Međedović, J., Čolović, P., Dinić, B. M., & Smederevac, S. (2017). The HEXACO Personality Inventory: Validation and Psychometric Properties in the Serbian Language. *Journal of Personality Assessment*, 101(1), 25–31. <https://doi.org/10.1080/00223891.2017.1370426>
- Merz, E. L., & Roesch, S. C. (2011). A latent profile analysis of the Five Factor Model of personality: Modeling trait interactions. *Personality and individual differences*, 51(8), 915–919. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.07.022>
- Messing, J. T., Mendoza, N. S., & Campbell, J. C. (2016). Alcohol use and latent profiles of intimate partner violence. *Journal of social work practice in the addictions*, 16(1-2), 160–175. <https://doi.org/10.1080/1533256X.2016.1164058>
- Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2001). Structural models of personality and their relation to antisocial behavior: A meta-analytic review. *Criminology*, 39(4), 765–798. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2001.tb00940.x>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Miller, T. R., Cohen, M. A., & Wiersema, B. (1996). *Victim costs and consequences: A new look*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- Minkov, M., & Beaver, K. (2016). A test of life history strategy theory as a predictor of criminal violence across 51 nations. *Personality and Individual Differences, 97*, 186–192. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.03.063>
- Mishra, S., Templeton, A. J., & Meadows, T. J. S. (2017). Living, fast and slow: Is life history orientation associated with risk-related personality traits, risk attitudes, criminal outcomes, and gambling? *Personality and Individual Differences, 117*, 242–248. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.06.009>
- Mitrović, D., Smederevac, S., Čolović, P., Kodžopeljić, J., & Dinić, B. (2014). Personality prototypes based on dimensions of the revised reinforcement sensitivity theory among prisoners and non-prisoners. *Personality and Individual Differences, 69*, 50–55. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.05.004>
- Moon, B., Morash, M., McCluskey, C. P., & Hwang, Hye-Won (2009). A comprehensive test of general strain theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 46(2)*, 182–212. <https://doi.org/10.1177/0022427808330873>
- Morey, L. C. (1991). *The personality assessment inventory professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Mõttus, R., Guljajev, J., Allik, J., Laidra, K., & Pullmann, H. (2012). Longitudinal associations of cognitive ability, personality traits and school grades with antisocial behavior. *European Journal of Personality, 26*, 56–62. <https://doi.org/10.1002/per.820>
- Navas, M. P., Maneiro, L., Cutrín, O., Gómez-Fraguela, J. A., & Sobral, J. (2021). Contributions of the dark triad to moral disengagement among incarcerated and community adults. *Legal and Criminological Psychology, 26(2)*, 196 - 214. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12190>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Neumann, C. S., & Hare, R. D. (2008). Psychopathic traits in a large community sample: Links to violence, alcohol use, and intelligence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(5), 893-899. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.76.5.893>
- Neumann, C. S., Kaufman, S. B., ten Brinke, L., Yaden, D. B., Hyde, E., & Tsykayama, E. (2020). Light and dark trait subtypes of human personality – A multi-study person-centered approach. *Personality and Individual Differences*, 164, 110 - 121. <https://doi.org/j.paid.2020.110121>
- O’Riordan, C., & O’Connell, M. (2014). Predicting adult involvement in crime: Personality measures are significant, socio-economic measures are not. *Personality and Individual Differences*, 68, 98–101. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.04.010>.
- Oljača, M., Baić, V., i Dinić, B. (2019). *Tipologija izvršilaca pojedinih krivičnih dela sa elementima nasilja*. Rad prezentovan na XXV Naučnom skupu Empirijska istraživanja u psihologiji. Beograd, Srbija. Knjiga rezimea, strana 51-52. ISBN 978-86-6427-091-5.
- Oljača, M., Branovački, B., & Sadiković, S. (2018). Socijalno poželjno odgovaranje i struktura ličnosti – dimenzionalna i tipološka perspektiva. *Primenjena Psihologija*, 11(1), 69–87. doi:10.19090/pp.2018.1.69-87
- Oljača, M., Milovanović, I., & Sadiković, S. (2017). Nasilno ponašanje na višem osnovnoškolskom uzrastu-uloga pola i osobina ličnosti. *Nastava i vaspitanje*, 66(2), 321-336. <https://doi.org/10.5937/nasvas17023210>
- Otašević, B., Jovanov, M., & Oljača, M. (2014). Razlike u dimenzijama agresivnosti između nasilnih i nenasilnih prestupnika i pripadnika opšte populacije. *Primenjena psihologija*, 7(4), 565-579. <https://doi.org/10.19090/pp.2014.4.565-579>
- Patrick Mullany (2020, April 26th). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Patrick_Mullany

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Paulhus, D. L. (2014). Toward a Taxonomy of Dark Personalities. *Current Directions in Psychological Science*, 23(6), 421–426. <https://doi.org/10.1177/0963721414547737>
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556–563. [https://doi.org/10.1016/s0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/s0092-6566(02)00505-6)
- Paulhus, D. L., Neumann, C. S., & Hare, R. D. (2015). *Manual for the Self-Report Psychopathy Scale (4th ed.)*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Paunonen, S. V., & Ashton, M. C. (2001). Big five factors and facets and the prediction of behavior. *Journal of personality and social psychology*, 81(3), 524 – 539. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.3.524>.
- Pianka, E. R. (1970). On r- and K-Selection. *The American Naturalist*, 104(940), 592–597. <https://doi.org/10.1086/282697>
- Pineda, D., Galán, M., Martínez-Martínez, A., Campagne, D. M., & Piqueras, J. A. (2021). Same Personality, New Ways to Abuse: How Dark Tetrad Personalities Are Connected With Cyber Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626052199130. <https://doi.org/10.1177/0886260521991307>
- Plouffe, R. A., Saklofske, D. H., & Smith, M. M. (2017). The Assessment of Sadistic Personality: Preliminary psychometric evidence for a new measure. *Personality and Individual Differences*, 104, 166–171. doi:10.1016/j.paid.2016.07.043
- Plouffe, R. A., Wilson, C. A., & Saklofske, D. H. (2020). Examining the Relationships Between Childhood Exposure to Intimate Partner Violence, the Dark Tetrad of Personality, and Violence Perpetration in Adulthood. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626052094851. <https://doi.org/10.1177/0886260520948517>
- Pridemore, W. A. (2006). An Exploratory Analysis of Homicide Victims, Offenders, and Events in Russia. *International Criminal Justice Review*, 16(1), 5–23. <https://doi.org/10.1177/1057567706287948>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Psychological profile (2019, June 7). In *Cambridge Dictionary*.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/psychological-profile>
- Pulkinnen, L. (1996). Female and male personality styles: A typological and developmental analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1288–1306.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.6.1288>
- R Core Team (2018). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>.
- Raftery, A. E. (1995). Bayesian Model Selection in Social Research. *Sociological Methodology*, 25, 111-163. <https://doi.org/10.2307/271063>
- Rašić, H., Kovačević, D., Žarković Palijan, T. (2012). Profiliranje počinitelja ubojstava. *Policija i sigurnost*, 2, 277-292.
- Ressler, R. K., Burgess, A. W., Douglas, J. E., Hartman, C. R., & D'Agostino, R. B. (1986). Sexual killers and their victims: Identifying patterns through crime scene analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 1(3), 288–308.
<https://doi.org/10.1177/088626086001003003>
- Ressler, R.K., Burgess, A.W. and Douglas, J.E. (1988). *Sexual Homicide: Patterns and Motives*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Robins, R. W., John, O. P., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Stouthamer-Loeber, M. (1996). Resilient, overcontrolled, and undercontrolled boys: Three replicable personality types. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 157–171. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.157>
- Rodre, S., Hedlund, J., Liljeberg, J., Kristiansson, M., Masterman, T., & Sturup, J. (2019). Psychopathy-associated personality traits influence crime-scene behavior in male homicide offenders. *Nordic Journal of Psychiatry*, 73(8), 471–474.
<https://doi.org/10.1080/08039488.2019.1626907>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Rogers, R., Jordan, M. J., & Harrison, K. S. (2007). Facets of psychopathy, Axis II traits, and behavioral dysregulation among jail detainees. *Behavioral Sciences & the Law*, 25(4), 471–483. <https://doi.org/10.1002/bsl.767>
- Roth, M., & Herzberg, P. Y. (2017). *The Resilient Personality Prototype*. *Journal of Individual Differences*, 38(1), 1–11. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000216>
- Roth, M., & von Collani, G. (2007). A head-to-head comparison of big-five types and traits in the prediction of social attitudes: Further evidence for a fivecluster typology. *Journal of Individual Differences*, 28(3), 138–149. <https://doi.org/10.1027/1614-0001.28.3.138>
- Rushton, J. P. (1985). Differential K theory: The sociobiology of individual and group differences. *Personality and Individual Differences*, 6(4), 441–452. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(85\)90137-0](https://doi.org/10.1016/0191-8869(85)90137-0).
- Rushton, J. P. (1987). Toward a theory of human multiple birthing: Sociobiology and r/K reproductive strategies. *Acta Geneticae Medicae et Gemellologiae*, 36(3), 289–296. <https://doi.org/10.1017/s0001566000006048>
- Salas-Rodríguez, J., Gómez-Jacinto, L., & Hombrados-Mendieta, M. I. (2021). Life History Theory: Evolutionary mechanisms and gender role on risk-taking behaviors in young adults. *Personality and Individual Differences*, 175, 110752. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110752>
- Sârbescu, P., & Boncu, A. (2018). The resilient, the restraint and the restless: Personality types based on the Alternative Five-Factor Model. *Personality and Individual Differences*, 134, 81-87. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.06.002>
- Sato, T., Wakabayashi, K., Nameda, A., Yasuda, Y., & Watanabe, Y. (2010). Understanding a personality as a whole. In A., Toomela & J. Valsiner (Eds.). *Methodological thinking in psychology: 60 years gone astray?* (89-119). Information Age Publishing Inc.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Saucier, G. (1997). Effects of variable selection on the factor structure of person descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1296–1312. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.6.1296>
- Saucier, G., & Goldberg, L. R. (1996). Evidence for the Big Five in analyses of familiar English personality adjectives. *European Journal of Personality*, 10(1), 61–77. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0984\(199603\)10:1<61::AID-PER246>3.0.CO;2-D](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0984(199603)10:1<61::AID-PER246>3.0.CO;2-D)
- Savage, J. (2009). Understanding Persistent Offending: Linking Developmental Psychology with Research on the Criminal Career. *The Development of Persistent Criminality*, 3(34). <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195310313.003.0001>
- Schlesinger, L. B. (2009). Psychological Profiling: Investigative Implications from Crime Scene Analysis. *The Journal of Psychiatry & Law*, 37(1), 73–84. <https://doi.org/10.1177/009318530903700106>
- Schulz, N., Murphy, B., & Verona, E. (2016). Gender differences in psychopathy links to drug use. *Law and Human Behavior*, 40(2), 159–168. <https://doi.org/10.1037/lhb0000165>
- Scrucca, L., Fop, M., Murphy, T., Brendan, & Raftery, A., E. (2016). mclust 5: Clustering, Classification and Density Estimation Using Gaussian Finite Mixture Models. *The R Journal*, 8(1), 289. doi:10.32614/rj-2016-021
- Sea, J., Beauregard, E., & Youngs, D. (2020). Behavioural profiles and offender characteristics: Typology based on the Personality Assessment Inventory (PAI) in homicide cases. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 17(3), 310–331. <https://doi.org/10.1002/jip.1559>
- Shelden, R. (2006). *Delinquency and juvenile justice in American society*. The Waveland Press.
- Siegel, L. (2016). *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies (12th ed.)*. Belmont, CA: Cengage Learning.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Singh, D., & Rani, A. (2017). A study of psychological (Personality) correlates of criminal behaviour. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 8(1), 62 - 66.
- Sinha, S. (2016). Personality correlates of criminals: A comparative study between normal controls and criminals. *Industrial Psychiatry Journal*, 25(1), 41. <https://doi.org/10.4103/0972-6748.196058>
- Smederevac, S. (2000). *Istraživanje faktorske strukture ličnosti na osnovu leksičkih opisa ličnosti u srpskom jeziku*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Smederevac, S. (2002): *Govor i ličnost ili govor ličnosti*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Smederevac, S., i Mitrović, D. (2006). *Ličnost-metodi i modeli*. Centar za primenjenu psihologiju.
- Smederevac, S., Mitrović, D. i Čolović, P. (2007). The structure of the lexical personality descriptors in Serbian language. *Psihologija*, 40, 485–508. <https://doi.org/10.2298/psi0704485s>
- Smoker, M., & March, E. (2017). Predicting perpetration of intimate partner cyberstalking: Gender and the Dark Tetrad. *Computers in Human Behavior*, 72, 390–396. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.012>
- Snook, B., Cullen, R.M., Bennell, C., Taylor, P., & Gendreau, P. (2008). The criminal profiling illusion. What's Behind the Smoke and Mirrors? *Criminal Justice and Behavior*, 35 (10), 1257-1276. <https://doi.org/10.1177/0093854808321528>
- Specht J, Luhmann M, Geiser C (2014). On the consistency of personality types across adulthood: Latent profile analyses in two large-scale panel studies. *Journal of personality and social psychology*, 107(3), 540. <https://doi.org/10.1037/a0036863>
- Specht, J., Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2011). Stability and change of personality across the life course: The impact of age and major life events on mean-level and rank-order stability of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(4), 862–882. <https://doi.org/10.1037/a0024950>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Steffoff, R. (2011). *Criminal profiling*. New York: Marshall Cevendish Corporation.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Pearson.
- Tellegen, A., Grove, W. M., & Waller, N. G. (1991). *Inventory of Personal characteristics#7 (IPC 7)*. Unpublished materials. University of Minnesota, Department of Psychology, Minneapolis.
- Tetreault, C., Bates, E. A., & Bolam, L. T. (2018). How Dark Personalities Perpetrate Partner and General Aggression in Sweden and the United Kingdom. *Journal of Interpersonal Violence, 36* (9), 4743 – 4767. <https://doi.org/10.1177/0886260518793992>
- Thiry, B. (2012). An assessment of personality disorders with the Five-Factor Model among Belgian inmates. *International Journal of Law and Psychiatry, 35*, 327–333. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijlp.2012.04.010>.
- Thornhill, R., & Palmer, C. T. (2004). Evolutionary life history perspective on rape. In C. Crawford & C. Salmon (Eds.), *Evolutionary psychology, public policy and personal decisions* (pp. 249–274). Lawrence Erlbaum.
- Todorović, D. (2008). *Metodologija psiholoških istraživanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Torrey, E. F. (2011). Stigma and violence: Isn't it time to connect the dots?. *Schizophrenia bulletin, 37*(5), 892-896. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbr057>
- Trninić, V., Barančić, M., & Nazor, M. (2008). The Five-Factor model of personality and aggressiveness in prisoners and athletes. *Kinesiology, 40*(2), 170–181.
- Turner, K., Miller, H. A., & Henderson, C. E. (2008). Latent Profile Analyses of Offense and Personality Characteristics in a Sample of Incarcerated Female Sexual Offenders. *Criminal Justice and Behavior, 35*(7), 879–894. <https://doi.org/10.1177/0093854808318922>
- Turvey, E. B. (2008). *Criminal Profiling: An Introduction Behavioral Evidence Analysis*. Academic Press

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- United Nations Office on Drugs and Crime (2021, December, 2nd). *Compiling and comparing International Crime Statistics*. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/Compiling-and-comparing-International-Crime-Statistics.html>
- Valença, A. M., Nascimento, I., & Nardi, A. E. (2013). Relationship between sexual offences and mental and developmental disorders: a review. *Archives of Clinical Psychiatry* 40(3), 97–104. <https://doi.org/10.1590/s0101-60832013000300004>
- Van der Helm, G.H. P., Klapwijk, M., Stams, G.J.J.M., & van der Laan, P.H. (2009). 'What works' for juvenile prisoners: The role of group climate in a youth prison. *Journal of Children's Services*, 4, 36-48.
- Vuoksima, E., Rose, R. J., Pulkkinen, L., Palviainen, T., Rimfeld, K., Lundström, S., ... & Kaprio, J. (2021). Higher aggression is related to poorer academic performance in compulsory education. *Journal of child psychology and psychiatry*, 62(3), 327-338.
- Waller, N. G. (1999). Evaluating the structure of personality. In C. R. Cloninger (Ed.), *Personality and psychopathology* (pp. 155 - 197). American Psychiatric Press.
- Waller, N. S. & Zavala, J. D. (1993). Evaluating the Big Five. *Psychological Inquiry*, 4, 131 - 134. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0402_13
- Wang, M.-C., Gong, J., Gao, Y., Zhang, X., Yang, W., & Luo, J. (2020). Variants of psychopathy in Chinese male offenders: A latent profile analysis in a large prison sample. *Journal of Criminal Justice*, 69. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2020.10170>
- Wang, S., Chen, C.-C., Dai, C.-L., & Richardson, G. B. (2017). A Call for, and Beginner's Guide to, Measurement Invariance Testing in Evolutionary Psychology. *Evolutionary Psychological Science*, 4(2), 166–178. <https://doi.org/doi:10.1007/s40806-017-0125-5>
- Wareham, J. J. (2005). *Strain, personality traits, and deviance among adolescents: Moderating factors*. (Doctoral dissertation, University of South Florida, 2005). USF Electronic Theses and Dissertations, HV6025.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

- Warren, J. I., Wellbeloved-Stone, J. M., Dietz, P. E., & Millspaugh, S. B. (2018). Gender and violence risk assessment in prisons. *Psychological Services, 15*(4), 543–552. <https://doi.org/10.1037/ser0000217>
- Weisberg, Y. J., DeYoung, C. G., & Hirsh, J. B. (2011). Gender Differences in Personality across the Ten Aspects of the Big Five. *Frontiers in Psychology, 1*(2), 178. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00178>
- Wikström, P.-O. H., & Treiber, K. (2007). The Role of Self-Control in Crime Causation. *European Journal of Criminology, 4*(2), 237–264. <https://doi.org/10.1177/1477370807074858>
- Wilson, D. S., Near, D., & Miller, R. R. (1996). Machiavellianism: A synthesis of the evolutionary and psychological literatures. *Psychological Bulletin, 119*(2), 285–299. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.119.2.285>
- Winter, D. G. & Barenbaum, N. B. (1999). History of Modern Personality Theory and Research. In L.A. Pervin, and O.P. John (Eds), *Handbook of Personality: Theory and Research* (pp. 3-31). The Guilford Press.
- Wojciechowski, T. (2020). Latent Profile Analysis of Personality Dimensions Among Juvenile Offenders: Relevance for Predicting Offending Seriousness. *Crime & Delinquency, 67*(2), 212–233. <https://doi.org/10.1177/0011128720928920>
- Wrightsman, L. S., Greene, E., Nietzel, M.T. & Fortune, W. H. (2002) *Psychology and the Legal System (5th Edition)*. Belmont: Wadsworth.
- York, K. L., & John, O. P. (1992). The four faces of Eve: A typological analysis of women's personality at midlife. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*, 494–508. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.494>
- Zhang, M. X., Hui, B. P. H., & Wu, A. M. S. (2020). Psychometric evaluation of the short form of the Arizona Life History Battery (K-SF-42): A revised Chinese version for emerging adults. *Evolutionary Psychology, 18*(4). <https://doi.org/10.1177/1474704920969111>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Zuckerman, M. (1994). An alternative five-factor model for personality. In C. F. Halverson, Jr., G. A. Kohnstamm, & R. P. Martin (Eds.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood* (pp. 53-68). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

6. PRILOG

Prilog A

Upitnik osnovnih podataka

UPITNIK OSNOVNIH PODATAKA

Pitanja u ovom upitniku su namenjena prikupljanju osnovnih podataka o Vama i odnose se na različite životne aspekte koji mogu biti važni za pojedinca. Molimo Vas da zaokružite odgovor koji je tačan za Vas.

1. Pol: 1 – muški
 2 – ženski

2. Starost: _____ (navedite broj godina starosti)

3. Obrazovanje: 1. nezavršena osnovna škola
 2. završena osnovna škola
 3. završena srednja škola
 4. završena viša ili visoka škola
 5. završeno fakultetsko obrazovanje
 6. završene doktorske studije

4. Zaposlenje. Trenutno ste:
 1 - Nezaposleni
 2 - Radite honorarne poslove
 3 - Zaposleni ste na određeno
 4 - Zaposleni ste na neodređeno

5. Mesečni prihodi. Vaši mesečni prihodi iznose:
 1 - 0 RSD; nisam imao stalne mesečne prihode
 2 - do 20000 RSD
 3 - više od 20000; manje od 40000 RSD
 4 - više od 40000; manje do 60000 RSD
 5 - više od 60000 RSD

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

*Prilog B***Prethodna kriminalna istorija ispitanika iz opšte populacije**

Naredni niz pitanja se odnosi na minimalne kriminološke podatke o Vama, koji su nam potrebni za realizaciju ovog istraživanja. Vaši odgovori će biti **isključivo** upotrebljeni kako bismo Vas svrstali u jednu od dve grupe osoba: (1) pripadnici opšte populacije bez kriminalne istorije i (2) pripadnici opšte populacije sa kriminalnom istorijom. Vaši odgovori na bilo koje od narednih pitanja **neće biti prikazivani javnosti niti analizirani u naučne svrhe**. Molimo Vas da odgovorite iskreno.

1. Koliko puta do sada ste uhapšeni? _____ (navedite broj)
2. Koliko puta do sada ste osuđivani? _____ (navedite broj)
3. Koliko puta do sada ste bili na izdržavanju zatvorske kazne? _____ (navedite broj)

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog C

Kriminološki podaci u vezi sa prethodnom kriminalnom istorijom i krivičnim delom usled kojeg je lice osuđeno na izdržavanje kazne zatvorom

NA NAREDNA PITANJA ODGOVARA OSOBLJE KP ZAVODA U SKLADU SA KRIMINALNOM ISTORIJOM OSOBE KOJA JE POPUNJAVALA OVAJ UPITNIK.

Prva četiri pitanja se odnose na **trenutno izdržavanje kazne zatvorom**.

Lice osuđeno na kaznu zatvorom, koje je odgovaralo na pitanja u ovom upitniku je:

1. Trenutno osuđeno na zatvorsku kaznu u trajanju od ____ godina i ____ meseci;
2. Zbog krivičnog dela: _____, član zakona: _____;
3. Krivično delo se može okarakterisati kao:
 - a. Krivično delo koje sadrži elemente nasilja
 - b. Krivično delo koje ne sadrži elemente nasilja
(molimo Vas da zaokružite samo jedan odgovor)
4. Krivično delo za koje je lice osuđeno je počinjeno:
 - a. Prvi put
 - b. Drugi put
 - c. Treći put
 - d. Četiri ili više puta

Naredna pitanja se odnose na krivična dela, koja je lice koje je popunjavalo ove upitnike, **počinilo u prošlosti (pre trenutne osude na kaznu zatvorom)**.

Lice osuđeno na kaznu zatvorom, koje je odgovaralo na pitanja u ovom upitniku je, pre trenutne osude:

1. do sada osuđivano na kaznu zatvorom _____ puta (navedite broj);
2. do sada bilo na izdržavanju zatvorske kazne _____ puta (navedite broj);
3. za sve prethodne osude, boravila u zatvoru ukupno: ____ godina i ____ meseci;
4. prethodna krivična dela, za koje je lice osuđeno na izdržavanje kazne zatvorom:

Krivično delo: _____, član zakona: _____;

Krivično delo: _____, član zakona: _____;

Krivično delo: _____, član zakona: _____;

Krivično delo: _____, član zakona: _____;

Krivično delo: _____, član zakona: _____;

Krivično delo: _____, član zakona: _____;

Krivično delo: _____, član zakona: _____;
5. Prethodna krivična dela za koja je lice ranije osuđivano na izdržavanje kazne zatvorom:
 - a) Ne sadrže elemente nasilja
 - b) Sadrže elemente nasilja
 - c) Neki sadrže, a neki ne sadrže elemente nasilja
(molim vas da zaokružite samo jedan od ponuđenih odgovora)

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog D

Upitnik Velikih pet plus dva – skraćena verzija

VP+2: Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje se odnose na osećanja, mišljenja i ponašanja zajednička svim ljudima. Molimo Vas da zaokružite ili prectate broj koji najviše odgovara Vašem stepenu slaganja sa iznetom tvrdnjom. Brojevi imaju sledeće značenje:

- 1 - UOPŠTE SE NE SLAŽEM;
- 2- UGLAVNOM SE NE SLAŽEM;
- 3- NISAM SIGURAN;
- 4- UGLAVNOM SE SLAŽEM;
- 5- POTPUNO SE SLAŽEM.

Br.	Tvrdnje	Odgovori				
1	Veoma sam uporan.	1	2	3	4	5
2	Često provociram druge.	1	2	3	4	5
3	Pratim nova zbivanja u umetnosti (muzika, film, književnost...)	1	2	3	4	5
4	Družim se sa velikim brojem ljudi.	1	2	3	4	5
5	Ja sam rođeni pobednik.	1	2	3	4	5
6	Lako se obeshrabrim.	1	2	3	4	5
7	Za mene važi: ono što možeš da uradiš danas, ne ostavljaj za sutra.	1	2	3	4	5
8	Često se podsmevam drugima.	1	2	3	4	5
9	Ja sam šarmantna osoba.	1	2	3	4	5
10	Uživam da me se drugi plaše.	1	2	3	4	5
11	Nije mi problem da prevarim nekog.	1	2	3	4	5
12	Rođena sam u gradu Boha-Bogo.	1	2	3	4	5
13	Imam različita interesovanja.	1	2	3	4	5
14	Ja sam mudra osoba.	1	2	3	4	5
15	Može se reći da sam prgava osoba.	1	2	3	4	5
16	Volim ljude.	1	2	3	4	5
17	Mislim da sam veoma talentovan.	1	2	3	4	5
18	Ja baš nemam sreće.	1	2	3	4	5
19	Ja sam prijatna osoba.	1	2	3	4	5
20	Često iskorišćavam druge.	1	2	3	4	5
21	Bavim se mnogim zanimljivim stvarima u slobodno vreme.	1	2	3	4	5
22	Stvoren sam za velika dela.	1	2	3	4	5
23	Veoma sam marljiv i vredan.	1	2	3	4	5
24	Često lažem.	1	2	3	4	5
25	Uvek ispunjavam sve svoje obaveze.	1	2	3	4	5
26	Ja sam "teška" osoba.	1	2	3	4	5
27	Mislim da imam neke posebne kvalitete.	1	2	3	4	5
28	Često se osećam ogorčeno.	1	2	3	4	5
29	Sve što počnem, to i završim.	1	2	3	4	5
30	Volim da naređujem.	1	2	3	4	5
31	Osećam da je život nepravedan prema meni.	1	2	3	4	5
32	Imam blagu narav.	1	2	3	4	5

33	Ja sam nesrećna osoba.	1	2	3	4	5
34	Veoma sam temeljan u onome što radim.	1	2	3	4	5
35	Često me more tužne misli.	1	2	3	4	5
36	Često protivrečim drugim ljudima.	1	2	3	4	5
37	Sklon sam da odlažem obaveze.	1	2	3	4	5
38	Volim svuda da zabodem nos.	1	2	3	4	5
39	Pričljiv sam.	1	2	3	4	5
40	Ja sam važna osoba	1	2	3	4	5
41	Nemaran sam kada su obaveze u pitanju.	1	2	3	4	5
42	Često pobesnim.	1	2	3	4	5
43	Lako se iznerviram.	1	2	3	4	5
44	Uglavnom sam dobro raspoložen.	1	2	3	4	5
45	Voleo bih da isprobam što više stvari u životu.	1	2	3	4	5
46	Ja sam moćna osoba	1	2	3	4	5
47	Često sam zabrinut.	1	2	3	4	5
48	Često se suprotstavljam mišljenju drugih.	1	2	3	4	5
49	Pomalo spletkarim.	1	2	3	4	5
50	Osećam da mi nova saznanja obogaćuju život.	1	2	3	4	5
51	Lako planem.	1	2	3	4	5
52	Veoma sam srdačan.	1	2	3	4	5
53	Neka umetnička dela mogu u meni da pobude snažna osećanja.	1	2	3	4	5
54	Stalno se usavršavam i napredujem.	1	2	3	4	5
55	Ja sam uticajna osoba.	1	2	3	4	5
56	Ostavite prazan odgovor na ovo pitanje.	1	2	3	4	5
57	Ja sam vedra osoba.	1	2	3	4	5
58	Često me muči osećanje krivice.	1	2	3	4	5
59	Veoma sam društven.	1	2	3	4	5
60	Često tragam za informacijama o stvarima koje me zanimaju.	1	2	3	4	5
61	Ja sam lenja osoba.	1	2	3	4	5
62	Žudim za uzbuđenjima i novinama.	1	2	3	4	5
63	Često mislim da život nema smisla.	1	2	3	4	5
64	Ponekad pomislim da sam jeziv čovek.	1	2	3	4	5
65	Ja sam kreativna osoba.	1	2	3	4	5
66	Lako se zbližavam s ljudima.	1	2	3	4	5
67	Često ogovaram druge.	1	2	3	4	5
68	Često smandrljam neki posao.	1	2	3	4	5
69	Često se posvađam sa drugima.	1	2	3	4	5
70	Imam veoma visoko mišljenje o sebi.	1	2	3	4	5
71	Često osećam teskobu.	1	2	3	4	5
72	Pun sam energije.	1	2	3	4	5

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog E

Skraćena verzija upitnika za procenu dimenzija Mračne trijade

SD3. Pred Vama se nalazi niz pitanja koji se odnosi na različite oblike ponašanja. Molimo Vas da odgovarate iskreno u odnosu na Vaše tipične reakcije, osobine i ponašanja koja ispoljavate u svakodnevnom funkcionisanju. Na sva pitanja u ovom odeljku odgovarate po istom principu, tako što ćete selektovati jedan od ponuđenih brojeva, pri čemu brojevi znače sledeće:

1 - uopšte se ne slažem	2 - ne slažem se	3 - niti se ne slažem, niti ne slažem	4 - slažem se	5 - u potpunosti se slažem
1. Nije mudro odavati svoje tajne.			1	2 3 4 5
2. Volim da se koristim manipulacijom da bi ispalo po mome.			1	2 3 4 5
3. Moraš učiniti šta god je potrebno kako bi važne ljude pridobio na			1	2 3 4 5
4. Treba izbegavati direktni sukob sa drugima jer će ti možda biti od koristiti u budućnosti.			1	2 3 4 5
5. Mudro je voditi računa o informacijama koje možeš kasnije iskoristiti protiv nekoga.			1	2 3 4 5
6. Treba sačekati pogodan trenutak da bi se osvetio drugima.			1	2 3 4 5
7. Postoje stvari koje ne treba govoriti drugima kako bi sačuvao svoj			1	2 3 4 5
8. Treba se pobrinuti da tvoji planovi koriste tebi, a ne drugima.			1	2 3 4 5
9. Većinom ljudi se može manipulirati.			1	2 3 4 5
10. Ljudi me vide kao rođenog vođu.			1	2 3 4 5
11. Mrzim da budem u centru pažnje.			1	2 3 4 5
12. Mnoge zajedničke aktivnosti znaju biti dosadne bez mene.			1	2 3 4 5
13. Znam da sam poseban jer mi svi to neprestano govore.			1	2 3 4 5
14. Volim da sklapam proznanstva sa važnim ljudima.			1	2 3 4 5
15. Postidim se kada dobijem kompliment.			1	2 3 4 5
16. Poredili su me sa slavnim ličnostima.			1	2 3 4 5
17. Rođen sam u zemlji čuda (kao i Alisa).			1	2 3 4 5
17. Ja sam prosečna osoba.			1	2 3 4 5
18. Insistiram da dobijem poštovanje koje zaslužujem.			1	2 3 4 5
19. Volim da se osvetim autoritetima.			1	2 3 4 5
20. Izbegavam opasne situacije.			1	2 3 4 5
21. Osveta treba biti brza i okrutna.			1	2 3 4 5
22. Ljudi često govore da sam van kontrole.			1	2 3 4 5
23. Tačno je da mogu da budem zao prema drugima.			1	2 3 4 5
24. Ljudi koji se kače sa mnom uvek zažale.			1	2 3 4 5
25. Nikada nisam imao problema sa zakonom.			1	2 3 4 5
26. Uživam da imam seks sa osobama koje jedva poznajem.			1	2 3 4 5
27. Reći ću bilo šta kako bih dobio ono što želim.			1	2 3 4 5

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog F

Inventar za procenu sadističke ličnosti

ASP. Pred Vama se nalazi niz pitanja koji se odnosi na različite oblike ponašanja. Molimo Vas da odgovarate iskreno u odnosu na Vaše tipične reakcije, osobine i ponašanja koja ispoljavate u svakodnevnom funkcionisanju. Na sva pitanja u ovom odeljku odgovarate po istom principu, tako što ćete selektovati jedan od ponuđenih brojeva, pri čemu brojevi znače sledeće:

	1 - uopšte se ne slažem	2 - ne slažem se	3 - niti se ne slažem, niti ne slažem	4 - slažem se	5 - u potpunosti se slažem
1. Ismejavao sam druge kako bi znali da sam glavni.				1	2 3 4 5
2. Nikada mi neće dosaditi da zastrašujem ljude.				1	2 3 4 5
3. Povrediću nekoga ako to znači da ću biti glavni.				1	2 3 4 5
4. Kada zadirkujem nekoga, zabavno je videti ga kako postaje uznemiren.				1	2 3 4 5
5. Biti zao prema drugima može biti zabavno.				1	2 3 4 5
6. Na ovo pitanje ne treba da odgovorite.				1	2 3 4 5
7. Pričinjava mi zadovoljstvo da zadirkujem druge pred njihovim prijateljima.				1	2 3 4 5
8. Uzbuđuje me kada gledam ljude kako se tuku.				1	2 3 4 5
9. Razmišljam o tome da povredim ljude koji me nerviraju.				1	2 3 4 5
10. Ne bih namerno povredio nikoga, čak i ako mi se ne sviđa.				1	2 3 4 5

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog G

Srpska adaptacija K-SF-42

MINI-K SF42. Molimo Vas da navedete u kojem stepenu se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama. Koristite skalu ispod i napišite Vaš odgovor (broj) na predviđenom mestu. Na sva pitanja koja se ne odnose na vas odgovorite sa 0.

-3 U potpunosti se ne slažem	-2 Delimično se ne slažem	-1 Više se ne slažem nego što se slažem	0 Nisam siguran/Ne odnosi se na mene	1 Više se slažem nego što se ne slažem	2 Delimično se slažem	3 U potpunosti se slažem
---------------------------------	------------------------------	--	---	---	--------------------------	-----------------------------

1	__	Kada sam suočen sa lošom (teškom) situacijom, uradim sve što mogu kako bi se situacija promenila na bolje.
2	__	Kada se susretnem sa problemima, ne odustajem dok ih ne rešim.
3	__	Smatram da sam često naučio nešto značajno iz teških situacija/ iz situacija koje su mi bile teške.
4	__	Kada se suočim sa lošom/teškom situacijom, pomaže mi mi da promenim pogled na tu situaciju/stvari sagledam na drugačiji način.
5	__	Čak i kada deluje da je sve krenulo loše/po zlu, obično mogu pronaći dobre strane (u toj situaciji).
6	__	Mogu pronaći nešto pozitivno čak i u najgorim situacijama.
7	__	Na mesečnom nivou uložim značajnu količinu vremena kako bih pružio emocionalnu podršku mojoj porodici i rođacima.
8	__	Trenutno mnogo doprinosim dobrobiti i blagostanju moje porodice i rođaka.
9	__	Na mesečnom nivou uložim značajnu količinu vremena kako bih pružio emocionalnu podršku poznanicima (poput komšija ili ljudi iz crkve).
10	__	Ovih dana mnogo doprinosim dobrobiti i blagostanju mojih prijatelja.
11	__	Na mesečnom nivou ulažem značajnu količinu vremena radeći volonterske poslove u školi ili drugim institucijama koje su posvećene radu sa mladima.
12	__	Često dajem svoj doprinos drugim organizacijama, u različite svrhe i dobrotvornim organizacijama (uključujući i stalne novčane donacije na mesečnom nivou).
13	__	Ja sam veoma religiozna osoba.
14	__	Religija mi je važna u životu/je značajan deo mog života.
15	__	Spiritualnost/Duhovnost je važan deo mog života/mi je važna u životu.
16	__	Poistovećujem sebe sa pripadnošću religioznoj grupi u kojoj sam.
17	__	Često posećujem religiozne ili duhovne događaje.
18	__	Kada treba da donesem odluke u vezi sa svakodnevnim aktivnostima, često se zapitam šta bi mi moja religiozna ili duhovna uverenja savetovala da uradim.
19	__	Brinem da moj (romantični) partner neće brinuti o meni koliko ja brinem o njemu.
20	__	Ne osećam se prijatno da se otvorim pred mojim (romantičnim) partnerom/mojom partnerkom.
21	__	Želim da se zbližim sa mojim partnerom, ali se nastavljam povlačiti.
22	__	Često želim da se potpuno spojim sa mojim partnerom/partnerom, i ovo ga/je ponekad udalji od mene/uplaši.
23	__	Postanem nervozan kada se previše zbližim sa partnerom.
24	__	Uviđam da moj partner ne želi da budemo bliski koliko bih ja želeo.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

U nastavku se nalazi nekoliko pitanja koja se odnose na pomoć koju ljudi pružaju jedni drugima. Koristite skalu ispod i napišite Vaš odgovor u predviđenom prostoru, navodeći koliko često Vam je bilo koji roditelj, član porodice ili prijatelj pomogao na svaki od narednih načina. Na sva pitanja koja se ne odnose na Vas odgovorite sa 0.

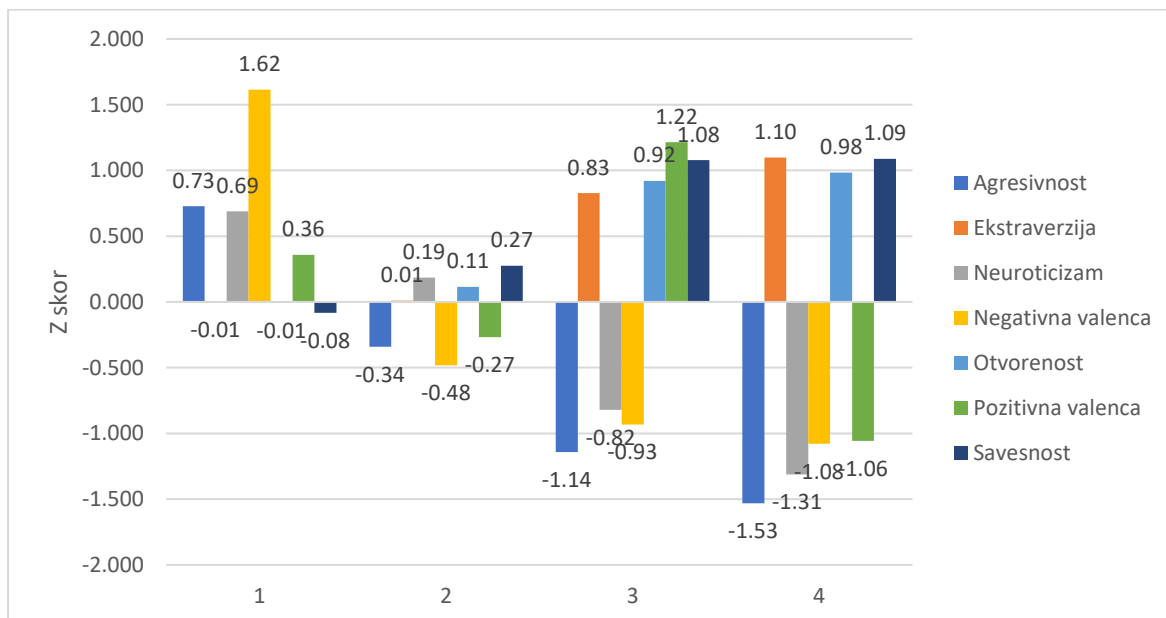
0 - Nimalo	1 - Malo	2 - Umereno	3 - Mnogo
------------	----------	-------------	-----------

Dok ste odrastali...	
25	___ Koliko vremena i pažnje Vam je posvetila Vaša biološka majka, kada vam je to bilo potrebno?
26	___ Koliko truda je Vaša biološka majka uložila pazeći na Vas i starajući se da budete dobro vaspitani?
27	___ Koliko Vas je Vaša biološka majka učila o životu?
28	___ Koliko ljubavi i naklonosti ste dobili od Vašeg biološkog oca, tokom odrastanja?
29	___ Koliko vremena i pažnje Vam je posvetio Vaš biološki otac, kada vam je to bilo potrebno?
30	___ Koliko Vas je Vaš biološki otac učio o životu?
Tokom poslednjeg meseca...	
31	___ Koliko često su Vam Vaši rođaci pomogli kada su Vas mučile razne brige?
32	___ Koliko često su Vam Vaši rođaci rekli da ste nešto uradili veoma dobro?
33	___ Koliko često su Vam Vaši rođaci rekli da im se dopadate baš takvi kakvi jeste?
34	___ Koliko često su Vam Vaši rođaci pokazali naklonost?
35	___ Koliko često su Vas Vaši rođaci (sa)slušali kada ste im govorili o Vašim osećanjima?
36	___ Koliko često su Vam Vaši rođaci pokazali interesovanje i zabrinutost za Vaše blagostanje?
37	___ Koliko često su Vam Vaši prijatelji pomogli kada su Vas mučile razne brige?
38	___ Koliko često su Vam Vaši prijatelji rekli da ste nešto uradili veoma dobro?
39	___ Koliko često su Vam Vaši prijatelji rekli da im se dopadate baš takvi kakvi jeste?
40	___ Koliko često su Vam Vaši prijatelji pokazali naklonost?
41	___ Koliko često su Vam Vaši prijatelji ponudili da vas odvedu negde?
42	___ Koliko često su Vam Vaši prijatelji pokazali interesovanje i zabrinutost za Vaše blagostanje?

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog H

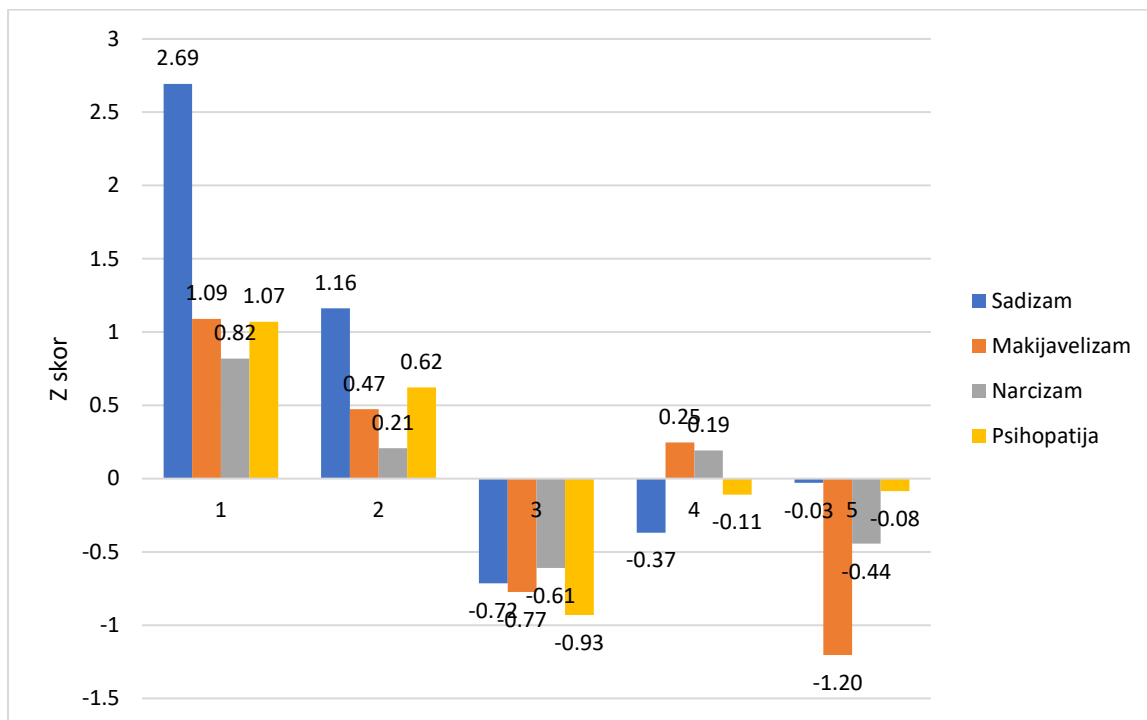
Analiza latentnih klasa u prostoru bazičnih osobina ličnosti kod ispitanika iz zatvorske populacije – rešenje sa četiri klase

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog I

Izolovane klase u prostoru mračnih osobina ličnosti na uzorku ispitanika iz opšte populacije – rešenje sa pet klasa

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog J

Povezanost sociodemografskih varijabli i šire definisanih kategorija KD u odnosu na kriterijum nasilja.

		Ne		Da		Test		
		N	%	N	%	χ^2	DF	p vrednost
Pol	Muški	200	87.0%	124	86.7%	.01	1	.946
	Ženski	30	13.0%	19	13.3%			
Starost	do 25 godina	10	4.3%	16	11.2%	7.86	3	.049
	od 25 do 35 godina	89	38.7%	59	41.3%			
	od 35 do 45 godina	89	38.7%	49	34.3%			
	preko 45 godina	42	18.3%	19	13.3%			
Obrazovanje	Nezavršena OS	7	3.0%	10	7.0%	11.76	5	.038
	Završena OŠ	37	16.1%	33	23.1%			
	Završena SŠ	145	63.0%	86	60.1%			
	Završena viša ili visoka škola	20	8.7%	7	4.9%			
	Završen fakultet	21	9.1%	6	4.2%			
	Završene doktorske studije	0	0.0%	1	0.7%			
Zaposlenje	Nezaposlen	51	22.2%	25	17.5%	5.31	3	.150
	Honorarni poslovi	54	23.5%	48	33.6%			
	Zaposlen na određeno	43	18.7%	28	19.6%			
	Zaposlen na neodređeno	82	35.7%	42	29.4%			
Mesečni prihodi	Nemam stalne mesečne prihode	34	14.8%	21	14.7%	5.31	3	.150
	Do 20000 RSD	22	9.6%	8	5.6%			
	Od 21000 do 40000 RSD	54	23.5%	38	26.6%			
	Od 41000 do 60000 RSD	56	24.3%	35	24.5%			
	Više od 60000 RSD	64	27.8%	41	28.7%			
Partnerski status	Nemam partnera	80	34.8%	73	51.0%	10.08	2	.006
	Imam partnera, u vezi smo	59	25.7%	31	21.7%			
	Imam partnera, u braku smo	91	39.6%	39	27.3%			

Legenda. N – broj ispitanika.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog K

Povezanost sociodemografskih varijabli i šire definisanih kategorija KD u odnosu na empirijski kriterijum

		PAS		Krađa		Višestruka KD		Razbojništvo		Razna KD		Ubistvo		Test		
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	χ ²	DF	p vrednost
Pol	Muški	110	90.9%	32	72.7%	55	84.6%	41	89.1%	50	90.9%	36	85.7%	10.77	5	.056
	Ženski	11	9.1%	12	27.3%	10	15.4%	5	10.9%	5	9.1%	6	14.3%			
Starost	do 25 godina	9	7.4%	0	0.0%	2	3.1%	6	13.0%	4	7.3%	5	11.9%	65.53	15	.000
	od 25 do 35 godina	57	47.1%	14	31.8%	28	43.1%	23	50.0%	12	21.8%	14	33.3%			
	od 35 do 45 godina	39	32.2%	24	54.5%	31	47.7%	16	34.8%	14	25.5%	14	33.3%			
	preko 45 godina	16	13.2%	6	13.6%	4	6.2%	1	2.2%	25	45.5%	9	21.4%			
Obrazovanje	Nezavršena OS	0	0.0%	3	6.8%	8	12.3%	3	6.5%	1	1.8%	2	4.8%	51.81	25	.001
	Završena OŠ	17	14.0%	12	27.3%	16	24.6%	14	30.4%	5	9.1%	6	14.3%			
	Završena SŠ	81	66.9%	26	59.1%	36	55.4%	26	56.5%	33	60.0%	29	69.0%			
	Završena viša ili visoka škola	13	10.7%	1	2.3%	2	3.1%	3	6.5%	7	12.7%	1	2.4%			
	Završen fakultet	10	8.3%	2	4.5%	3	4.6%	0	0.0%	8	14.5%	4	9.5%			
	Završene doktorske studije	0	0.0%	0	0.0%	0	0.0%	0	0.0%	1	1.8%	0	0.0%			
Zaposlenje	Nezaposlen	22	18.2%	14	31.8%	17	26.2%	7	15.2%	7	12.7%	9	21.4%	27.53	15	.025
	Honorarni poslovi	31	25.6%	13	29.5%	21	32.3%	17	37.0%	10	18.2%	10	23.8%			
	Zaposlen na određeno	29	24.0%	7	15.9%	7	10.8%	12	26.1%	8	14.5%	8	19.0%			
	Zaposlen na neodređeno	39	32.2%	10	22.7%	20	30.8%	10	21.7%	30	54.5%	15	35.7%			
Mesečni prihodi	Nemam stalne mesečne prihode	15	12.4%	12	27.3%	11	16.9%	8	17.4%	5	9.1%	4	9.5%	31.33	20	.051
	Do 20000 RSD	11	9.1%	7	15.9%	7	10.8%	1	2.2%	2	3.6%	2	4.8%			
	Od 21000 do 40000 RSD	30	24.8%	14	31.8%	13	20.0%	14	30.4%	9	16.4%	12	28.6%			
	Od 41000 do 60000 RSD	33	27.3%	6	13.6%	13	20.0%	11	23.9%	17	30.9%	11	26.2%			
	Više od 60000 RSD	32	26.4%	5	11.4%	21	32.3%	12	26.1%	22	40.0%	13	31.0%			
Partnerski status	Nemam partnera	39	32.2%	20	45.5%	34	52.3%	21	45.7%	17	30.9%	22	52.4%	16.53	10	.085
	Imam partnera, u vezi smo	34	28.1%	7	15.9%	12	18.5%	14	30.4%	14	25.5%	9	21.4%			
	Imam partnera, u braku smo	48	39.7%	17	38.6%	19	29.2%	11	23.9%	24	43.6%	11	26.2%			

Legenda. N – broj ispitanika.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog L

Povezanost sociodemografskih varijabli i šire definisanih kategorija KD u odnosu na kriterijum vrste delikta

		Delikti u vezi sa PAS		Imovinski delikti		Krvni delikti		Nasilni imovinski delikti		Privredni delikti		Višestruki delikti		Test		
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	χ^2	DF	p vrednost
Pol	Muški	110	90.9%	40	80.0%	36	85.7%	43	89.6%	15	93.8%	55	79.7%	7.63	5	.177
	Ženski	11	9.1%	10	20.0%	6	14.3%	5	10.4%	1	6.3%	14	20.3%			
Starost	do 25 godina	9	7.4%	0	0.0%	5	11.9%	8	16.7%	0	0.0%	3	4.3%	72.27	15	.000
	od 25 do 35 godina	57	47.1%	13	26.0%	14	33.3%	23	47.9%	1	6.3%	29	42.0%			
	od 35 do 45 godina	39	32.2%	26	52.0%	14	33.3%	16	33.3%	4	25.0%	33	47.8%			
	preko 45 godina	16	13.2%	11	22.0%	9	21.4%	1	2.1%	11	68.8%	4	5.8%			
Obrazovanje	Nezavršena OS	0	0.0%	3	6.0%	2	4.8%	4	8.3%	0	0.0%	8	11.6%	54.45	20	.000
	Završena OŠ	17	14.0%	10	20.0%	6	14.3%	14	29.2%	0	0.0%	18	26.1%			
	Završena SŠ	81	66.9%	33	66.0%	29	69.0%	27	56.3%	8	50.0%	38	55.1%			
	Završena viša ili visoka škola	13	10.7%	1	2.0%	1	2.4%	3	6.3%	3	18.8%	2	2.9%			
	Završen fakultet	10	8.3%	3	6.0%	4	9.5%	0	0.0%	5	31.3%	3	4.3%			
Zaposlenje	Nezaposlen	22	18.2%	14	28.0%	9	21.4%	8	16.7%	2	12.5%	18	26.1%	32.76	15	.005
	Honorarni poslovi	31	25.6%	15	30.0%	10	23.8%	18	37.5%	0	0.0%	23	33.3%			
	Zaposlen na određeno	29	24.0%	9	18.0%	8	19.0%	12	25.0%	1	6.3%	7	10.1%			
	Zaposlen na neodređeno	39	32.2%	12	24.0%	15	35.7%	10	20.8%	13	81.3%	21	30.4%			
Mesečni prihodi	Nemam stalne mesečne prihode	15	12.4%	12	24.0%	4	9.5%	8	16.7%	1	6.3%	12	17.4%	25.73	20	.175
	Do 20000 RSD	11	9.1%	7	14.0%	2	4.8%	1	2.1%	0	0.0%	8	11.6%			
	Od 21000 do 40000 RSD	30	24.8%	13	26.0%	12	28.6%	14	29.2%	2	12.5%	14	20.3%			
	Od 41000 do 60000 RSD	33	27.3%	10	20.0%	11	26.2%	11	22.9%	3	18.8%	14	20.3%			
	Više od 60000 RSD	32	26.4%	8	16.0%	13	31.0%	14	29.2%	10	62.5%	21	30.4%			
Partnerski status	Nemam partnera	39	32.2%	22	44.0%	22	52.4%	22	45.8%	1	6.3%	35	50.7%	25.06	10	.005
	Imam partnera, u vezi smo	34	28.1%	7	14.0%	9	21.4%	15	31.3%	4	25.0%	14	20.3%			
	Imam partnera, u braku smo	48	39.7%	21	42.0%	11	26.2%	11	22.9%	11	68.8%	20	29.0%			

Legenda. N – broj ispitanika.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog M

Povezanost kriminoloških varijabli i šire definisanih kategorija KD u odnosu na kriterijum nasilja

		Ne		Da		Test		
		N	%	N	%	χ^2	DF	p vrednost
Dužina trenutne kazne zatvorom	Do 1 godine	5	2.2%	3	2.1%	68.58	5	.000
	Od 1 do 2 godine	25	10.9%	8	5.6%			
	Od 2 do 5 godina	133	57.8%	34	23.8%			
	Od 5 do 10 godina	52	22.6%	54	37.8%			
	Od 10 do 15 godina	10	4.3%	39	27.3%			
	Više od 15 godina	5	2.2%	5	3.5%			
Recidiv	Prvi put	130	56.5%	97	67.8%	11.25	3	.010
	Drugi put	34	14.8%	26	18.2%			
	Treći put	20	8.7%	8	5.6%			
	Četiri ili više puta	46	20.0%	12	8.4%			
Dužina kazne zatvorom za prethodne osude	Do 1 godine	62	32.3%	69	60.0%	22.68	3	.000
	Od 1 do 2 godine	40	20.8%	14	12.2%			
	Od 2 do 5 godina	25	13.0%	10	8.7%			
	Od 5 do 10 godina	65	33.9%	22	19.1%			
Prethodni boravci u zatvoru	Nije boravio	94	59.5%	66	71.0%	8.39	3	.038
	Jedan boravak	24	15.2%	17	18.3%			
	Dva boravka	10	6.3%	4	4.3%			
	Tri boravka	30	19.0%	6	6.5%			

Legenda. N – broj ispitanika.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog N

Povezanost kriminoloških varijabli i šire definisanih kategorija KD u odnosu na empirijski kriterijum

		PAS		Krađa		Višestruka KD		Razbojništvo		Razna KD		Ubistvo		Test		
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	χ^2	DF	p vrednost
Dužina trenutne kazne zatvorom	Do 1 godine	0	0.0%	3	6.8%	1	1.5%	2	4.3%	2	3.6%	0	0.0%	197.94	25	.000
	Od 1 do 2 godine	2	1.7%	13	29.5%	2	3.1%	3	6.5%	12	21.8%	1	2.4%			
	Od 2 do 5 godina	87	71.9%	15	34.1%	20	30.8%	20	43.5%	22	40.0%	3	7.1%			
	Od 5 do 10 godina	28	23.1%	9	20.5%	32	49.2%	17	37.0%	11	20.0%	9	21.4%			
	Od 10 do 15 godina	3	2.5%	3	6.8%	8	12.3%	4	8.7%	6	10.9%	25	59.5%			
	Više od 15 godina	1	0.8%	1	2.3%	2	3.1%	0	0.0%	2	3.6%	4	9.5%			
Recidiv	Prvi put	86	71.1%	10	22.7%	29	44.6%	27	58.7%	34	61.8%	41	97.6%	90.39	15	.000
	Drugi put	20	16.5%	7	15.9%	15	23.1%	12	26.1%	5	9.1%	1	2.4%			
	Treći put	7	5.8%	6	13.6%	7	10.8%	4	8.7%	4	7.3%	0	0.0%			
	Četiri ili više puta	8	6.6%	21	47.7%	14	21.5%	3	6.5%	12	21.8%	0	0.0%			
Dužina kazne zatvorom za prethodne osude	Do 1 godine	33	33.3%	9	23.7%	20	34.5%	25	61.0%	18	43.9%	26	86.7%	60.01	15	.000
	Od 1 do 2 godine	28	28.3%	4	10.5%	11	19.0%	4	9.8%	5	12.2%	2	6.7%			
	Od 2 do 5 godina	13	13.1%	3	7.9%	10	17.2%	5	12.2%	4	9.8%	0	0.0%			
	Od 5 do 10 godina	25	25.3%	22	57.9%	17	29.3%	7	17.1%	14	34.1%	2	6.7%			
Prethodni boravci u zatvoru	Nije boravio	58	73.4%	13	37.1%	30	56.6%	26	76.5%	16	51.6%	17	89.5%	38.65	15	.001
	Jedan boravak	12	15.2%	7	20.0%	13	24.5%	4	11.8%	4	12.9%	1	5.3%			
	Dva boravka	3	3.8%	3	8.6%	5	9.4%	0	0.0%	2	6.5%	1	5.3%			
	Tri boravka	6	7.6%	12	34.3%	5	9.4%	4	11.8%	9	29.0%	0	0.0%			

Legenda. N – broj ispitanika.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog 0

Povezanost kriminoloških varijabli i šire definisanih kategorija KD u odnosu na tip delikta

		Delikti u vezi sa PAS		Imovinski delikti		Krvni delikti		Nasilni imovinski delikti		Privredni delikti		Višestruki delikti		Test		
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	χ ²	DF	p vrednost
Dužina trenutne kazne zatvorom	Do 1 godine	0	0.0%	2	4.0%	0	0.0%	2	4.2%	1	6.3%	2	2.9%	200.60	25	.000
	Od 1 do 2 godine	2	1.7%	16	32.0%	1	2.4%	3	6.3%	3	18.8%	3	4.3%			
	Od 2 do 5 godina	87	71.9%	19	38.0%	3	7.1%	22	45.8%	6	37.5%	21	30.4%			
	Od 5 do 10 godina	28	23.1%	10	20.0%	9	21.4%	17	35.4%	4	25.0%	32	46.4%			
	Od 10 do 15 godina	3	2.5%	3	6.0%	25	59.5%	4	8.3%	1	6.3%	8	11.6%			
	Više od 15 godina	1	0.8%	0	0.0%	4	9.5%	0	0.0%	1	6.3%	3	4.3%			
Recidiv	Prvi put	86	71.1%	10	20.0%	41	97.6%	28	58.3%	10	62.5%	29	42.0%	102.07	15	.000
	Drugi put	20	16.5%	7	14.0%	1	2.4%	12	25.0%	1	6.3%	16	23.2%			
	Treći put	7	5.8%	8	16.0%	0	0.0%	4	8.3%	1	6.3%	8	11.6%			
	Četiri ili više puta	8	6.6%	25	50.0%	0	0.0%	4	8.3%	4	25.0%	16	23.2%			
Dužina kazne zatvorom za prethodne osude	Do 1 godine	33	33.3%	9	21.4%	26	86.7%	25	59.5%	4	33.3%	21	33.9%	63.36	15	.000
	Od 1 do 2 godine	28	28.3%	4	9.5%	2	6.7%	4	9.5%	2	16.7%	11	17.7%			
	Od 2 do 5 godina	13	13.1%	4	9.5%	0	0.0%	5	11.9%	1	8.3%	11	17.7%			
	Od 5 do 10 godina	25	25.3%	25	59.5%	2	6.7%	8	19.0%	5	41.7%	19	30.6%			
Prethodni boravci u zatvoru	Nije boravio	58	73.4%	13	33.3%	17	89.5%	26	74.3%	5	50.0%	32	56.1%	51.59	15	.000
	Jedan boravak	12	15.2%	7	17.9%	1	5.3%	5	14.3%	1	10.0%	13	22.8%			
	Dva boravka	3	3.8%	2	5.1%	1	5.3%	0	0.0%	1	10.0%	7	12.3%			
	Tri boravka	6	7.6%	17	43.6%	0	0.0%	4	11.4%	3	30.0%	5	8.8%			

Legenda. N – broj ispitanika.

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Prilog P

Plan tretmana podataka

Naziv projekta/istraživanja
Karakteristike počinitelaca krivičnih dela: životna istorija i osobine ličnosti
Naziv institucije/institucija u okviru kojih se sprovodi istraživanje
Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu (Doktorska disertacija)
Naziv programa u okviru kog se realizuje istraživanje
Doktorske akademske studije psihologije, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
1. Opis podataka
<p>1.1. Vrsta studije</p> <p><i>Ukratko opisati tip studije u okviru koje se podaci prikupljaju</i></p> <p>U pitanju je istraživanje koje se sprovodi nad pripadnicima opšte i zatvorske (osuđeničke) populacije, sa ciljem da se ispituju karakteristike pripadnika zatvorske populacije, koji su na izdržavanje kazne zatvorom osuđeni usled činjenja specifičnih kategorija krivičnih dela. Istraživanje takođe daje odgovor na pitanje kako se razlikuju pripadnici zatvorske i opšte populacije u kontekstu bazičnih i mračnih osobina ličnosti i dimenzija životne istorije. Prikupljanje podataka je trajalo tokom 2020. godine.</p> <p>Primenom analize latentnih klasa su izolovani očekivani tipovi, u odnosu na broj i sadržaj, na obe populacije, u kontekstu bazičnih i mračnih osobina ličnosti.</p> <p>Primenom χ^2 testa za nezavisne uzorke, identifikovana je statistički značajna povezanost između specifičnih kategorija krivičnih dela s jedne strane, i pripadnosti profilima LHT, i sociodemografskim i kriminološkim karakteristikama, s druge strane.</p> <p>Primenom multivarijantne analize varijanse, namenjen ispitivanju razlika između grupa u kontekstu većeg broja zavisnih varijabli, identifikovane su razlike polne razlike unutar zatvorske populacije, u odnosu na dimenzije LHT i bazične osobine ličnosti.</p> <p>1.2 Vrste podataka</p> <ol style="list-style-type: none"> a) kvantitativni b) kvalitativni <p>1.3. Način prikupljanja podataka</p> <ol style="list-style-type: none"> a) ankete, upitnici, testovi b) kliničke procene, medicinski zapisi, elektronski zdravstveni zapisi c) genotipovi: DRD2, COMT, BDNF, HTR1A i TPH2 d) administrativni podaci: navesti vrstu _____ e) uzorci tkiva: navesti vrstu _____ f) snimci, fotografije: navesti vrstu _____ g) tekst, navesti vrstu _____ h) mapa, navesti vrstu _____ i) ostalo: <u>deo podataka, koji se odnosi na kriminološke podatke u vezi sa osuđenim licima (npr. krivično delo za koje je lice osuđeno, dužina kazne zatvorom i sl.), su obezbedili vaspitači koji rade u Kazneno-popravnim zavodima u okviru kojih je sprovedeno</u>

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

prikupljanje podataka. Podaci su obezbeđeni iz službene evidencije, pri čemu je dozvolu za pristup podacima odobrila Uprava za izvršenje krivičnih sankcija.

1.4. Format podataka, upotrebljene skale, količina podataka

1.4.1 Upotrebljeni softver i format datoteke:

- a) Excel fajl, datoteka _____
- b) **1 CSV file, izvezen iz R programskog okruženja**
- c) PDF fajl, datoteka _____
- d) Tekst fajl, datoteka _____
- e) JPG fajl, datoteka _____
- f) **1 SAV datoteka, izvezena iz SPSS programa za analizu podataka**

1.4.2. Broj zapisa (kod kvantitativnih podataka)

- a) broj varijabli: 32
- b) broj merenja (ispitanika, procena, snimaka i sl.) 1345

1.4.3. Ponovljena merenja

- a) da
- b) **ne**

Ukoliko je odgovor da, odgovoriti na sledeća pitanja:

- a) vremenski razmak između ponovljenih mera je _____
- b) varijable koje se više puta mere odnose se na _____
- c) nove verzije fajlova koji sadrže ponovljena merenja su imenovane kao -

Napomene: _____

Da li format i i softver omogućavaju deljenje i dugoročnu validnost podataka?

- a) **Da**
- b) Ne

Ako je odgovor ne, obrazložiti

2. Prikupljanje podataka

2.1 Metodologija za prikupljanje/generisanje podataka

2.1.1. U okviru kog istraživačkog nacrta su podaci prikupljeni?

- a) eksperiment, navesti tip _____
- b) korelaciono istraživanje, navesti tip _____
- c) analiza teksta, navesti tip _____
- d) ostalo, navesti šta Nacrt ovog istraživanje predstavlja kombinaciju nacrta grupisanja i klasifikacije, jer se ispituju profili/tipovi na obe populacije, multiplih korelaciono-

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

regresionih i frekvencijskih nacрта, jer se ispituje povezanost većeg broja varijabli (sociodemografske varijable, kriminološke varijable, bazične osobine ličnosti, mračne osobine ličnosti i dimenzije životne istorije) sa kategorijom krivičnog prekršaja osuđenih lica sa jedne strane, i bivarijantnih frekvencijskih nacрта s druge strane, jer se ispituje povezanost identifikovanih tipova/profila sa kategorijama krivičnih dela.

2.1.2 Navesti vrste mernih instrumenata ili standarde podataka specifičnih za određenu naučnu disciplinu (ako postoje).

1. Upitnik Velikih pet plus dva – skraćena verzija (VP+2–70: Čolović, Smederevac i Mitrović, 2014).
2. Skraćena verzija upitnika Mračne trijade (Short Dark Triad - SD3; Jones & Paulhus, 2013).
3. Inventar za procenu sadističke ličnosti (The Assessment of Sadistic Personality - ASP; Plouffe, Saklofske & Smith, 2017).
4. Srpska adaptacija K-SF-42 (Short Form of the Arizona Life History Battery - K-SF-42; Figueredo et al., 2017;).

2.2 Kvalitet podataka i standardi

2.2.1. Tretman nedostajućih podataka

Da li matrica sadrži nedostajuće podatke? Da **Ne**

Ako je odgovor da, odgovoriti na sledeća pitanja:

- a) a) Koliki je broj nedostajućih podataka?
- b) b) Da li se korisniku matrice preporučuje zamena nedostajućih podataka? Da **Ne**
- c) c) Ako je odgovor da, navesti sugestije za tretman zamene nedostajućih podataka

Nedostajući podaci su već zamenjeni, korišćenjem EM (Expectation-Maximization) algoritma.

2.2.2. Na koji način je kontrolisan kvalitet podataka? Opisati

Ispitanici iz opšte i zatvorske populacije, kao i vaspitači u Kazneno-popravnim zavodima, su pre popunjavanja upitnika dobili detaljne instrukcije u vezi sa odgovaranjem na pojedinačna pitanja kao i u vezi sa značenjem odgovora koje biraju kao „tačne“.

Nakon unosa podataka, u matrici podataka je sprovedena kontrola atipičnih unosa. Svi atipični unosi su korigovani u skladu sa testovnim materijalom (podaci i testovni materijal su povezani preko identifikacionog broja), odnosno odgovorima ispitanika.

2.2.3. Na koji način je izvršena kontrola unosa podataka u matricu?

Kontrola unosa podataka je izvršena primenom identičnog protokola za unos podataka, koji su primenili svi istraživači koji su unosili podatke. Naknadna kontrola unosa podataka je sprovedena nakon unosa – uklanjanjem neočekivanih vrednosti i njihovom zamenom (primenom EM algoritma).

3. Tretman podataka i prateća dokumentacija

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

3.1. Tretman i čuvanje podataka

3.1.1. Podaci će biti deponovani u repozitorijum Filozofskog Fakulteta u Novom Sadu

3.1.2. URL adresa

3.1.3. DOI:

3.1.4. Da li će podaci biti u otvorenom pristupu?

a) **Da**

b) Da, ali posle embarga koji će trajati do _____

c) Ne

Ako je odgovor ne, navesti razlog: odgovarajući deo podataka će biti deponovan u repozitorijum nakon objavljivanja naučnih članaka.

Podaci neće biti deponovani u repozitorijum, ali će biti čuvani.

3.2 Metapodaci i dokumentacija podataka

3.2.1. Koji standard za metapodatke će biti primenjen?

Standard koji primenjuje repozitorijum FFUNS

3.2.1. Navesti metapodatke na osnovu kojih su podaci deponovani u repozitorijum.

3.3 Strategija i standardi za čuvanje podataka

3.3.1. Do kog perioda će podacibiti čuvani u repozitorijumu? **Neograničeno**

3.3.2. Da li će podaci biti deponovani pod šifrom? **Da** Ne

3.3.3. Da li će šifra biti dostupna određenom krugu istraživača? **Da** Ne

3.3.4. Da li se podaci moraju ukloniti iz otvorenog pristupa posle izvesnog vremena? **Da**
Ne

Objasni

4. Bezbednost podataka i zaštita poverljivih informacija

Ovaj odeljak MORA biti popunjen ako vaši podaci uključuju lične podatke koji se odnose na učesnike u istraživanju. Za druga istraživanja treba takođe razmotriti zaštitu i sigurnost podataka.

4.1 Formalni standardi za sigurnost informacija/podataka

Istraživači koji sprovode ispitivanja s ljudima moraju da se pridržavaju Zakona o zaštiti podataka o ličnosti

(https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html) i Kodeksa o akademskom integritetu Univerziteta u Novom Sadu (<https://www.uns.ac.rs/index.php/univerzitet/dokumenti/send/35-pravilnici-2/102-kodeks-o-akademskom-integritetu-univerziteta-u-novom-sadu-2>).

4.1.2. Da li je istraživanje odobreno od strane etičke komisije? **Da** Ne

Ako je odgovor Da, navesti datum i naziv etičke komisije koja je odobrila istraživanje

KARAKTERISTIKE POČINILACA KRIVIČNIH DELA: ŽIVOTNA ISTORIJA I OSOBINE LIČNOSTI

Istraživanje je odobreno 12.10.2019. godine od strane Etičke komisije Odseka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (šifra: 201910121705_o7QH). Odobrenje se može pronaći na sledećem linku: http://psihologija.ff.uns.ac.rs/etika/?odobreno=201910121705_o7QH

4.1.2. Da li podaci uključuju lične podatke učesnika u istraživanju? Da **Ne**

Ako je odgovor da, navedite na koji način ste osigurali poverljivost i sigurnost informacija vezanih za ispitanike:

- a) a) Podaci nisu u otvorenom pristupu
- b) b) Podaci su anonimizirani
- c) c) Ostalo, navesti šta

5. Dostupnost podataka

5.1. Podaci će biti

- a) **javno dostupni (nakon objavljivanja pojedinačnih publikacija)**
- b) dostupni samo uskom krugu istraživača u određenoj naučnoj oblasti
- c) zatvoreni.

Ako su podaci dostupni samo uskom krugu istraživača, navesti pod kojim uslovima mogu da ih koriste: _____

Ako su podaci dostupni samo uskom krugu istraživača, navesti na koji način mogu pristupiti podacima: _____

5.4. Navesti licencu pod kojom će prikupljeni podaci biti arhivirani.

Autorstvo – nekomercijalno. Dozvoljava se umnožavanje, distribucija i javno saopštavanje dela i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.

6. Uloge i odgovornost

6.1. Navesti ime i prezime i mejl adresu vlasnika (autora) podataka

Milan Oljača, milanoljaca@ff.uns.ac.rs

6.2. Navesti ime i prezime i mejl adresu osobe koja održava matricu s podacima

Milan Oljača, milanoljaca@ff.uns.ac.rs

6.3. Navesti ime i prezime i mejl adresu osobe koja omogućuje pristup podacima drugim istraživačima

Milan Oljača, milanoljaca@ff.uns.ac.rs